

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Заснований у 1966 р.

ВИПУСК 2 (72)

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК: ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ УЧЕНИХ

Київ-2015

ББК 65.04

- Науковий збірник під назвою «Економічна географія» заснований у січні 1966 р.
- Зареєстрований Міністерством юстиції України 22 жовтня 2009 р. (наказ № 1924/15)
- Постановою Президії ВАК України № 1-01/10 від 13 грудня 2000 р. включений до переліку фахових періодичних наукових видань за спеціальностями «Географічні науки».
- Атестовано Вищою атестаційною комісією України, Постанова Президії ВАК України № 1-05/2 від 10 березня 2010 р.
- Видавець: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Виходить двічі на рік.

Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. кол.: Я.Б.Олійник (відп. ред) та ін.] – 2015. – Вип. 2 (72). – 70 с.

Науковий збірник “Економічна та соціальна географія” висвітлює актуальні питання теорії, методології й методики суспільної географії, а також прикладні здобутки у цій галузі. Журнал вміщує також інформацію про видатних учених та педагогів, історичні пам’ятні дати, огляди та рецензії, хроніку подій. Місія збірника: сприяння поширенню географічних знань та географічного мислення, створення платформи для обміну знаннями, результатами досліджень, теоріями та поглядами серед науковців-географів.

Редакційна колегія:

Олійник Я.Б., член-кор. НАПН України, д-р екон. наук, проф. (відп. ред.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Мезенцев К.В., д-р геогр. наук, проф. (заст. відп. ред.); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Ішук С.І., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Пістун М.Д., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Шищенко П.Г., член-кор. НАПН України, д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Степаненко А.В., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Загородній В.В., к-т геогр. наук, проф.; *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*

Гладкий О.В., д-р геогр. наук, доцент; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Запотоцький С.П., д-р геогр. наук, доцент; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Любіцева О.О., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Яценко Б.П., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Бейдик О.О., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Смірнов С.Г., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Масляк П.О., д-р геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Хвесик Ю.М., д-р екон. наук, доц.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Мельничук А.Л., к-т. геогр. наук, доц.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Гнатюк О.М., аспірант (відп. секретар); *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Міжнародна редакційна колегія:

Анохін А.О., д-р геогр. наук, проф.; *Санкт-Петербурзький державний університет, Росія*

Бредіхін А.В., д-р геогр. наук, проф.; *Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія*

Даниленко А., д-р геогр. наук, проф.; *університет Нью-Йорку, США*

Касімов М.С., д-р геогр. наук, проф.; *Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія*

Петін О.М., д-р геогр. наук, проф.; *Белгородський державний університет, Росія*

Плюсін В.М., д-р геогр. наук, проф.; *Інститут географії ім. В. Б. Сочави, Росія*

Стебельський І., д-р геогр. наук, проф.; *Віндзорський університет, Канада*

Федотов В.І., д-р геогр. наук, проф.; *Воронезький державний університет, Росія*

Штогрін Д., д-р геогр. наук, проф.; *Іллінойський університет, США*

Адреса редакційної колегії: м. Київ, МСП-680, проспект Академіка Глушкова, 2, Київський національний факультет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії, тел. 521-32-04, 521-32-24

Офіційний веб-сайт: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015

GROUPING OF ADMINISTRATIVE RAIONS IN KYIV OBLAST BASED UPON SOCIO-DEMOGRAPHIC INDICATORS USING CLUSTER ANALYSIS

Ganna BARAN

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
anyutik_@mail.ru*

Abstract: A grouping of administrative raions in Kyiv oblast was conducted based upon a number of socio-demographic indicators and using the method of cluster analysis. Cluster analysis allowed identifying two clusters of Kyiv oblast administrative raions and three sub-clusters within each of them. Inherent features of the socio-demographic development have been identified for each cluster and sub-cluster of administrative raions. The map based on the results of the analysis gives the opportunity to establish the existence of territorial patterns in the placement of certain groups of administrative raions with similar socio-demographic development in the Kyiv oblast.

Key words: socio-demographic development, cluster analysis, Kyiv oblast

UDC: 911.3

ГРУПУВАННЯ РАЙОНІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

Ганна БАРАН

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
anyutik_@mail.ru*

Анотація: Здійснено групування районів Київської області за рядом соціально-демографічних показників із використанням методу кластерного аналізу. Кластерний аналіз дав змогу виділити у межах Київської області два кластери районів, у межах кожного з яких виділено по три підкластери. У межах кожного кластеру та підкластеру було визначено особливості соціально-демографічного розвитку, що їм притаманні та вирізняють серед інших груп районів. Побудована за результатами аналізу картосхема дає можливість встановити наявність територіальних закономірностей у розміщенні певних груп районів зі схожим соціально-демографічним розвитком у межах Київської області

Ключові слова: соціально-демографічний розвиток, кластерний аналіз, Київська область

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. На сьогоднішній день соціально-демографічні процеси, що відбуваються на території нашої держави внаслідок трансформації суспільних відносин, є об'єктом дослідження суспільно-географічної науки, адже вони значною мірою відображають ті просторові зміни, які відбуваються у життєдіяльності населення.

Вивчення соціально-демографічних процесів

на території України у регіональному зрізі дозволяє більш детально окреслити коло проблем широкого спектру демографічних процесів, їх соціальних взаємозв'язків, зміни у характері природного та механічного руху населення, виявити головні проблеми в розселенні регіону, з'ясувати ступінь впливу головних чинників на зміну чисельності та розміщення населення в регіоні та на основі ґрунтовних суспільно-географічних досліджень визначити шляхи оптимізації складного процесу

соціально-демографічного розвитку.

Проте у межах кожного регіону існують суттєві диспропорції у рівні соціально-демографічного розвитку та його особливостей у розрізі адміністративних районів. Групування районів за рівнем соціально-демографічного розвитку у поєднанні із аналізом територіальних особливостей розташування груп районів дає змогу визначити суспільно-географічні особливості соціально-демографічного розвитку території досліджуваної області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних аспектів і проблем соціально-демографічних процесів присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних учених, як І. Гукалова, В. Джаман, А. Доценко, І. Дудник, С. Ковальов, Г. Лаппо, В. Покшишевський, А. Степаненко, М. Фашевський та ін.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є проведення групування районів Київської області за соціально-демографічними показниками використовуючи метод кластерного аналізу та визначення особливостей соціально-демографічної сфери кожної із виділених груп.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб виділити територіальні одиниці області за подібністю соціально-демографічної ситуації, варто застосувати метод кластерного аналізу. З цієї метою було відібрано (або обраховано) такі основні показники соціально-демографічного розвитку територіальних одиниць Київської області, базуючись на представлених у статистичному щорічнику Київської області за 2012 рік: рівень урбанізації, %; частка населення від загального значення по області, %; частка населення у віці від 0 до 14 років, %; частка населення у віці від 15 до 64 років, %; частка населення у віці від 65 років та старше, %; коефіцієнт народжуваності, на 1000 осіб; коефіцієнт смертності, на 1000 осіб; коефіцієнт природного приросту населення, на 1000 осіб; кількість зареєстрованих шлюбів на 1000 осіб; кількість зареєстрованих розлучень на 1000 осіб; кількість прибулих на територію району, на 1000 осіб; кількість вибулих з території району, на 1000 осіб; міграційне сальдо, на 1000 осіб; рівень зареєстрованого безробіття; навантаження на одне вільне місце; середньомісячна номінальна заробітна плата; забезпеченість населення житловим фондом; кількість учнів, що припадає на одну школу; кількість учнів, що припадає на одного вчителя; забезпеченість населення клубними закладами; забезпечення населення бібліотеками; кількість зареєстрованих злочинів на 1000 осіб [2].

Значення даних показників у містах обласного підпорядкування було включено до показників районів, на території яких вони розміщені для зміщення акцентів у бік територіальних, а не адміністративних особливостей розповсюдження явищ. Для більшої достовірності результатів усі показники були нормалізовані – показники-стимулятори за формулою:

$$\frac{x_{max} - x_i}{x_{max} - x_{min}} \quad (1),$$

а показники-дестимулятори (рівень злочинності, коефіцієнт смертності та ін.) за формулою:

$$\frac{x_i - x_{max}}{x_{max} - x_{min}} \quad (2).$$

За даними кластерного аналізу методом Варда усі райони Київської області за особливостями соціально-демографічного розвитку об'єднано у два великих кластери – кластер А і кластер Б. Як видно на рис. 2, результати кластерного аналізу демонструють наявність певних територіальних закономірностей у групуванні районів із схожою соціально-демографічною характеристикою.

Кластер А – великий кластер до якого увійшло 13 районів, що займають центральну частину області. Для них характерні високі показники кількості населення та рівня урбанізації; у структурі населення мають найвищу частку населення працездатного віку та найнижчу – старше працездатного віку. Також для них характерні невисокі показники народжуваності, смертності і скорочення населення, найвищі показники позитивного міграційного сальдо. Показники зареєстрованого безробіття тут є мінімальними, а навантаження на вільне робоче місце – невисокими. Тобто для цього кластеру притаманним є високий рівень соціально-демографічного розвитку, проте його доцільно поділити на три підкластери, що мають свої особливості:

А 1 – райони, господарство яких безпосередньо пов'язане із життєдіяльністю міста Києва – Києво-Святошинський, Бориспільський та Броварський, а також Білоцерківський, на території якого знаходить потужний промисловий вузол. Серед інших районів кластеру А вони відрізняються вищою концентрацією населення та найвищою часткою населення працездатного віку у його структурі, а також найнижчими показниками смертності. Відповідно, вони також відрізняються найнижчими показниками забезпеченості житловим фондом та школами;

А 2 – включає Бородянський, Вишгородський, Васильківський, Фастівський та Обухівський райони. Всі ці райони розташовані у центральній частині області на правому березі Дніпра. Від попереднього підкластеру вони відрізняються нижчими показниками концентрації населення та вищою часткою дітей у його структурі при вищих показниках забезпеченості школами;

А 3 – це райони, які є більш віддаленими від Києва – Іванківський, Баришівський, Кагарлицький та Переяслав-Хмельницький. Серед районів кластеру А вони мають найнижчі показники концентрації населення і частки дітей у його структурі, а також найвищі показники смертності та скорочення населення. Вони відрізняються невисокими показниками шлюбності і високим навантаженням на одне вільне робоче місце.

Кластер Б об'єднав 12 периферійних

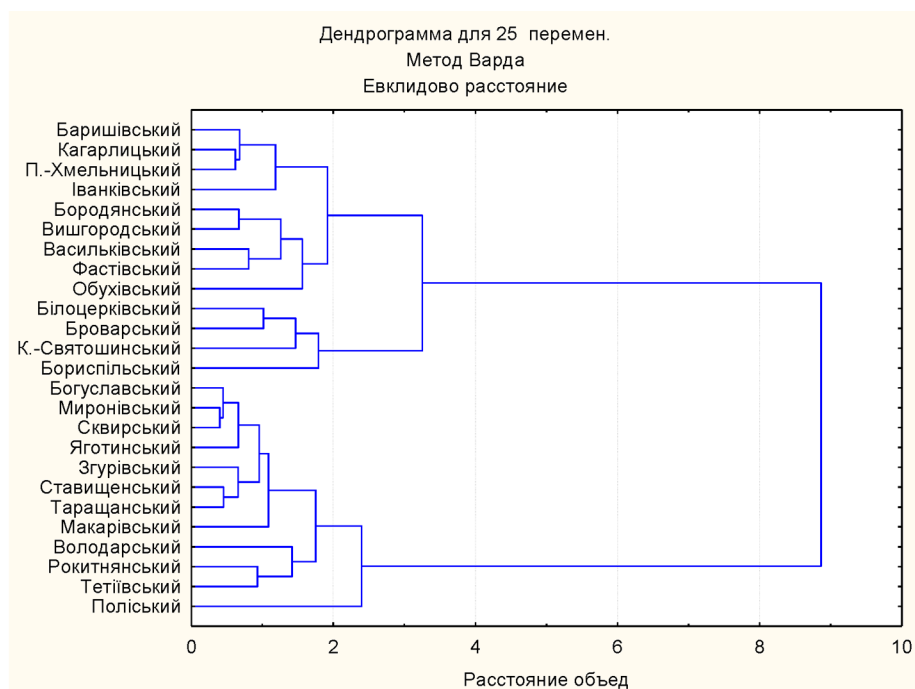

Рис. 1. Дендрограмма кластеризації районів Київської області за соціально-демографічними показниками

Рис. 2. Кластери районів Київської області за соціально-демографічними показниками

районів Київської області із порівняно меншою концентрацією населення та найнижчим рівнем урбанізації. Для них характерна найнижча в регіоні частка населення працездатного віку та найбільша частка населення старше працездатного віку, а також найвищі показники народжуваності, смертності та природного скорочення населення. Тут найвище навантаження на одне робоче місце, із цих районів спостерігається вищий відтік населення. Кількість учнів у школах тут найменша. У межах даного кластеру також можна виділи три підкластери:

Б 1 – включає лише Поліський район, який розташований на крайній півночі області і його північна частина відноситься до зони відчуження. Цей район має найменшу кількість жителів та найнижчий рівень урбанізації, а також найвищу частку дітей та найнижчу частку людей старше працездатного віку; максимальними також є показники смертності та природного скорочення населення, а мінімальними – показники зареєстрованих шлюбів та наповненості шкіл учнями;

Б 2 – включає Володарський, Рокитнянський і Тетіївський райони, що розташовані на південному заході області. Серед решти районів цього кластеру

їх вирізняють найвищі показники зареєстрованого безробіття, а також дещо вищі показники народжуваності;

Б 3 – охоплює решту районів, що увійшли до кластеру Б. Це периферійні райони області: Богуславський, Миронівський, Сквирський, Ставищенський, Таращанський (займають крайню південну частину), Яготинський, Згурівський (займають східну околицю) та Макаріївський (розташований на крайньому заході).

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, у межах Київської області за рівнем та особливостями соціально-демографічного розвитку усі райони можна поділити на дві групи, у кожній з яких виділено по три підгрупи. Розташування районів, що входять до певних кластерів у Київській області, відповідає територіальним закономірностям розвитку території і пов'язана із центр-периферійними відносинами. Важливими є подальші дослідження із врахуванням динаміки соціально-демографічних показників у розрізі кожного із кластерів, що дадуть змогу розробити прогноз їх подальшого соціально-демографічного розвитку.

References:

1. Kupalova G.І. *Teoriâ ekonomîčnogo analîzu: navčal'nij posîbnik* [Theory of Economic Analysis: Textbook]. Kyiv, 2008, 639 p. (In Ukrainian).
2. *Statističnij šoričnik Kiïvs'koï oblasti za 2012 rik* [Statistical Yearbook of the Kyiv oblast for year 2012]. Kyiv: Department of Statistics in Kyiv oblast, 2013, 473 p. (In Ukrainian).
3. Topčîêv O. G. *Suspîl'no-geografîčni doslidžennâ : metodologîâ, metodi, metodiki* [Researches in human geography: methodology, methods, techniques]. Odessa, 2005, 630 p. (In Ukrainian).

NATURAL EMERGENCIES IN KYIV OBLAST

Lyudmyla BARANOVA

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
milab12@ukr.net

Abstract: The article discusses the main natural emergencies that occur in Kyiv oblast and lays down the classification of natural emergencies and hazards caused by anthropogenic influence. The author provides the analysis of natural hazards, revealing their negative impact and threat to the safety of the population, society, and environment, demonstrates the basic reasons for increasing the number of emergencies, and proposes some ways to reduce social and economic losses from natural emergencies.

Key words: threat, liquidation, emergencies, natural hazards, risk, disaster

UDC: 911.3

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Людмила БАРАНОВА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
milab12@ukr.net

Анотація: У статті визначені основні загрози природного характеру на території Київської області. Подана класифікація надзвичайних ситуацій внаслідок небезпечних природних явищ, які спричинені техногенним впливом. Проведено аналіз небезпек природного походження, їхній негативний вплив та загрозу безпеці життєдіяльності населення, суспільству, навколишньому середовищу. Наведені основні причини збільшення кількості надзвичайних ситуацій. Запропоновані шляхи зниження соціально-економічних збитків від надзвичайних ситуацій природного характеру

Ключові слова: загроза, ліквідація, надзвичайні ситуації, природні небезпеки, ризик, стихійне лихо

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Сьогоднішня ситуація в Україні щодо небезпечних природних явищ, аварій і катастроф характеризується як складна. Стихійні явища, як правило, виникають у комплексі, що значно посилює їх негативний вплив. Тенденція зростання кількості надзвичайних ситуацій (НС), важкість їх наслідків змушують розглядати їх як серйозну загрозу безпеці кожної людини, суспільству та навколишньому середовищу, а також стабільності розвитку економіки країни. Сучасне життєве середовище містить багато джерел небезпек. Для того, щоб виникла реальна небезпечна ситуація, необхідна причина або умова, своєрідний «пусковий механізм», при якому потенційна небезпека переходить у реальну. Процесом розвитку небезпеки, реалізації потенційної загрози є тріада «джерело небезпеки – причина (умова) – небезпечна ситуація». Небезпечне природне явище – це подія природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть вражати людей, об'єкти економіки та довкілля. Небезпечні природні явища, в основному, визначаються проявом трьох головних груп факторів – ендегенних, екзогенних та гідрометеорологічних процесів. Джерелом природної НС є небезпечне природне явище або процес, причиною виникнення якого може бути: землетрус, викид вулкану, обвал, сель, провал ґрунту, ерозія, перероблення берегів, цунамі, лавина, повінь, підтоплення, сильний вітер, смерч, пилова буря, суховій, сильні опади, засуха, заморозки, туман, гроза, природні пожежі, зміни складу і властивостей атмосфери, зміни стану гідросфери та біосфери тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням питань природно-техногенної безпеки в Україні протягом останніх років займаються провідні науковці, зокрема В. С. Бахаров, В. В. Бегун, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, Ю. С. Голіков, М. О. Клименко, О. Ю. Кононенко, А. Л. Мельничук, І. М. Наumenко, А. М. Прищепа, О. М. Ральчук, А. В. Степаненко, О. В. Харламова, В. М. Шмандій [3, 4, 5, 6, 7, 11] та ін. Небезпечні та стихійні явища погоди на території України, загрози природного характеру та їх вплив на життєдіяльність людей, суспільства та навколишнього середовища розкриті в працях М. І. Адаменко, В. Н. Бабиченко, А. А. Григор'єва, К. Я. Кондрат'єва, М. Ю. Кулаковської, К. Т. Логвінова, С. В. Трача, Б. А. Шелудченка, І. А. Шелудченка [1, 2, 8, 10] та ін.

Формування цілей статті і постановка завдання. На території Київської області зберігається

високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій як техногенного так і природного характеру. Саме тому, метою даного дослідження є аналіз небезпек природного походження на території Київської області. Завданням роботи є визначення основних загроз природного походження та їхній вплив на життєдіяльність людини, суспільства та довкілля.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у науковий обіг увійшло нове поняття про ризик – як для окремої людини, так і для держави, і для всієї світової спільноти. Серед можливих ризиків розрізняють екологічні (природно-техногенні), соціальні, військові, етнографічні, транскордонні, побутові та інші. За ступенем всі вони можуть бути локальними, національними, регіональними та глобальними, а за ступенем впливу – надмірними (неприйнятними), гранично допустимими (максимально прийнятними) і прийнятними. Розрізняють також контрольовані та неконтрольовані ризики. Саме ризики є головним джерелом виникнення надзвичайних ситуацій, при яких на певній території порушуються сприятливі умови життя і діяльності людей, виникає загроза їх життю і здоров'ю, завдається шкода їх майну, а також господарству та навколишньому середовищу. Безпосередньою причиною виникнення ризиків можуть служити стихійні лиха, аварії, катастрофи, непродумана господарська діяльність, військові та етнічні конфлікти та ін. [6].

Надзвичайні ситуації природного характеру також викликані опосередковано і негативним техногенним впливом на оточуюче середовище, які в свою чергу поділяються на дві категорії: раптового (імпульсивного) та накопичуваного (кумулятивного) характерів.

До НС раптового (імпульсивного) характеру, що спровоковані техногенними причинами відносяться:

- зсуви, землетруси та інші небезпечні геологічні процеси;

- повені та інші небезпечні гідрологічні процеси;

- засухи та інші метеорологічні процеси;

- пожежі в лісах та на торфовищах;

- епідемії.

До НС природного походження, що спричинені техногенними чинниками і мають накопичуваний (кумулятивний) характер, а також регіональне та локальне розповсюдження відносяться:

- глобальні кліматичні зміни;

- виснаження ґрунтів;

- відсутність необхідної кількості природоохоронних територій;

- зменшення біорізноманіття.

Більшість несприятливих та небезпечних явищ природи мають локальний або місцевий характер прояву, а деякі можуть досягати рівня національних, регіональних і також глобальних катастроф. Природні загрози Київської області визначаються фізико-географічними особливостями її території, яка розміщена на крайній півночі Українського Полісся. Клімат області помірно-континентальний, м'який з достатньою кількістю вологи. Виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру значною мірою залежить від перебігу погодних умов, які на території Київської області мають значну мінливість. Загрози природного походження у Київській області представлені широким колом процесів і явищ геологічного, гідрометеорологічного і гідрологічного характеру, пожежами в екосистемах, інфекційними захворюваннями людей та соціально-небезпечними хворобами.

Загрози геологічного характеру. В області спостерігаються такі геологічні процеси, як землетруси, зсуви, обвали, підтоплення, заболочування, просідання лесових порід тощо.

Сейсмічні станції України щороку реєструють десятки землетрусів з епіцентром в зоні Вранча (Румунія). У м. Києві та області максимально можливий ефект на ґрунтах II категорії за сейсмічними властивостями не перевищує 6 балів (за 12-бальною шкалою MSK-64).

Ураженість території небезпечними екзогенними геологічними явищами становить 10,8 тис. км². Зсуви є одним із найнебезпечніших і дуже поширених природних явищ. Поширення зсувів у Київській області – це правий схил р. Дніпра та його правобережні притоки. Загальна площа зсувів 23,75 км², активних – 0,7700 км², у межах забудованих територій – 6,98 км². Загальна кількість зсувів у Київській області – 814, активних – 32, на забудованій території – 67, кількість об'єктів господарської діяльності у зоні зсувів – 9. У 2013 р. нові прояви активації зсувного процесу виявлені в с. Стайки Кагарлицького району (Канівське водосховище).

Небезпека зсувів полягає у тому, що величезні маси ґрунту, раптово зміщуючись, можуть призвести до руйнування будівель та споруд, залізничних і шосейних доріг, мостів та великих жертв серед населення. Масштаби катастроф залежать від ступеня забудови та заселення території, а також від величини самого зсуву. Для прогнозу і контролю розвитку зсувів проводять детальні геологічні дослідження і складають карти, із зазначенням зсувонебезпечних місць. Вартість робіт з попередження зсувів велика, проте матеріальний збиток у результаті зсуву та затрати на ліквідацію наслідків зсуву набагато перевищують комплекс запобіжних заходів, які включають систему моніторингу, оповіщення населення, плани організації робіт ліквідації наслідків та забезпечення життєдіяльності людей.

Підтоплення охоплює 10,8 тис. км², або 16,0 % території області. Із 16759 км² сільськогосподарських угідь в Київській області заболочено 833 км², перезволожено 32 км², а відкриті болота займають площу 496 км².

Просідання лесових ґрунтів спостерігається на території 10207, 5 км² (I типу) і 392,5 км² (II типу).

Переробка берегів водосховищ має ті самі чинники та умови розвитку, що й абразія. Створення водосховищ порушує природний хід формування схилів річкових долин на зміну річкової ерозії приходить хвильова абразія. Інтенсивність переробки берегів залежить від розмірів водосховищ, яке визначає параметри хвиль та геологічної будови. Переробка берегів водосховищ Дніпровського каскаду відмічається:

а) на Київському водосховищі довжина ділянки переробки складає 50 км, швидкість переробки берегової лінії становить 8-10 м/рік. На ділянці довжиною 10 км у межах Київської області (сс. Старі та Нові Петрівці – Вишгород), де в останні роки відмічається незначна активація, схили розмиваються зі швидкістю 0,1 м/рік;

б) на Канівському водосховищі (у межах Київської області) довжина ділянки переробки складає 75 км, на ділянці сучасної активації (сс. Халеп'є – Гребені – Стайки – Ходорів), де висота абразійного уступу становить 0,6-6,0 м, а кути нахилу схилів 30-60°, інтенсивність переробки берегового уступу незначна і відбувається рівномірно зі швидкістю 0,1-0,8 м/рік.

Загрози у природних екосистемах. Значну територію області займають ліси і торфовища, на яких можливі пожежі. Проблема збереження лісів від вогню в останні роки набула особливої гостроти у зв'язку з підвищенням температури повітря, зменшенням кількості опадів та сильними вітрами. Лісові пожежі є одним з найбільш непередбачуваних та руйнівних лих, навіть якщо вдається зупинити їх розповсюдження. Окрім безпеки, яку несе у собі вогонь, суттєвою проблемою, що супроводжує будь-яку пожежу, є задимлення. Найбільша кількість пожеж фіксується у липні-серпні, де очікується посушлива вітряна погода з невеликою кількістю опадів, що сприяє виникненню осередків пожеж у природних екосистемах. Загальна площа зони можливих пожеж у Київській області становить 1141,0 тис. га, у тому числі лісових пожеж – 548,0 тис. га (або 85,5 % площі лісів), з них переважно 371,0 тис. га сильних верхових та низових і 177,0 тис. га слабких низових. Площа ймовірних польових пожеж в області становить 593,0 тис. га або дорівнює 35,5% від площі сільськогосподарських угідь. Загальний коефіцієнт пожежної безпеки по території області становить $1,8 \cdot 10^{-1}$. Для області характерно виникнення природних пожеж у пожежонебезпечний період в господарствах АПК, прилеглих до лісових масивів Баришівського, Бориспільського, Києво-Святошинського, Іванківського, Вишгородського, Броварського, Обухівського та Богуславського районах. Також існує проблема загоряння торф'яників з реальною загрозою сільським населеним пунктам. Найчастіше вони виникають наприкінці літа в місцях видобування торфу через необережне поводження з вогнем, від розряду блискавки або самозаймання. Торф горить повільно на всю глибину його залягання, тому виникають значні труднощі при його гасінні, бо такі

пожежі охоплюють ще й великі території. Організація їх гасіння передбачає залучення значних коштів, матеріальних резервів, використання тривалого часу сил та засобів. Торф'яних пожеж упродовж 2013 р. у Київській області було зафіксовано 11 [13].

Загрози гідрометеорологічного характеру. Атмосферні процеси над територією області обумовлюють часту повторюваність таких несприятливих метеорологічних явищ, як сильний дощ, сильний вітер, заморозки, сильна ожеледиця на електролініях та автодорогах, ожеледиця.

За повторюваністю, площею поширення і середньорічними матеріальними збитками *повені* займають перше місце серед стихійних лих гідрометеорологічного характеру. Особливістю повеней, як і деяких інших небезпек природного характеру, є те, що їх неможливо уникнути. Проте, повені відрізняються від інших стихійних лих тим, що деякою мірою прогножуються. Прогнозувати ймовірність повені набагато легше, ніж передбачити момент її початку. Точність прогнозу зростає при отриманні надійної інформації про кількість та інтенсивність опадів, рівні води в річці, запаси води в сніговому покриві, зміни температури повітря, довгострокові прогнози погоди тощо.

Для даного регіону характерне часткове підтоплення житлових, промислових будівель і сільгоспугідь, у басейні річок Дніпро та Десна в період весняних повеней (всього 113 населених пунктів в 21 районі). Максимальні рівні були вищими за середні багаторічні показники на річках Київщини (Уж, Тетерів).

Вирішити проблему повеней можна завдяки зниженню їх негативних наслідків, приймаючи організаційно-управлінські рішення. Досить важливий шлях регулювання стоку й запобігання повеней – ландшафтні-меліоративні заходи.

Для Київської області також властиві посушливі умови та явища. Значна частка в загальному сільськогосподарському виробництві України належить Київській області з її величезними посівними площами зернових, технічних, овочевих та плодово-ягідних культур. *Суховії* найбільшу шкоду завдають сільськогосподарському виробництву, що позначається на життєдіяльності рослин, порушуючи їх водний баланс у фазі розвитку, що в свою чергу призводить до зменшення урожаю, а інколи і до втрати його.

Кількість днів із суховіями за теплий період збільшилась, особливо впродовж останніх років і відповідно зросла сума їх за рік. Середня місячна кількість днів із суховієм по регіону змінюється від 1 до 8. Максимальна кількість днів із суховієм за теплий період спостерігається у серпні, частота їх виникнення низька у квітні та вересні-жовтні, місцями збільшується у травні-червні. За останні три десятиліття максимальна кількість днів з суховіями в Київській області, внаслідок антициклону, відмічалася у 2010 р. і становила 33 дні [9]. Багаторічна динаміка кількості днів із повторюваністю суховієм протягом останніх десятиліть у Київському регіоні характеризується загальною тенденцією до їх стійкого

збільшення, внаслідок зміни в умовах сучасного клімату, що призводить до серйозних порушень у біоценозах та завдає великих матеріальних збитків сільськогосподарському виробництву.

У Київській області спостерігається *ожеледь*, яка утворюється виключно при випаданні переохолоджених опадів при від'ємній температурі повітря. Головна небезпека ожеледі в швидкому «намерзання» льоду на проводах, гілках дерев, тросах і т.д. При цьому намерзанні «висячі» крижини можуть швидко досягати великої товщини, під дією яких обриваються електролінії, ламаються гілки на деревах та ін. Збереження відкладень ожеледі може тривати кілька діб. Сильна *ожеледиця* на автодорогах в області спостерігається взимку та восени, коли після періоду відлиги або дощу настає період похолодання, а також внаслідок замерзання мокрого снігу, крапель дощу або мряки, при коливаннях температури близько нуля градусів. Збереження утвореної ожеледиці може тривати багато днів поспіль, поки не буде вона покрита зверху сніговим покривом або не зруйнується повністю у результаті інтенсивного підвищення температури повітря і ґрунту. Ожеледь та ожеледиця спостерігаються одночасно, бо їм потрібні приблизно однакові погодні умови, які завдають велику шкоду господарству, населенню, ожеледиця на дорогах заважає рухові транспорту, створює ризик виникнення аварій.

Характерні для Київської області і *сильні опади у вигляді дощу та снігу*. Наприкінці березня 2013 р. Україну, а також і область накрив сніговий шторм, який прийшов з Балкан. Протягом доби випало 50 міліметрів опадів (при місячній нормі 47 міліметрів), що становить півметра снігового покриву. У зв'язку з ускладненням погодних умов було оголошено надзвичайний стан. Аномальний снігопад паралізував залізничний та авіаційний рух, спричинив затори на дорогах, люди залишали свої авто на узбіччі та йшли пішки. В області від негоди були знеструмлені 36 населених пунктів. До робіт з відновлення електропостачання населених пунктів були залучені аварійні бригади обленерго. Рясні дощі у вересні 2013 р. побили рекорд, який не спостерігався в Україні протягом 90 років, випала 4-місячна норма опадів.

Небезпечні інфекційні захворювання людей. В умовах зростаючого антропогенного впливу на навколишнє середовище, збільшення резистентності збудників інфекційних захворювань до хіміотерапевтичних та дезінфекційних засобів, різноманітності природних зон та біоценозів території України, що створюють сприятливі умови для довготривалого існування природно-вогнищевих інфекцій, таких як, туляремія, лептоспіроз, сибірська виразка, правець, кліщовий енцефаліт та багато інших хвороб, виявлення нових нозологічних форм, що раніше не зустрічалися на території держави, підвищення міграції населення, росту масштабів міжнародної торгівлі продуктами харчування, а також стихійних лих та катастроф з'явилися об'єктивні передумови для швидких змін епідемічної ситуації на окремих територіях [13].

У Київській області площа епідемічно та епізоотично небезпечних інфекційних захворювань людей за ризиком зараження I, II та III ступенів території становить:

- аскаридозом – 28,90 тис. км² з населенням 4331,2 тис. осіб;
- правцем – 22,00 тис. км² з населенням 1390,3 тис. осіб;
- лептоспірозом – 15,00 тис. км² з населенням 2141,5 тис. осіб;
- туляремією – 6,00 тис. км² з населенням 865,5 тис. осіб;
- сибірською виразкою – 0,30 тис. км² з населенням 4,43 тис. осіб.

Наприклад, у 2014 р. в Київській області було зафіксовано 11 випадків захворювань людей на лептоспіроз (Києво-Святошинський район – 3, Баришівський, Білоцерківський, Васильківський, Іванівський, Миронівський, Таращанський, Фастівський, Яготинський – по 1 випадку).

Захворюваність на соціально-небезпечні хвороби. Найбільш серйозною проблемою, яка загрожує національній безпеці України залишається стан захворюваності на особливо соціально-небезпечні хвороби туберкульоз та ВІЛ-інфекцію. Епідемічну ситуацію із захворюваності на туберкульоз в Україні, яка була зареєстрована в 1993 році, а також і в області, слід розглядати як надзвичайну. На жаль, епідемія і досі невпинно розповсюджується. В 90-і роки захворюваність на всі форми туберкульозу зросла майже вдвічі. У 2005 р. кількість хворих на активний туберкульоз з діагнозом, що встановлений уперше в житті, становила 1244 особи (70,4 осіб на 100 тис. населення) і була найвищою за всі роки спостереження. Партнерська програма ВООЗ «Зупинити туберкульоз» (Stop TB Partnership) визначила цю річну тему Всесвітнього дня боротьби з туберкульозом як «Охопити три мільйони: знайти, лікувати, вилікувати кожного», яке відзначається 24 березня кожного року.

Київська обласна організація Товариства Червоного хреста України, яка сприяє країні у боротьбі з туберкульозом, здійснює різні національні, регіональні програми, які направлені на зменшення захворюваності та смертності населення від туберкульозу. В 23 районах Київської області реалізується проект «Медико-соціальний супровід та формування прихильності до лікування туберкульозу» за підтримки Глобального Фонду. Проектом передбачено щоденний контроль прийому ліків хворими з числа вразливих верств населення, ознайомлення з формами та методами сучасного лікування та необхідності дотримуватися норм санітарії щодо запобігання захворювання на туберкульоз, ведеться пропаганда здорового способу життя, а також надається психологічна підтримка, забезпечення продуктовими наборами. Станом на перший квартал 2013 р. в області охоплено медико-соціальним супроводом – 343 хворих, з них – 230 чоловік закінчили лікування від туберкульозу. Було видано 1293 продуктивних наборів на суму – 133 409,04 грн. Серед населення проводиться

роз'яснювальна робота з питань профілактики цього захворювання [12].

У Київській області проводиться також профілактика інфікування ВІЛ серед наркозалежних та їх найближчого оточення. Діяльність реалізується за фінансової підтримки МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні». В рамках діяльності в м. Біла Церква, м. Бориспіль, м. Боярка, м. Бровари, м. Васильків та смт. Глеваха працюють консультаційний та вуличні пункти, які надають такі послуги:

- консультації з питань ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, гепатитів та інших небезпечних хвороб;
- направлення в програми реабілітації, детоксикації, догляду та підтримки ВІЛ-позитивних;
- раннє виявлення туберкульозу: скринінг-опитування, направлення на діагностику та лікування;
- тестування експрес-тестами на ВІЛ та гепатит С;
- консультації психолога;
- сприяння у постановці на замісну підтримувальну терапію;
- надання засобів особистої безпеки;
- соціальний супровід людей, які живуть з ВІЛ інфікованими;
- інформаційні заняття щодо працевлаштування та законних прав.

Кількість офіційно зареєстрованих ВІЛ-інфікованих у 2005 р. по області становила 333 особи (18,9 осіб на 100 тис. населення), а хворих на СНІД – 95 осіб, що характеризується постійним зростанням [14].

За інтегральним показником безпеки, згідно з розрахунками МНС України, Київська область належить до регіонів помірної безпеки (0,248), що є близьким до середньоукраїнського показника – 0,227. Динаміка НС природного характеру у Київській області за період 2004-2013 рр. наведена в таблиці 1.

У 2008 році в області було зафіксовано максимальну кількість – 6 НС природного характеру, які спричинили такі види ускладнень в роботі галузей господарства та життєдіяльності населення: підтоплення талими водами та внаслідок злив, пожежі в природних екологічних системах, знеструмлення населених пунктів через посилення вітру, сильні опади, налипання мокрого снігу, загибель людей на воді. Найменша кількість НС природного характеру в області було зафіксовано у 2011 р. – 1, 2005 та 2013 рр. – 2. 2013 рік запам'ятався великим снігопадом наприкінці березня та зливами у вересні.

Основні причини збільшення кількості НС і, як наслідок, зниження рівня природно-техногенної безпеки (ПТБ) мають свої особливості для кожного виду НС, проте їх можна об'єднати в окремі групи: природні, організаційні, технічні.

До природних причин, що істотно знижують рівень ПТБ, можна віднести постійне зростання антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, високу урбанізацію територій, розміщення об'єктів господарської діяльності та населених пунктів у зонах потенційної небезпеки,

Таблиця 1

Кількість надзвичайних ситуацій (НС) в Київській області за період 2004-2013 роки

Показники	Роки									
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
К-сть НС загалом	11	16	13	17	15	12	9	7	13	4
НС природного характеру	3	2	4	5	6	4	5	1	4	2

аномальні зміни деяких параметрів атмосфери, гідросфери та літосфери.

Організаційними причинами є низька достовірність прогнозування небезпечних природних явищ; згортання заходів щодо запобігання деяким небезпечним природним явищам, зокрема паводкам; нерозвиненість чи відсутність систем моніторингу компонентів природного середовища; низька технологічна дисципліна на виробництвах, особливо екологічно небезпечних, ігнорування вимог екологічних, санітарно-гігієнічних норм та стандартів у промисловості, будівництві, комунальному господарстві, транспорті й інших галузях.

Технічними причинами, що призводять до НС, можна вважати відсутність чи критичний стан гідротехнічних, протизсувних, протиселевих та інших захисних споруд; недотримання або порушення технології виробництва при значній фізичній зношеності більшості основних виробничих фондів підприємств України.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

Знання причин виникнення, динаміки розвитку та характеру вражаючих факторів природних надзвичайних ситуацій дозволяє зменшити загрозу життю і здоров'ю людей, запобігти або зменшити матеріальні та економічні збитки у господарській діяльності, ефективно проводити комплекс попереджувальних, рятувальних та аварійних робіт, пов'язаних з надзвичайними природними ситуаціями. До роботи в районі надзвичайної ситуації природного характеру залучається значна кількість людських, матеріальних і технічних ресурсів. Запобігання надзвичайним ситуаціям, ліквідація їх

наслідків, максимальне зниження масштабів втрат та збитків, зниження ризиків НС різного походження перетворилося на загальнодержавну проблему і є одним з найважливіших завдань органів виконавчої влади і управління всіх рівнів. Це вимагає проведення комплексного аналізу загроз, здійснення їхнього постійного моніторингу і розробки на цій основі обґрунтованих запобіжних заходів, спрямованих на відвернення тих загроз, реалізація яких може призвести до значних негативних наслідків.

Зниження соціально-економічних втрат від надзвичайних ситуацій природного походження можна досягти шляхом:

- підвищення стійкості промислових, транспортних і житлово-комунальних об'єктів до негативного впливу стихійних явищ;
- удосконалення системи моніторингу геологічного середовища, в першу чергу територій, уражених підтопленням, зсувом і та ін.;
- вдосконалення системи гідрометеорологічних спостережень;
- систематичного проведення просвітницької роботи серед населення з питань дотримання санітарно-гігієнічних вимог, профілактики та захисту від інфекційних захворювань;
- підвищення рівня обізнаності населення про ризики можливих природних НС та заходи щодо їх зниження.

Зниження рівня ризику, в свою чергу, приведе до скорочення кількості надзвичайних ситуацій, а також постраждалих, загинув, обсягів матеріальних збитків, а також скоротиться площа зон можливого ураження при виникненні НС природного характеру.

References:

1. Adamenko M. I. *Prirodni zagrozi ta harakter ih proâvu i dii na lûdej, tvarin, roslin, ob'ëkti ekonomiki* [Natural hazards, their nature and impact on people, animals, plants, objects of economy]. Kharkiv, 2012, 29 pp. (In Ukrainian).
2. Babičenko V. N. *Stihijnye meteorologičeskie âvleniâ na Ukraine i v Moldovii* [Natural disastrous weather events in Ukraine and Moldova]. Leningrad, 1991, 224 p. (In Russian).
3. Bêgun V. V., Naumenko I. M. *Bezpeka žittîdiâl'nosti (zabezpečennâ social'noi, tehnogennoi ta prirodnoi bezpeki: Navčal'nij posibnik* [Emergency management (social, technological and natural security: Handbook]. Kyiv, 2004, 328 p. (In Ukrainian).
4. Danilišin B. M., Stepanenko A. V., Ral'čuk O. M. *Bezpeka regioniv Ukraïni i strategîâ її garantuvannâ* [Regions of Ukraine: safety and the strategy of its assurance]. Monograph in 2 volumes, Kyiv, 2008.- Vol. 1 *Prirodno-tehnogenna (ekologična) bezpeka* [Natural and man-made (environmental) security]. - 389 c. (In Ukrainian).
5. Doroguncov S. I., Ral'čuk O. M. *Upravlinnâ tehnogenno-ekologičnoû bezpekoû u paradigmi stalogo rozvitku* [Management of technogenic-ecological safety under the paradigm of sustainable development]. Kyiv, 2001, 174 p. (In Ukrainian).

6. Gaponenko A. V. *Zagal'na ekologiâ. Lekciâ dlâ studentiv I kursu* [General ecology. Lecture for 1st course students], 2006. (In Ukrainian).
7. Grigor'ev A. A., Kondrat'ev K. Â. Prirodnye i antropogennye êkologičeskie katastrofy. Klassifikaciâ i osnovnye harakteristiki [Natural and anthropogenic environmental disasters. Classification and main characteristics]. *Issledovaniâ Zemli iz kosmosa* [Spacecraft Earth Studies], 2000, No. 2, pp. 72–83. (In Russian).
8. Logvinov K. T. Babičenko V. N., Kulakovskaâ M. Ů. Opasnye âvleniâ pogody na Ukraine [Dangerous weather phenomena in Ukraine]. *Trudy UkrNDGMI* [Works of Ukrainian Hydrometeorological Institute], 1972, Vol. 110, 236 pp. (In Russian).
9. Pisarenko L. A. Mižrična dinamika ta povtorûvanist' suhoviïv na teritorii Kiïvs'koï oblasti [Interannual dynamics and the frequency of droughts in Kyiv oblast]. *Časopis kartografii* [Journal of Cartography], 2014, pp. 139–147. (In Ukrainian).
10. Šeludčenko B. A. Trač S. V., Šeludčenko Ĭ. A. et al. *Nadzvičajni situacii prirodnoho ta antropogennogo harakteru* [Natural and man-made emergencies]. Kamianets-Podilskyi, 2010, 150 p. (In Ukrainian).
11. Šmandij V. M., Klimenko M. O., Golik Ů. S., Prišepa A. M., Baharov V. S., Harlamova O. V. *Ekologična bezpeka: pidručnik* [Environmental security: Handbook]. Kherson, 2013, 366 p. (In Ukrainian).
12. *The Ministry of Health of Ukraine (official web-site)*. Access mode: <http://www.moz.gov.ua>.
13. *The State Emergency Service of Ukraine (official web-site)*. Access mode: <http://www.mns.gov.ua>.
14. *The website on countering HIV/AIDS and other socially dangerous diseases*. Access mode: (<http://dssz.gov.ua>).

TERRITORIAL ORGANIZATION OF RESTAURANT FACILITIES AS A PART OF THE SOCIAL SPHERE WITHIN AGGLOMERATIVE RESETTLEMENT SYSTEMS

Kateryna DMYTRIIEVA

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
k.dmytriieva@gmail.com*

Abstract: The article is devoted to the problems of functioning of restaurant facilities as a part of both social sphere and commercial sector equally within the large settlements. Attention to the factors of the restaurant industry generally has been paid, and the success factors of individual institutions have been stressed. Some aspects and differences of the closed restaurant business network and public network type have been analyzed. Problems of law regulation of the industry have been outlined. The dynamic of development of the industry and its relationship with the economic background of the country has been demonstrated. System of elements of the territorial organization of restaurants in the metropolitan area has been proposed. Items considered in the paper are illustrated by examples of Kyiv agglomeration restaurants. The article visualized with the graphics, tables and charts.

Key words: restaurant facilities, territorial organization, social sphere, settlement system

UDC: 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В АГЛОМЕРАТИВНИХ СИСТЕМАХ РОЗСЕЛЕННЯ

Катерина ДМИТРІЄВА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
k.dmytriieva@gmail.com*

Анотація: Стаття присвячена проблемам функціонування ресторанного господарства як складової соціальної сфери і, водночас, комерційної сфери у рамках великих поселень. Приділена увага факторам розвитку ресторанного господарства в цілому, а також виокремлені чинники успішності окремих закладів. Проаналізовані окремі аспекти та відмінності розвитку закритої мережі ресторанного господарства та мережі загальнодоступного типу. Окреслені проблеми законодавчого регулювання у галузі. Продемонстрована динамічність розвитку галузі, її взаємозв'язок з економічним фоном країни. Запропонована система складових елементів територіальної організації ресторанного господарства агломерації. Питання, що розглядаються у статті, ілюструються прикладами ресторанного господарства Київської агломерації. Стаття унаочнена

графічними матеріалами, таблицями та схемами.

Ключові слова: ресторанне господарство, територіальна організація, соціальна сфера, системи розселення

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Місто як особлива одиниця системи розселення є ареною прояву та впровадження новітніх тенденцій будь-якої господарської діяльності, у тому числі ресторанного господарства. Рівень розвитку соціальної сфери та соціальної інфраструктури є показником якості людського капіталу, тому їх розвиток є фундаментом ефективності людських ресурсів міста.

Дослідження ресторанного господарства як складної та багатоаспектної галузі, яка має певні протиріччя територіальної організації в залежності від форм господарської діяльності найбільш комплексно проявляється та досліджується на рівні великого міста чи агломераційного утворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стану соціальної сфери досліджували О. Любіцева, М. Мальська, В. Юрківський, питання функціонування сфери ресторанного господарства – В. Архипов, В. Дорошенко, В. Карсекін, Г. П'ятницька, П. Черномаз та інші.

Постановка завдання. Розуміння ролі ресторанного господарства та особливостей його територіальної організації і функціонування в рамках великого міста дає змогу більш ефективно відповідати на потреби населення та регулювати діяльність галузі.

Стаття призначена для:

- уточнення ролі ресторанного господарства у складі сфери послуг;
- визначення особливостей функціонування ресторанного господарства у складі великого компактного поселення;
- виявлення факторів та передумов функціонування галузі;
- структурування елементів територіальної організації ресторанного господарства локальної системи розселення.

Виклад основного матеріалу. За Куценко В. І. до **соціальної сфери** прийнято відносити види діяльності, що визначають стійкий розвиток регіону і безпосередньо досягнення генеральної мети – підвищення якості життя населення регіону. Такими сферами діяльності є: охорона здоров'я, житлово-комунальна сфера, освіта, наука, культура, фізична культура і спорт, транспортне, інформаційне, торгове, побутове обслуговування [5].

Царук І. з посиланням на Куценко В. І. та Остафійчука Я. В. розглядає **соціальну сферу** як сферу діяльності людей, результатом якої є послуги, що задовольняють потреби суспільства й окремих його членів і пов'язані зі створенням доданої вартості [5].

Роль ресторанного господарства у складі сфери послуг полягає першочергово у задоволенні фізичних потреб людей, проте не варто ігнорувати духовний аспект – знайомство з іншими культурами через національну кухню, комунікативні аспекти

дозвілля, отримання нових вражень завдяки концептуальним закладам.

Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства соціальної політики України визначає поняття «**соціальна інфраструктура**» як стійку сукупність матеріально-речових елементів, які створюють умови для задоволення всього комплексу потреб з метою відтворення людини і суспільства. Значення соціальної інфраструктури полягає у тому, що вона є ареною взаємодії матеріально-речового середовища і соціальних суб'єктів та забезпечує умови для раціональної організації їхнього життя і діяльності. За своєю внутрішньою організацією інфраструктура соціальної сфери є системою закладів, установ, підприємств і органів управління, які забезпечують ефективність функціонування усіх інститутів соціальної сфери. Соціальна інфраструктура є гарантією задоволення базових життєвих потреб людини як у повсякденному житті, так і у кризових ситуаціях.

Соціальна інфраструктура може характеризуватися кількістю установ, організацій, які забезпечують процеси створення, медичного, побутового і транспортного обслуговування, а також кількістю місць у них, обсягом надання соціальних послуг [4].

Ресторанне господарство як складову соціальної інфраструктури зазвичай найдоцільніше оцінювати за подібними показниками – кількість закладів, кількість посадкових місць. Обсяг наданих послуг можливо оцінити через товарооборот закладу.

Розгляд **ресторанного господарства у рамках локальних систем розселення** є найбільш логічним, оскільки основні потреби у даних послугах прямо залежать від кількості споживачів, що сконцентровані у найбільших населених пунктах – місцях зосередження і притягання населення.

За результатами попередніх досліджень, найвищого рівня розвитку ресторанне господарство набуло саме у **міських агломераціях** – компактному територіальному розміщенні міських населених пунктів, об'єднаних інтенсивними господарськими, трудовими і культурно-побутовими зв'язками [11].

На основі локальних систем розселення формуються **локальні системи послуг** – відповідно до їх історичних, економічних, ресурсних, соціальних особливостей. Локальні системи послуг найчастіше систематизують і вивчають ієрархічно.

На думку Мальської, у локальних системах розселення створюються соціально-економічні умови життєдіяльності населення за рівного доступу до матеріальних та культурних благ незалежно від місця проживання [7, 92].

Риси ресторанного господарства агломеративних утворень України досить схожі, оскільки історично розвиток споживання у галузі був підпорядкований спільним рисам і закономірностям розвитку

господарства України.

Варто відзначити, що функціонування закладів соціальної сфери у рамках міських утворень з одного боку, перебуває у пріоритетному порівняно з сільською місцевістю *становищі* – як через кількісні, так і через якісні показники, та не варто забувати, що навантаження на соціальну інфраструктуру міста у зв'язку з міграційними потоками в місто зростає набагато швидше, отже, швидке реагування на виклики мешканців є завданням органів управління будь-якого міста.

Варто звернути увагу, що при оцінці потреб споживачів необхідно орієнтуватися не лише на тип території (сільська/міська), а й прагнути до певних показників в залежності від розміру міста. Зокрема, рекомендована різна кількість посадкових місць, що здатні задовольнити суспільні потреби, у місті з чисельністю населення до 50 тис осіб та містом-мільйонером відрізняється у 2,5 рази. (див. табл. 1.)

Важливою проблемою соціального комплексу України загалом є дуже застарілий стан соціальної інфраструктури у всіх її проявах. Порівняно з іншими сферами (медицина, культура), ресторанне господарство має набагато кращі показники, оскільки високо комерціалізоване. Сумна доля переважно спіткає заклади закритої мережі.

Мережа ресторанного господарства закритого типу – це заклади, призначені для окремої групи населення. Зазвичай воно призначене для пільгових категорій громадян та/або є максимально доступним по ціні. Наприклад, це безоплатне харчування для дітей-учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, дітей пільгових категорій в випадках, передбачених законодавством України (діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, які перебувають під опікою і виховуються в сім'ях; діти, потерпілі від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; діти працівників органів внутрішніх справ,

Таблиця 1

Орієнтовні нормативи розвитку мережі ресторанного господарства в Україні, місць у закладах ресторанного господарства у розрахунку на 1 тис осіб [10]

Контингент населення	Норматив місць (другий етап розвитку)	Допустимий мінімум місць у закладах РГ підприємств-юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (перший етап розвитку)
Населення міст з чисельністю, тис осіб:		
до 50,0	34	25
від 50,1 до 100,0	39	35
від 100,1 до 250,0	45	40
від 250,1 до 500,0	52	46
від 500,1 до 1000,0	60	53
понад 1000,0	75	61
Населення сільських населених пунктів	15 (20)	12
Зосереджені колективи працюючих	330	250
Працюючі в установах, організаціях	200	200
Учні ЗНЗ та ПТНЗ	330	330
Учні шкіл-інтернатів	500	500
Студенти ВНЗ	200	180

Таблиця 2

Вартість харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва у 2014 р [3]

Район	Вартість гарячого обіду для учнів 1-4 класів, грн.	Вартість гарячого обіду для учнів 5-11 класів пільгових категорій, грн.	Вартість дієтичного харчування для учнів 5-11 класів, грн.
Голосіївський	7,20	7,54	7,54
Дарницький	7,50	8,50	8,50
Деснянський	7,30	7,80	7,80
Дніпровський	7,10	8,15	8,15
Оболонський	7,35	8,90	8,90
Печерський	7,35	8,05	8,05
Подільський	7,00	8,14	8,14
Святошинський	7,00	7,70	7,70
Солом'янський	7,00	8,10	8,10
Шевченківський	6,50	7,00	7,00
Середня вартість по місту:	7,13	7,99	7,99

які загинули при виконанні службових обов'язків, дітей, батьки яких загинули під час участі в антитерористичній операції тощо).

Проте навіть у Києві харчування дітей 1-4 класів можуть трансформувати з безкоштовного на оплачуване батьками (8-10 грн).

Харчування у медичних закладах регулюється Наказом МОЗ «Про удосконалення лікувального харчування та роботи дієтологічної системи в Україні» від 29.10.2013 р. № 931 та визначає харчування як частину лікувального процесу. Контроль за його дотриманням покладається на Головного лікаря медичного закладу. Передбачається чотириразовий режим харчування з дотриманням рекомендацій в залежності від типу захворювання [9].

У санаторно-курортних закладах пропонується 5 універсальних раціонів харчування. Основний принцип такого дієтичного харчування – збалансованість хімічного складу раціонів з урахуванням біологічних ефектів харчових речовин та окремих продуктів при різних патологіях [6].

Соціальний ефект, який має бути досягнутий завдяки закладам закритої мережі – це турбота про збалансоване та здорове харчування населення.

Натомість, заклади загальнодоступної мережі характеризуються різноманітністю форм організації, форматів та концепцій. Варто зауважити, що певні новітні тренди цікавих закладів, що виникають спонтанно, можуть стикатися з **юридичними складнощами функціонування**. Наприклад, проведення фестивалю Ресторанний день (одночасне відкриття закладів ресторанного господарства аматорами на один день у громадських місцях – парках, скверах тощо з метою відчуття специфіку роботи та в галузі та отримати новий досвід) стикається з неможливістю отримати оплату за вкладені ресурси – лише у вигляді чайових, а також, теоретично – проблемами санітарного регулювання, оренди місця тощо.

Хоча зміни у регулюючих документах мають місце, вони часто спричинені і впроваджуються лише після трагічних подій. Наприклад, використання газових балонів у мобільних кав'ярнях було заборонено лише після вибуху однієї з них.

Одним з дуже проблемних питань для агломерації є функціонування закладів вуличної їжі. З одного боку, протягом останніх років у сегменті вуличної їжі з'явилися заклади, які за якістю страв та їх смаковими характеристиками близькі до кафе середнього цінового сегменту, але готуються максимально швидко. Вони здатні задовольнити спонтанні потреби у послугах харчування, а для офісного центру міста і його працівників також є альтернативою в плані урізноманітнення меню для щоденного харчування. Проте нерегульованість питань розміщення таких закладів, зокрема, у МАФах, є не менш болючим питанням урбаністичного розвитку.

Ряд проблем підприємництва у ресторанному господарстві є спільним та типовим для ведення господарської діяльності взагалі – надзвичайно високі показники оренди, кваліфікація персоналу тощо.

Питання *рівних умов просторової доступності* є ключовим та наскрізним щодо усіх галузей соціальної сфери. У ресторанному господарстві воно повинно розкриватися через виявлення і задоволення ключових точок потреби (в першу чергу, сталості – навчальні заклади, зони ділової активності міста, туристичні зони тощо). З іншого боку, завдяки розумному маркетингу окремі заклади можуть провокувати виникнення споживчої потреби у зонах, які не є типовими для галузі загалом.

Окремого підходу при вивченні потребують заклади ресторанного господарства, що виконують стабільне *соціальне навантаження* – їдальні при навчальних закладах, лікувальних закладах та підприємствах. Це виражається в їх територіальній прив'язці до основних об'єктів, комплексності меню, ціновій політиці тощо.

Основою територіальної організації соціальної сфери агломерації має бути розуміння потреб населення та *специфіки надання послуг*. Окрім того, наповненість кожної підгалузі підприємствами різної форми власності часто може бути підпорядковане різним ринковим законам, та глобально слугуючи одній цілі, працювати за різними правилами. Водночас інтереси малого підприємництва та великих закладів-мереж можуть не перетинатися, а взаємодоповнюватись, заповнюючи вільні ринкові ніші.

Факторами, що визначають доцільність і масштаби функціонування галузі ресторанного господарства у складі сфери послуг міста, і перспективи розвитку закладів є:

- *Населення* – зокрема, його чисельність, статеві-вікова структура, професійний склад.

До цього блоку показників можна віднести також міграційні потоки (внутрішній напрям село-місто, маятникову міграцію в межах локальних систем розселення).

- *Економічні фактори* – загальний рівень розвитку економіки міста, рівень доходів населення, що визначає купівельну спроможність,

Сюди ж можна віднести існуючий стан розвитку ресторанного господарства міста, стан підприємництва загалом, у т.ч. малого.

- *Інфраструктура* – в першу чергу, транспортна, а також об'єкти, до якої заклади ресторанного господарства можуть бути «супровідними» – навчальні заклади усіх типів, туристичні об'єкти, торговельні центри, об'єкти культури тощо.

- *Психологічні фактори* – культура та традиції споживання їжі поза домом.

Супровідні ресурси та послуги конкретних закладів є важливою причиною первинного вибору місця відвідування. Це дуже стосується питань:

- транспортної інфраструктури – місця для паркування, наявності пандусів для людей з особливими потребами.

- фінансової інфраструктури – можливості розрахунку карткою.

- надання торговельних послуг – вони мають цікавити споживача і органічно вливатися в тематику закладу, наприклад, продаж кави в зернах, книжок,

тематичних сувенірів.

- сировинної бази - цікаво, що в радянський період стан сільського господарства регіону визначався як один з факторів розвитку ресторанного господарства. З переходом до ринкової економіки він явно відійшов на другий план, а пізніше трансформувався досить несподіваним чином – у елітному сегменті. Зокрема, підприємства елітного рівня та вегетаріанські заклади досить часто прагнуть співпрацювати з конкретними фермерськими господарствами з метою контролю якості продукції.

- додаткових послуг, зокрема, розважальних, конференц – послуг, фото послуг, допоміжного персоналу (наприклад, няні) у закладі тощо, а також відкритість до діалогу та бажання співпрацювати закладу ресторанного господарства при наданні цих послуг.

- соціальних ініціатив закладу (можливість «підвісити» каву – оплатити наперед напій для будь-кого, хто його захоче отримати), благодійні акції («День Щастя в МакДональдз») тощо.

Варто зупинитися на тому, що галузь ресторанного господарства є чудовим **індикатором економічного фону** держави взагалі.

Зокрема, аналіз обсягу роздрібного товарообороту та кількості закладів міста Києва чітко відбиває річний лаг прояву кризи 2008 р, а також, очевидно – 2013 р (див. рис. 1).

Заклади ресторанного господарства дають можливість збагатити та урізноманітнити **міський простір**, а також альтернативно використовувати нетипові міські ділянки. Чудовим прикладом роботи з простором є проведення фестивалів вуличної їжі на парковці ринку «Даринок» (арт-завод «Платформа») та ВДНГ. Оскільки пошук потрібного приміщення – болюче та проблематичне питання, варто замислитись над реформацією промислових занедбаних об'єктів та ідеї багатофункціональності закладів ресторанного господарства.

На нашу думку, система територіальної організації ресторанного господарства локальної територіальної системи розселення складається з наступних **елементів** (див. рис. 2):

Стаціонарні форми:

- точкові елементи – окремі поодинокі заклади ресторанного господарства – кафе, бари, ресторани;
- вузлові елементи – компактні скупчення 5 і більше закладів, наприклад, фуд-корт;
- лінійні елементи – ланцюги закладів, що переважно приурочені до центральних та туристичних вулиць міста, зон біля транспортних зупинок тощо.

Тимчасові форми:

- точкові елементи – поодинокі заклади, функціонування яких пов'язане з складнощами юридичного регулювання їх розміщення (мобільні

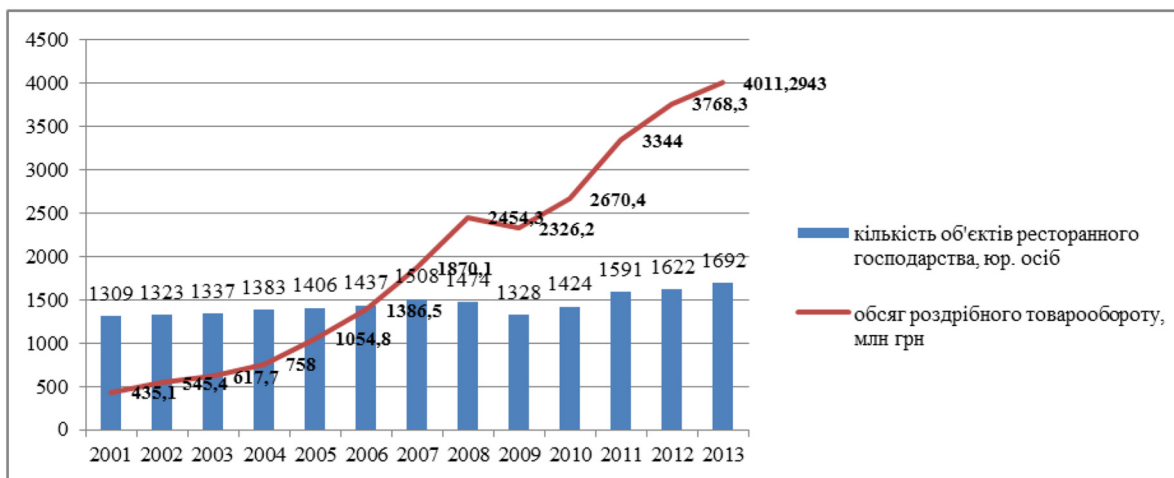

Рис. 1. Динаміка кількості закладів та обсягу роздрібного товарообороту ресторанного господарства м. Києва, 2001 – 2013 рр. [складено за матеріалами 2]

Рис. 2. Складові елементи (форми) територіальної організації ресторанного господарства локальної територіальної системи розселення, складено автором.

кав'ярні, пересувні фургони);

- ареальні – періодичні скупчення закладів при проведенні фестивалів вуличної їжі, святкових ярмарків тощо.

Змішані форми:

- точково-векторні елементи – наприклад, служби кейтерингу, виїзні служби доставки їжі – виготовлення їжі відбувається стаціонарно, споживання – в змінній точці попиту.

Київська агломерація як транспортний, господарський, освітній, туристичний, фінансово-діловий центр країни закономірно має найвищий рівень розвитку ресторанного господарства в Україні. Офіційна статистика станом на початок 2014 р нараховує у м. Київ 1692 юридичних осіб - об'єктів ресторанного господарства. У Київській області – 808. [8, 106] Кількість фізичних-осіб підприємців за авторською оцінкою може досягати 2-4 тис.

Розглядаючи Київську агломерацію, можна навести такі приклади кожного з елементів територіальної організації ресторанного господарства.

Стаціонарні:

- точкові – паб «Чорне Поросся», ресторан «Культ Ра»;
- вузлові – фудкорти ТЦ «Караван», ТЦ «Глобус», «Ocean Plaza»;

- лінійні – заклади Русанівської набережної (фан-бар «Банка», кафе «Жовток», паста-бар «Spaghetti», ресторан «Tarantino Italian&Grill», суши-бар «Мураками», піццерія «Челентано»; заклади вуличної їжі біля м. Контрактова площа.

Тимчасові:

- точкові – мобільні кав'ярні різних ТМ;
- ареальні – фестиваль вуличної їжі на арт-заводі «Платформа» (м. Даринок).

Змішані:

- точково-векторні – служби замовлення їжі «The Burger», «Ping Pong».

Висновки. Локальна система розселення зазвичай базується на добре сформованому господарському комплексі. Наявність великої кількості споживачів дозволяє, відносно рівномірно розмістивши заклади, задовольнити їх потреби, до того ж вимагає постійного підвищення якості та різноманітності надання послуг. Передумовами розвитку ресторанного господарства у локальних системах розселення є фактори, зумовлені характеристиками населення, економічною стадією розвитку території та її інфраструктурними особливостями, а також культурно-психологічними фактори. Територіальна організація ресторанного господарства локальної системи розселення представлена тимчасовими та стаціонарними елементами різних масштабів.

References:

1. Caruk I. M. Teoretični pìdhodi šodo viznačennâ social'noi sferi âk skladovoï ekonomiki ta її funkcij [Theoretical approaches to the definition of the social sphere as a part of the economy and its functions]. *Ekonomika. Upravlinnâ. Innovacij* [Economy. Management. Innovation]. Vol. 1, 2009. Available at website: <http://nbuv.gov.ua> (in Ukrainian).
2. *Golovne upravlinnâ Deržavnoi službi statistiki Ukraïni u m. Kiïvi* [Main Department of State Statistics Service of Ukraine in Kyiv] – Available at: <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/>
3. *Harčuvannâ u navčal'nih zakladah. Departament osviti i nauki, molodi ta sportu vikonavčogo organu Kiïvs'koï mis'koï radi (KMDA)*. [Nutrition in schools. Department of Education, Youth and Sports of the Kyiv Municipal Council] – Available at: <http://don.kievcity.gov.ua/content/harchuvannya-u-navchalnyh-zakladah.html> (In Ukrainian).
4. Il'čuk L. I. *Deržavne upravlinnâ social'noï sferoi v Ukraïni. Centr perspektivnih social'nih doslidžen' Ministerstva social'noi politiki Ukraïni ta NAN Ukraïni*. [Public administration of social sphere in Ukraine. Center of perspective social researches of the Ministry of social policy of Ukraine and NSA of Ukraine]. Available at website: <http://www.cpsr.org.ua> (In Ukrainian).
5. Kucenko V. I. *Social'na sfera: real'nist' i konturi majbutn'ogo (pitannâ teorii i praktiki): Monografiâ*. [Social sphere: reality and outlines of the future (questions of theory and practice): Monograph]. Nizhyn, 2008, 818 p. Available at: <http://www.rvps.kiev.ua/PUBLIK/Mono58.html> (In Ukrainian).
6. *Likuval'ne harčuvannâ v sanatorno-kurortnih zakladah. Kurorti ta sanatorii Ukraïni*. [Therapeutic nutrition in spa resort facilities. Resorts and spa facilities of Ukraine]. Available at: <http://sanikur.com/uk/4/22/29/> (In Ukrainian).
7. Mal's'ka M. P. *Prostorovi sistemi poslug (teoriâ, metodologiâ, praktika): Monografiâ*. [Spatial systems of services (theory, methodology, practice): Monograph]. Kyiv, 2009, 363 p.
8. *Mereža rozdrìbnoi torgivli ta restorannogo gospodarstva pidpriïemstv na 1 sičnâ 2014 roku* [Retail trade network and restaurants enterprises for January 1, 2014]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (In Ukrainian).
9. *Nakaz MOZ vid 29.10.2013 r. # 931 «Pro udoskonalennâ likuval'nogo harčuvannâ ta roboti diëtologičnoi sistemi v Ukraïni»* [Order of Ministry of Health from 29.10.2013 № 931 «About the improvement of therapeutic feeding and dietary system in Ukraine»]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2205-13> (In Ukrainian).
10. P'âtnic'ka G. T. *Formuvannâ strategii rozvitku pidpriïemstv restorannogo gospodarstva* [Formation of restaurants enterprises development strategy]. Doctoral Thesis. Kyiv, 2008. Available at: http://tourlib.net/aref_tourism/pjatnycka.htm (In Ukrainian).
11. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni vid 17 bereznâ 2000 r. # 521 «Pro Osnovni naprâmi zabezpečennâ kompleksnogo rozvitku malih monofunkcional'nih miïst»* [Ordinance of Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.03.2000 № 521 «About the main directions to ensure integrated development of small monofunctional cities»]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/521-2000-%D0%BF> (In Ukrainian).

FACTORS OF LOCAL TOURIST SYSTEM FORMATION

Pavlo DOAN

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
doan.pavel@gmail.com

Abstract:

This article is a part of dissertation research that focuses on adaptation of Local Tourist System (LTS) concept for Ukraine. LTS is an Italian model of tourism administration with the main principle of "bottom-up" governance. Similar models are being implemented in the United Kingdom, Croatia, Montenegro etc. The aim of the article is determination of factors that influence on Local Tourist System formation. To reach the goal we used some statistical data (socio-economical, demographical, ecological etc.) and method of regression analysis. As a result we obtained six regression equations. Each of them displays the group factors of LTS formation. Credibility of equations was confirmed by the analysis of regression residuals. Besides those factors described by regression equations, the author introduces another factor groups that influence Local Tourist System formation. These factors cannot be determined by statistical data. As a consequence we have a range of factors confirmed by linear dependencies that determine the development of tourism on particular territory and potential LTS formation.

Key words: Local Tourist System, LTS, factor, factors of Local Tourist System formation, regression analysis

UDC: 910.1

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Павло ДОАН

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
doan.pavel@gmail.com

Анотація: Дана стаття являється частиною дисертаційного дослідження, сфокусованого на адаптації новітньої концепції локальних туристичних систем (ЛТС) для України. ЛТС — це італійська модель управління туристичною діяльністю, основним принципом якої є адміністрування туризму «знизу-вгору». Аналогічні моделі впроваджуються в життя у Великобританії, Хорватії, Чорногорії та інших державах. Метою написання даної статті є визначення факторів, що впливають на формування локальної туристичної системи. Для цього було використано ряд статистичних показників (соціально-економічних, демографічних, екологічних тощо), оброблених методом регресійного аналізу. В результаті було отримано шість регресійних рівнянь, кожне з яких відображає групу факторів формування ЛТС. Достовірність отриманих залежностей була підтверджена аналізом регресійних залишків. Крім доведених рівняннями регресії, автор пропонує й інші групи чинників, що впливають на формування локальної туристичної системи, але не можуть бути описані статистичними показниками. Результатом роботи є обґрунтований лінійними залежностями ряд факторів, які визначають розвиток туризму на окремій території і формування потенційних ЛТС.

Ключові слова: локальна туристична система, ЛТС, фактор, фактори формування локальної туристичної системи, регресійний аналіз

УДК: 910.1

Постановка проблеми. Концепція локальних туристичних систем — це новітня італійська модель управління туристичною галуззю, закріплена законодавчо. Вона передбачає практично повну свободу місцевих громад у вирішенні питань стосовно розвитку туризму на своїй території: спеціалізації, джерел фінансування, маркетингових стратегій, управлінських рішень тощо. Наша мета — адаптувати модель локального управління туристичною діяльністю для України і розробити відповідні теоретико-методологічні основи і практичні інструменти для їх впровадження. На жаль, італійські вчені не розробили ґрунтовних теоретико-методологічних положень своєї концепції. Тому наше завдання — поглибити і удосконалити дану модель і запропонувати більш обґрунтовані положення теорії локальних туристичних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематикою дослідження локальних туристичних систем займалися здебільшого італійські вчені. Проте, їхні роботи були присвячені в основному прикладним питанням, пов'язаним із нормативно-правовими й адміністративно-управлінськими аспектами функціонування ЛТС. Також вони досліджували територіальну організацію і типологію італійських ЛТС. Найбільш ґрунтовно локальні туристичні системи дослідили представники Флорентійської наукової школи Лучіана Лаццеретті та Франческо Капоне (Флорентійський університет) в роботі «Локальні туристичні системи і формування мереж». Крім того, з тематики ЛТС написано ряд наукових статей такими дослідниками, як Дж. Кополла, Т. Ванакоре, А. Барресі, М. Д. Лусія та багатьма іншими.

Постановка завдання. Зважаючи на недосконалість теорії, ми вважаємо, що необхідним є визначення факторів, які впливають на формування і функціонування локальних туристичних

систем. Тому нашим завданням є визначення і обґрунтування чинників формування ЛТС, а також розробка математичних залежностей, які дозволять прогнозувати майбутній розвиток ЛТС залежно від зміни цих факторів.

Виклад основного матеріалу. Фактори, що впливають на формування локальної туристичної системи, були визначені за допомогою регресійного аналізу соціально-економічних, демографічних, екологічних, ресурсних та інших статистичних показників по районах і містах обласного підпорядкування Київщини (37 спостережень) за 2012 рік. До уваги не бралися місто Прип'ять і Поліський район, оскільки вони належать до зони відчуження і статистичні дані цих адміністративних територій є обмеженими. Залежною змінною в нашому дослідженні є сукупний дохід від діяльності туристсько-екскурсійних компаній та колективних засобів розміщення (КЗР). А незалежними — демографічні, економіко-соціальні, освітні, екологічні та інші показники розвитку. В результаті обробки даних було отримано ряд регресійних рівнянь, визначено кореляцію між аналізованими показниками, обраховано регресійні коефіцієнти і визначено рівень їх значущості, а також проаналізовано графіки регресійних залишків, що дозволило визначити достовірність проведеного аналізу. На рисунку 1 відображено групи факторів формування локальної туристичної системи та їх деякі показники, визначені за допомогою регресійного аналізу.

Економіко-соціальні фактори. Серед показників соціально-економічного розвитку було використано наступні індикатори: кількість суб'єктів ЄДРПОУ, загальний обсяг капітальних інвестицій, обсяг перевезених вантажів автомобільним транспортом (ПВАТ), обсяги експорту (Е) та імпорту, та обсяг прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Коефіцієнти кореляції показали, що всі соціально-економічні індикатори мають дуже високий рівень взаємозалежності із загальним доходом від діяльності туристсько-екскурсійних компаній і КЗР та, відповідно, між загальнооекономічним розвитком території та станом індустрії туризму.

Регресійні коефіцієнти, їх стандартизовані помилки та рівень значущості кожного економіко-соціального фактора наведено в таблиці 1. Отримані

результати показали, що вагомими для рівняння регресії в порядку її зменшення є показники обсягу іноземних інвестицій, перевезеного вантажу автомобільним транспортом та експорту, а решта взятих до уваги незалежних змінних можуть бути виключені зі складеної залежності. Відповідно до цього, рівняння регресії економіко-соціальних факторів формування локальної туристичної системи має наступний вигляд:

$$\text{ДОХОДИ}_{\text{ТУР-ЕКС. + КЗР}} = -1490,1 + (279,2 \times \text{ПІІ}) - (16 \times \text{ПВАТ}) + (125,6 \times \text{Е})$$

Аналіз залишків регресії підтвердив достовірність отриманої залежності, адже вони дуже наближені до лінії очікуваного нормального розподілу (рис. 2).

Демографічні фактори. Серед демографічних показників було використано такі параметри, як кількість наявного населення (Н), середньооблікова кількість штатних працівників закладів розміщення (СОКШП_{КЗР}), середньооблікова кількість штатних працівників туристсько-екскурсійних компаній (СОКШП_{ТЕК}), рівень зареєстрованого безробіття та працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю. Кореляція між сукупним доходом туристсько-екскурсійних компаній і колективних закладів розміщення з демографічними індикаторами є дуже високою.

Коефіцієнти регресії для демографічних незалежних змінних наведено в таблиці 2. Оцінка критеріїв Фішера і Стюдента (t-stat. і p-level) показали значущість для рівняння таких індикаторів, як кількість штатних працівників туристсько-екскурсійної діяльності та готельного господарства, а також чисельність наявного населення. Натомість, рівень зареєстрованого безробіття та показники працевлаштування незайнятих є другорядними для нашої залежності.

Отже, рівняння регресії демографічних факторів формування локальної туристичної системи має вигляд:

$$\text{ДОХОДИ}_{\text{ТУР-ЕКС. + КЗР}} = 7134 + (1550,5 \times \text{СОКШП}_{\text{ТЕК}}) - (268,9 \times \text{Н}) + (105 \times \text{СОКШП}_{\text{КЗР}})$$

Таблиця 1

Регресійні коефіцієнти економіко-соціальних факторів

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t-стат.	p-level
Intercept			-1490,14	7086,598	-0,21028	0,834874
Прямі іноземні інвестиції	0,880310	0,097999	279,17	31,078	8,98287	0,000000
Перевезено вантажів автомобільним транспортом	-0,021980	0,006309	-16,00	4,593	-3,48384	0,001541
Експорт	0,244371	0,085112	125,57	43,736	2,87117	0,007432
Імпорт	-0,179846	0,129559	-52,86	38,079	-1,38814	0,175318
Кількість суб'єктів ЄДРПОУ	0,040243	0,053540	4,56	6,061	0,75164	0,458122
Капітальні інвестиції	0,032675	0,050331	4,28	6,596	0,64921	0,521142

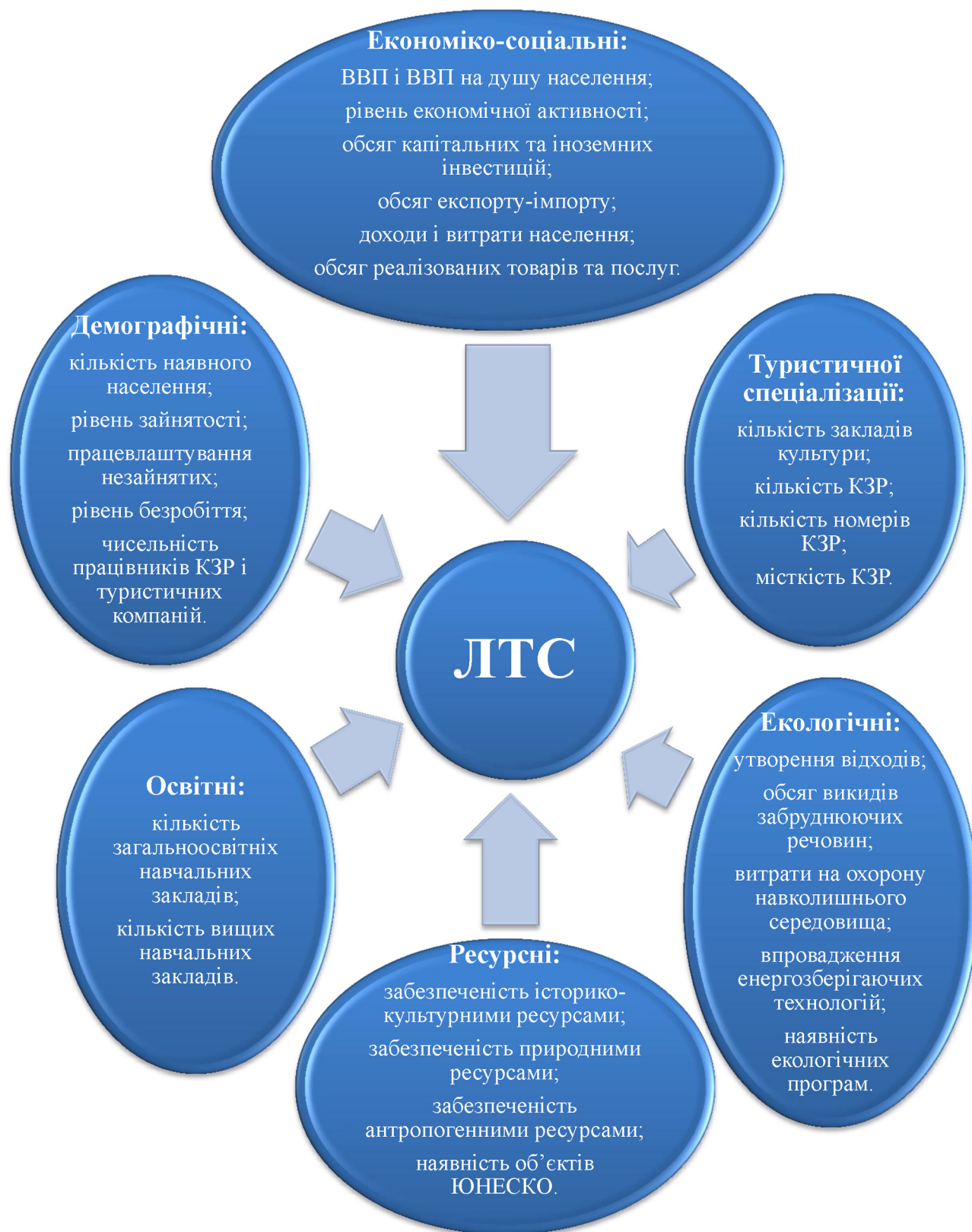

Рис. 1. Фактори формування локальної туристичної системи

Достовірність отриманої залежності ми підтвердили, порівнявши залишки регресії з очікуваним їх нормальним розподілом, що відображено на графіку (рис. 3).

Фактор освіти. Для оцінки рівня розвитку освіти як фактора формування локальної туристичної системи ми використали такі статистичні показники, як кількість загальноосвітніх (ЗНЗ) та вищих (ВНЗ) навчальних закладів. Між даними індикаторами

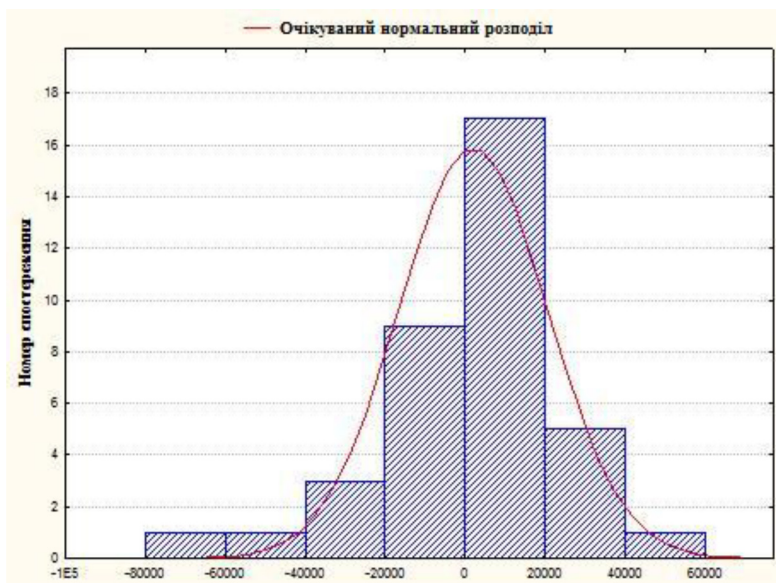

Рис. 2. Розподіл залишків регресії (економіко-соціальні фактори)

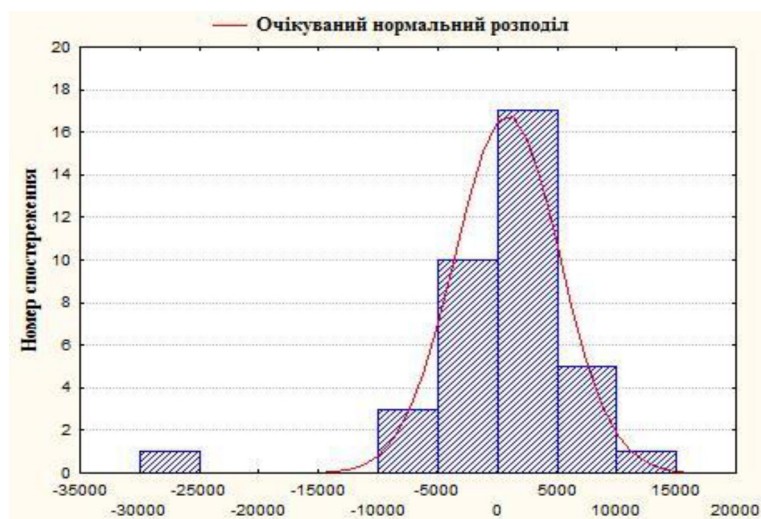

Рис. 3. Розподіл залишків регресії (демографічні фактори)

Рис. 4. Розподіл залишків регресії (фактор освіти)

і рівнем доходу туристичних фірм та готелів існує пряма залежність, про що свідчать коефіцієнти кореляції. Регресійні коефіцієнти для показників рівня освіти наведено в таблиці 3. Обидва індикатори є значущими для рівняння регресії, про що свідчать критерії Фішера і Стюдента. При цьому, розвиток вищої освіти є більш вагомим для індустрії туризму, ніж середньої. Отже, залежність регресії має такий вигляд:

$$\text{ДОХОДИ}_{\text{ТУР-ЕКС.} + \text{КЗР}} = -116133 + (57093 \times \text{ВНЗ}) + (3804 \times \text{ЗНЗ})$$

Розподіл залишків регресії співпадає з їх очікуваним нормальним розподілом, отже, складене рівняння можна вважати достовірним (рис. 4).

Ресурсний фактор. Для складання регресійного рівняння ресурсного фактора ми використали показники забезпеченості районів і міст Київщини історико-культурними (ІКР) і природними (ПЗФ) ресурсами, а також пам'ятками з основного і попереднього списків ЮНЕСКО (ОЮ). Очевидно, що корельованість доходу туристичних фірм і готелів із забезпеченістю туристсько-рекреаційними ресурсами є дуже високою. Оцінка регресійних коефіцієнтів показала, що найбільш вагомим для рівняння є показник забезпеченості на об'єкти ЮНЕСКО (таблиця 4). Значна перевага даного показника над іншими є очевидною, проте для тих адміністративних одиниць, де немає об'єктів всесвітньої спадщини, рівняння регресії буде неправильним. Отже, ми включимо до залежності всі змінні, що усуне можливість отримання хибних оцінок прогнозних показників залежної змінної для територій, що не володіють ресурсами світового значення:

$$\begin{aligned} \text{ДОХОДИ}_{\text{ТУР-ЕКС.} + \text{КЗР}} = & 2950,9 + \\ & +(32195,3 \times \text{ОЮ}) + (233,5 \times \text{ІКР}) - \\ & -(21 \times \text{ПЗФ}) \end{aligned}$$

Щоб перевірити правильності складеного рівняння, ми порівняли графік регресійних залишків із лінією їх очікуваного нормального розподілу (рисунок 5). На відміну від попередніх, гістограма залишків регресії ресурсного фактора не повністю відповідає ходу нормального розподілу, що може свідчити про деяку похибку виведеного рівняння. Проте, для нашого дослідження

Таблиця 2

Регресійні коефіцієнти демографічних факторів

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t-стат.	p-level
Intercept			7133,935	2999,453	2,37841	0,023733
Середньооб. к-ть штат. працівників тур.-екскурс. компаній	0,999374	0,023137	1550,451	35,896	43,19330	0,000000
Чисельність населення	-0,088687	0,014350	-268,883	43,507	-6,18025	0,000001
Середньооб. к-ть штат. працівників КЗР	0,088912	0,020159	105,033	23,814	4,41054	0,000115
Рівень зареєстрованого безробіття	-0,000385	0,000968	-301,435	757,043	-0,39817	0,693231
Працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю	0,000133	0,002861	0,106	2,274	0,04654	0,963177

Таблиця 3

Регресійні коефіцієнти факторів освіти

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t-стат.	p-level
Intercept			-116133	21121,23	-5,49839	0,000004
Кількість вищих навчальних закладів	0,776638	0,057183	57093	4203,69	13,58162	0,000000
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів	0,224048	0,057183	3804	970,97	3,91808	0,000409

Таблиця 4

Регресійні коефіцієнти ресурсних факторів

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t-стат.	p-level
Intercept			2950,86	1869,044	1,57881	0,123920
Забезпеченість об. ЮНЕСКО	0,994391	0,017862	32195,29	578,314	55,67096	0,000000
Забезпеченість іст.-кул. ресурсами	0,006386	0,017666	233,45	645,833	0,36147	0,720055
Забезпеченість об'єктами ПЗФ	-0,000802	0,004224	-20,97	110,458	-0,18981	0,850618

Таблиця 5

Регресійні коефіцієнти факторів туристичної спеціалізації

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t-стат.	p-level
Intercept			-29875,0	14728,94	-2,02832	0,051194
Кількість номерів КЗР	7,71379	1,042661	6754,2	912,96	7,39817	0,000000
Місткість КЗР	-6,87508	1,056662	-3362,3	516,77	-6,50641	0,000000
Кількість готелів та аналогічних КЗР	0,23240	0,121189	13307,7	6939,46	1,91768	0,064405
Кількість клубних закладів культури та мистецтва	0,06950	0,030853	5954,4	2643,19	2,25273	0,031498
Кількість бібліотек	-0,10194	0,047958	-5564,1	2617,73	-2,12555	0,041613

Рис. 5. Розподіл залишків регресії (ресурсний фактор)

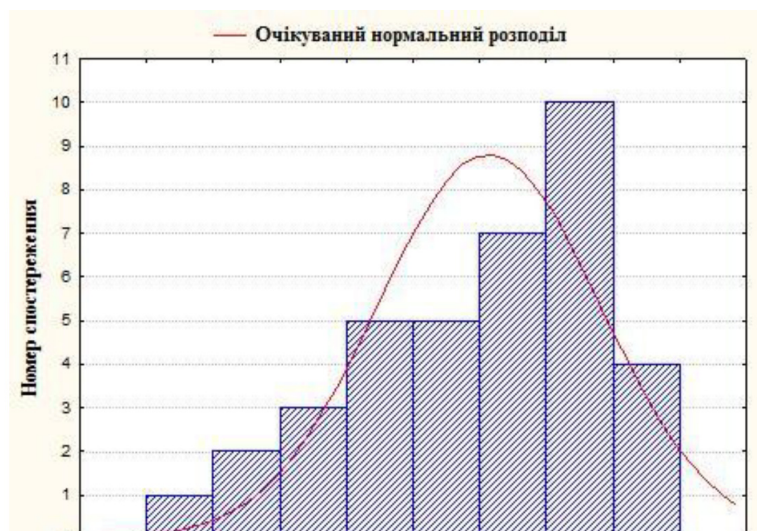

Рис. 6. Розподіл залишків регресії (фактор туристичної спеціалізації)

Рис. 7. Розподіл залишків регресії (екологічний фактор)

важливо показати залежність між фактором забезпеченості туристсько-рекреаційними ресурсами і формуванням локальної туристичної системи. А виведення більш обґрунтованого рівняння не є метою дослідження і потребує аналізу значно ширшого числа спостережень.

Фактор туристичної спеціалізації. Серед показників туристичної спеціалізації для аналізу ми обрали наступні статистичні індекси: кількість клубних закладів культури і мистецтва (КЗКМ), кількість бібліотек (Б), кількість колективних засобів розміщення, їх місткість ($M_{\text{КЗР}}$) та номерний фонд ($\text{НФ}_{\text{КЗР}}$). Зв'язок між доходами від туризму та показниками туристичної спеціалізації є прямопропорційним, про що свідчать коефіцієнти кореляції. Відмітимо, що рівень забезпеченості закладами культури і мистецтва має менший вплив на доходи від туризму, ніж показники готельного господарства. Отже, зростання чисельності, номерного фонду й місткості готельних закладів є необхідною передумовою зростання доходів від туристичної діяльності.

Коефіцієнти регресійного аналізу наведені в таблиці 5. Оцінка значимості незалежних змінних показала, що вагомими для рівняння є всі індекси, крім кількості готелів і аналогічних КЗР. Набагато вагомішими є показники місткості й номерного фонду готелів. Таким чином, рівняння регресії для факторів туристичної спеціалізації має наступний вигляд:

$$\begin{aligned} \text{ДОХОДИ}_{\text{ТУР-ЕКС. + КЗР}} = & -29875 + \\ & + (6754,2 \times \text{НФ}_{\text{КЗР}}) - (3362,3 \times M_{\text{КЗР}}) + \\ & + (5954,4 \times \text{КЗКМ}) - (5564,1 \times \text{Б}) \end{aligned}$$

Графік залишків регресії показав, що виведене рівняння можна вважати достовірним (рис. 6).

Екологічний фактор. На розвиток туризму неабиякий вплив має стан навколишнього середовища. Щоб визначити залежність між екологічними характеристиками території й станом індустрії туризму ми використали наступні статистичні показники: обсяг утворення відходів (УВ) та викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (ВЗР). Високі показники кореляції між залежною і незалежними змінними свідчать про те, що міста і райони з

Таблиця 6

Регресійні коефіцієнти екологічних факторів

	Beta	Std. Err. of Beta	B	Std. Err. of B	t-стат.	p-level
Intercept			-153696	23925,55	-6,42394	0,000000
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря	0,999245	0,020284	33	0,67	49,26353	0,000000
Утворення відходів	-0,005816	0,020284	0	0,12	-0,28672	0,776067

вищими доходами від туризму мають більше відходів і викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Аналіз коефіцієнтів регресії (таблиця 6) показав, що вагомою є лише одна незалежна змінна — обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Таким чином, отримана залежність фактично є однофакторною. Слід зауважити, що у разі розширення числа незалежних змінних, рівняння може набутися дещо відмінний від нашої залежності вигляд:

$$\text{ДОХОДИ}_{\text{ТУР.-ЕКС.} + \text{КЗР}} = -153696 + (33 \times \text{ВЗР})$$

Аналогічно до решти груп факторів, ми побудували графік залишків регресії (рис. 7). Оскільки гістограма залишків відповідає лінії їх нормального розподілу, рівняння регресії екологічних факторів формування ЛТС можна вважати достовірним.

Отже, ми склали 6 регресійних рівнянь, що відображають залежність між доходом туристичних компаній і готелів та різними групами факторів, що на нього впливають. Регресійні залежності підтверджують нашу гіпотезу про вплив запропонованих факторів на рівень розвитку туризму.

Крім тих чинників, що можуть бути підтверджені математико-статистичними методами і залежностями, ми вважаємо, що існує ряд інших, які не менше попередніх впливають на розвиток туризму, проте, за відсутності специфічних статистичних показників ми не можемо підтвердити їх регресійними рівняннями. Серед них: історичні, політико-правові та культурно-ментальні фактори.

Історична група факторів включає особливості місцевого господарства і традиційну його спеціалізацію. Це означає, що території, на яких традиційно розвивався туризм, а місцеве населення звикло до прийому туристів і знає особливості туристичної діяльності й послуг гостинності, має високий потенціал до формування локальної туристичної системи. Більше того, території, де традиційно розвивався туризм (по суті, дестинації), мають власний сформований ринок споживачів і більші можливості до його розширення.

Політико-правова група факторів — це сукупність нормативно-правових, податкових, законодавчих та інших документів, що регулюють туристичну діяльність і спонукають, або стримують її розвиток. Ця група чинників також включає політичну стабільність, інвестиційну привабливість,

наявність військових, політичних, етнічних конфліктів тощо. Існує безліч прикладів впливу політико-правових факторів на розвиток туризму. Так, загальносвітова практика створення вільних економічних зон туристсько-рекреаційного типу, або просте введення податкових пільг для інвесторів в туристичний бізнес, показала неабиякий позитивний стрибок в розвитку туристичної галузі в межах цих територій. Крім того, військові або інші збройні конфлікти значно стримують туристопотік і приплив інвестицій не тільки в заклади індустрії туризму, а й взагалі економіку регіону. Затяжні етнічні та релігійні конфлікти також мають негативний відбиток на розвитку туризму, що підтверджується на прикладі Тибету, мусульманських країн Близького Сходу тощо.

Культурно-ментальна група факторів включає особливості місцевого населення: елементи культури, його гостинність, толерантність до представників інших рас і національностей, готовність до започаткування власного бізнесу, вивчення іноземних мов, підвищення кваліфікації й зміни роду діяльності і таке інше. Справді, якщо місцеве населення не налаштоване на гостинний прийом туристів і не готове до надання високоякісного сервісу, формування ЛТС в межах такої території є дуже складним завданням. І навпаки — регіони, відомі гостинністю своїх мешканців, є популярними туристичними дестинаціями. Яскравим прикладом може послужити населення Грузії, яке є одним з основних атракторів іноземних туристів на ряду з історико-культурними й природними пам'ятками країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результатом регресійного аналізу було визначено 6 основних груп факторів (економіко-соціальна, демографічна, освітня, ресурсна, екологічна і туристичної спеціалізації), що впливають на локальний розвиток туризму і подальше потенційне формування туристичної системи. Ми запропонували відповідні рівняння регресії, що дають можливість прогнозувати рівень доходу туристсько-екскурсійних компаній і готельних закладів ЛТС. Перевірка залишків регресії підтвердила достовірність виведених рівнянь, тому запропоновані фактори можна вважати обґрунтованими. Крім того, ми доповнили основні групи чинників додатковими, що безпосередньо впливають на розвиток туризму, але не можуть бути оцінені статистично: історичною, політико-правовою та культурно-ментальною. Звичайно,

що наша доробка є першим кроком до визначення повної сукупності факторів, що можуть впливати на формування локальних туристичних систем. Проте, для початку треба визначитися з принципами створення і функціонування ЛТС, їх управлінським

апаратом, суб'єктами і механізмами роботи. Тоді це дозволить розширити, а можливо і перевірити на практиці, запропоновані в даній роботі фактори формування ЛТС.

TERRITORIAL STRUCTURE OF FORMS OF POPULATION SELF-ORGANIZATION IN UKRAINE

Svetlana OLIINYK

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
olinik.svtlana@mail.ru*

Abstract: The territorial structure of self-organization of the population in Ukraine is important criterion which can be used when developing new administrative-territorial state system and at territorial association of the population. Nowadays, the territorial structure of self-organization of the population in Ukraine is characterized by the specific organization caused by lack of vertical subordination, existence of the principles of horizontal communications and the horizontal relations, lack of features of the territorial structure inherent in economic systems with production functions. The territorial structure of self-organization of the population in Ukraine is presented in the form of the centers, dot object and sometimes areal formations. Forms of self-organization of the population in the majority have no certain type of territorial structure and are formed dispersally depending on an initiative of the population of a certain territory and administrative division. Forms of self-organization of Ukrainian population are concentrated at a grassroots level and include a village, a community, a settlement of city type, a district, a city, where lives all population of the country. In turn, the levels of region and country are virtual levels that act as the uniting basis for the centralized coordination.

Key words: self-organization forms of the population, territorial structure, elements of territorial structures, distribution features of self-organization forms of the population

UDC: 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ФОРМ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Світлана ОЛІЙНИК

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
olinik.svtlana@mail.ru*

Анотація: Територіальна структура самоорганізації населення в Україні є вагомим критерієм, що може використовуватись при розробці нового адміністративно-територіального устрою країни та врахування при територіальному об'єднанні громад. В наш час територіальна структура самоорганізації населення в Україні характеризується специфічною територіальною організацією, що спричинена відсутністю вертикальної підпорядкованості, наявністю принципів горизонтальних зв'язків та горизонтальних відносин, відсутністю особливостей територіальної структури, що притаманні господарським системам з виробничими функціями. Територіальна структура самоорганізації населення в Україні представлена у вигляді точкових, а подекуди ареальних утворень та центрів. Форми самоорганізації населення здебільшого не мають визначеного типу територіальної структури та утворюються розпорошено залежно від ініціативи населення певної території та адміністративного поділу. Форми самоорганізації населення України зосереджені на низовому рівні і включають село, селище, район, місто, де проживає все населення країни. В свою чергу рівень області та країни є віртуальними рівнями, і є об'єднуючою основою для централізованої координації.

Ключові слова: форми самоорганізації населення, територіальна структура, елементи територіальної структури, особливості поширення форм самоорганізації населення

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. На сьогоднішній день в соціально-економічній географії територіальна структура форм самоорганізації населення є мало вивченою сферою, тому що в науці приділялась більша увага вивченню територіальної структури виробничих суспільно-територіальних систем,

що обмежувалось лише описом особливостей галузевого складу і рівнів концентрації певних видів виробництв в окремих ареалах, а також у зв'язку з відсутністю загального законодавчого акту, який би надавав пояснення щодо процесу самоорганізації населення, територіальної структури і елементів які вона включає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Територіальна структура самоорганізації населення в Україні є мало досліджуваною темою і зустрічається здебільшого в наукових дослідженнях у вигляді поодиноких випадків описів регіонального поширення форм самоорганізації населення України.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою даної статті є розроблення територіальної структури форм самоорганізації населення, дослідження територіального розміщення та особливості виникнення центрів високого та низького рівня концентрації форм самоорганізації населення.

Виклад основного матеріалу. Територіальна структура – одне з поширених понять в економіко-географічній літературі останніх років, що використовується для позначення цілісних територіальних утворень (економічних районів, агломерацій, центрів). Часто поняття «територіальна структура» поєднують з такими поняттями, як «структура», «формування», «організація».

Територіальна структура – це співвідношення і взаємне розміщення різних форм територіального зосередження діяльності людини; такі форми ще називають елементами територіальної структури (зони, райони, вузли, центри, пункти тощо) [3].

Територіальна структура, в широкому розумінні, відображає певну територіальну побудову певної системи, на основі вивчення якої можна скласти уявлення про розміщення територіальних сукупностей.

Територіальна структура суспільної діяльності дає інформацію про основні риси розміщення продуктивних сил, центри тяжіння суспільного життя, найважливіші траси суспільно-географічних зв'язків, мозаїчність різних ареалів [4].

За своїм змістом елементи територіальної структури поділяються на інтегральні, міжгалузеві; галузеві.

Елементи територіальної структури можуть бути **зональними**, які в свою чергу поділяються на інтегральні і спеціалізовані, **регіональними** (мають державні політико-адміністративні кордони), **локальними** (представлені господарськими вузлами, центрами, пунктами, агломераціями, ареалами «кущами» тощо).

Закомпозиційною ознакою елементів територіальної структури бувають точковими, лінійними і вузловими утвореннями.

Регіонально вони формують відповідний тип територіальної структури, який може бути радіально-кільцевим, прямокутно-регулярним, лінійно-вузловим, багатоядерним, приморським тощо).

Територіальна структура об'єкту характеризує співвідношення і взаємне розміщення різних форм територіального зосередження діяльності людини.

Територіальна структура форм самоорганізації населення – це сукупність в певний спосіб взаєморозміщених елементів, поєднаних соціальною активністю населення певної території з метою вирішення соціально-економічних проблем регіонів на всіх рівнях.

Основними особливостями форм самоорганізації населення, що впливають на формування

територіальної структури, є:

- відсутність вертикальної підпорядкованості форм самоорганізації один одному, як це ми звикли спостерігати в органах державної влади;
- діяльність форм самоорганізації базується на принципах горизонтальних зв'язків та горизонтальних відносин;
- самостійність у своїй діяльності;
- відповідно до вимог законодавства певні форми самоорганізації не можуть утворювати два або більше однакових за функціональністю об'єкти на певній території;
- форми самоорганізації населення не включені в державні структури і покликані функціонувати для реалізації інтересів та ініціатив населення (громад, окремих громадян);
- форми самоорганізації населення не продукують виробничу продукцію, а є постачальником соціальних послуг та благ;
- форми самоорганізації населення пов'язані з добровільною діяльністю громадян;
- форми самоорганізації населення, як правило, не охоплюють велику територію свого розташування та реєстрації, проте вплив їх діяльності може поширюватися далеко за межі їх розташування (міжнародні громадські організації, всеукраїнські тощо);
- надання якісних та ефективних соціальних послуг, у тому числі тих, які не можуть забезпечити ані комерційні, ані державні установи (переважно способи вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг) [3];
- організація громади для самостійного задоволення їхніх інтересів без додаткових фінансових або адміністративних витрат з боку держави.

Територіальна структура форм самоорганізації населення є досить специфічним утворенням, тому що не є господарською системою, з виробничими функціями.

За композиційною ознакою форми самоорганізації населення, як елементи територіальної структури виступають у вигляді точкових, а подекуди ареальних утворень та центрів. Форми самоорганізації населення здебільшого не мають визначеного типу територіальної структури та утворюються розпорошено залежно від ініціативи населення певної території та адміністративного поділу.

Точкові утворення представлені формами самоорганізації населення, що розміщені на території окремими об'єктами.

Специфічним прикладом ареального утворення форм самоорганізації населення в Україні є м. Київ, що відрізняється великим рівнем концентрації різних форм самоорганізації населення. Київ як столиця і як найбільше місто України (2 845 023 осіб) має притягальну силу для великої кількості населення, яке потребує задоволення соціально-економічних потреб, що важко повністю забезпечити лише роботою державних органів влади.

Місто перенасичене промисловими під-

приємствами та забудовами, як промисловими, офісними, так і житловими із застарілим станом, що породжує проблеми знадання соціально-економічних послуг і створює передумови розвитку великої кількості форм самоорганізації населення.

Станом на початок 2013 року в м. Києві нараховувалося 13429 форм самоорганізації населення, з яких найбільший відсоток припадає на громадські та благодійні організації – 87%, (яскравими прикладами благодійних та громадських організацій в м. Києві є Всеукраїнський Благодійний Фонд «Соціальне партнерство», Благодійна організація «Школа-Сходинки», Міжнародний благодійний фонд «Карітас України», Фонд «Відродження», Міжнародна благодійна організація «Фонду Східна Європа» та інші, серед громадських організацій виділяються – Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб із інтелектуальною недостатністю», Всеукраїнська громадська організація інвалідів «Берегиня-Україна», Український фонд сприяння населенню у вирішенні житлових проблем «Ваш дім», Всеукраїнська Рада зі сталого розвитку, Спортивна громадська організація «Дитячо-юнацька футбольна ліга України» та інші), об'єднання співвласників багатопверхового будинку, органи самоорганізації населення та кооперативи складають 13%.

Загалом, сьогодні в Україні спостерігається велика різниця між регіонами України в територіальній структурі та культурі активності утворення форм самоорганізації населення, що є віддзеркаленням історії, діяльності, менталітету того чи іншого краю.

На основі ранжування та групування кількості форм самоорганізації за регіонами в розрахунку на 1000 осіб станом на 2013 рік визначено, що рівень концентрації форм самоорганізації населення в м. Севастополі, м. Києві, АР Крим, Одеській, Миколаївській, Львівській, Херсонській, Київській, Волинській, Тернопільській областях є високим, в Івано-Франківській, Черкаській, Дніпропетровській, Чернівецькій, Запорізькій, Донецькій, Закарпатській, Полтавській, Харківській, Луганській, Сумській областях є середнім, низький рівень – в Чернігівській, Житомирській, Рівненській, Вінницькій, Кіровоградській та Хмельницькій областях.

Потрібно також враховувати, що таке визначення центрів зосередження форм самоорганізації населення є не досить об'єктивним, бо на територіальне розміщення форм самоорганізації населення в даному випадку впливає кількість населення в регіонах, що відрізняються один від одного в залежності від природних та соціально-економічних умов.

Згідно з даними Державного комітету статистики України та Єдиного Державного Реєстру Підприємств та Організацій України в Україні станом на 2013 рік зареєстровано: органів самоорганізації – 1421, громадських організацій (включно з міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) – 91317, благодійних організацій (включно з міжнародними,

всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) – 14798, об'єднань співвласників багатоквартирного будинку – 15018, кооперативів – 5561 [2].

За сумарною кількістю форм самоорганізації населення, за даними Державного комітету статистики України основними центрами зосередження форм самоорганізації населення є м. Київ – 13429, Донецька – 9459, Львівська – 7064, Дніпропетровська – 6900, Одеська області – 6710 (див. рис. 1).

Основними чинниками, що впливають на поступове формування центрів концентрації форм самоорганізації населення, стали: високий рівень урбанізації, що суттєво впливає на поширення та утворення форм самоорганізації населення, притаманних міському населенню (рівень урбанізації територій складає 60-100%); експортно-орієнтовна модель економіки регіонів; центри зосередження «капіталу»; інвестиційна привабливість регіонів (станом на 2013 рік індекс інвестиційної привабливості регіонів у Львівській області складав – 1,48 бала (2 місце в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України), Донецькій області – 1,47 бала (3 місце), м. Києві – 1,45 бала (4 місце), Дніпропетровській області – 1,44 бала (5 місце), АР Крим – 1,43 (6 місце) [5]; наявність міської інфраструктури, незадовільний стан житлово-комунальної інфраструктури; велика кількість населення, що проживає у ветхому та аварійному житловому фонді (Донецька область – 18590 осіб проживає в ветхих житлових приміщеннях, а 4016 – в аварійних; Дніпропетровська область – 11777 – у ветхих, 1108 – у аварійних; Одеська область – 10223 – у ветхих, а 1300 – аварійних); наявність центральних органів виконавчих влади в регіонах та потужних осередків політичних партій; наявність великих платників податків, які в свою чергу виступають «спонсорами» для форм самоорганізації населення; освіченість населення регіонів у діяльності, що здійснюється в процесі самоорганізації населення; високий культурний чи інтелектуальний потенціал самоорганізації регіону.

Ще одним вагомим чинником утворення форм самоорганізації населення є вплив високоурбанізованих міст, який поглиблює територіальну поляризацію, що в свою чергу характеризує високу концентрацію активної самоорганізаційної діяльності населення в зонах активного впливу великого міста.

Прикладом такого процесу може бути Львівська область, де найбільшим центром є м. Львів, що виступає центром концентрації форм самоорганізації населення як в області, так і в Україні.

Станом на 1 січня 2014 року в м. Львові зосереджено 36457 (Львівська область – 69667) форм самоорганізації. Райони, що межують з м. Львовом, характеризуються високою концентрацією форм самоорганізації населення (Пустомитівський район – 2942, Жовтківський район – 2082, Яворівський район – 2260, Золочівський район – 1524, Городецький

район – 1461, Сокальський район – 1411).

За даними Державного комітету статистики України, найменша кількість форм самоорганізації спостерігається в Кіровоградській – 2005, Чернівецькій – 1823, Чернігівській – 1794 областях та м. Севастополі – 1571.

Одними з головних причин відставання регіонів у створенні форм самоорганізації населення є висока густота сільських поселень і відповідно високий рівень сільського населення, відсутність міської житлово-комунальної інфраструктури (відсутність ЖЕКів, низький рівень ОСББ, високоповерхівок), високий рівень населення старшого віку (Чернігівська область – 18,7%, Кіровоградська область – 17 %, Чернівецька область – 14 %, м. Севастополь – 15,5%), низький рівень інвестиційної привабливості регіонів (Чернігівська область – 1,3 (21 місце в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України), Кіровоградська область – 1,29 (24 місце), м. Севастополь – 1,24 (26 місце), Чернігівська область – 1,22 (27 місце) [5], недовіра до діяльності недержавних організацій, низький рівень ініціативного потенціалу сільського населення, низька інституційна підтримка з боку органів місцевого самоврядування та виконавчих органів влади, інформаційна ізоляція сільського населення та недостатнє забезпечення інформаційно-пояснювальної і навчально-консультаційної роботи, відсутність дієвих програм державної підтримки розвитку регіонів.

Саме в цих регіонах території з високим рівнем сільського населення самоорганізаційна діяльність здійснюється у напрямі співпраці територіальних громад з міжнародними організаціями, які ініціюють впровадження проектів розвитку в енергетиці, водопостачанні, охороні навколишнього середовища, охороні здоров'я та інших.

При визначенні регіонів з високою і низькою концентрацією форм самоорганізації населення на основі кількісного підрахунку потрібно враховувати, що це є суб'єктивна думка автора, відтак іншими науковцями може бути введено до переліку або забрано з нього певні форми самоорганізації населення, що може призвести до зміни картини розташування форм самоорганізації.

На сьогоднішній день усі форми самоорганізації населення зосереджуються на низовому рівні і включають село, селище, район, місто, тому що саме на цих рівнях проживає все населення країни.

Рівень області та країни є віртуальними рівнями, які є об'єднуючою основою для централізованої координації.

Рівень села охоплює діяльність міжнародних організацій (проекти розвитку), органів самоорганізації населення (сільські комітети), кооперативів (здебільшого агропромисловий), об'єднань співвласників багатоповерхового будинку (ОСББ) за умови наявності багатоповерхових будинків.

Рівень громади (об'єднує в собі до 10 сіл (8-10 тис. чол.), охоплює діяльність міжнародних організацій (проекти розвитку), органів самоорганізації населення (сільські комітети), кооперативів (здебільшого

агропромислових), об'єднань співвласників багатоповерхового будинку (ОСББ).

Рівень селища міського типу охоплює діяльність міжнародних організацій (проекти розвитку), органів самоорганізації населення (селищні комітети), філій, відділень, представництв та інших структурних осередків організацій іноземних держав, кооперативів, об'єднань співвласників багатоповерхового будинку (ОСББ) за умови наявності багатоповерхових будинків, місцевих громадських та благодійних організацій, місцевих осередків всеукраїнських, міжнародних громадських організацій.

У своїй основі **рівень району** додатково включає ще й рівень міста, саме тому, крім діяльності міжнародних організацій (проекти розвитку), місцевих, всеукраїнських, міжнародних громадських та благодійних організацій, спілок громадських організацій до загальної сукупності форм самоорганізації населення на регіональному рівні зараховують органи самоорганізації населення (будинкові, вуличні, квартальні, мікрорайонів, житлових комплексів та інші комітети), об'єднання співвласників багатоповерхового будинку (ОСББ), кооперативи.

За змістом територіальна структура форм самоорганізації населення є інтегральною, бо поєднує взаємодію населення, державних органів влади, бізнес-сектору, міжнародних організацій, суб'єктів у сферах виробництва, розподілу та споживання матеріальних і нематеріальних благ.

Характеризуючи територіальну структуру форм самоорганізації населення, не варто забувати, що систему самоорганізації населення України складають не тільки форми самоорганізації населення, а й організації, що співіснують разом з формами самоорганізації в одній паралелі та здійснюють координаційну і партнерську діяльність. На рівні області, столиці та країни крім форм самоорганізації населення функціонують координатори діяльності форм самоорганізації населення та державні органи виконавчої влади, що виконують партнерські та підтримуючі функції.

На сьогодні координаторами та партнерами діяльності форм самоорганізації можна вважати:

- **представництва міжнародних організацій**, які здійснюють освітницько-культурну діяльність (проведення навчання, створення сучасних центрів навчання, інформаційних шкіл в он-лайн форматі, видання періодики, як зарубіжних авторів, так і національних науковців та аналітиків, виконання звітів та аналітичних робіт), створюють проекти розвитку територій, надають фінансову допомогу (50% фінансування проектів розвитку йде від міжнародних організацій);

- **регіональні ресурсні центри**, які координують діяльність органів самоорганізації населення, здійснюють консультації, як створити та налагодити роботу ОСНів, досліджують умови для їх існування, розробляють рішення для їх розвитку, громадської участі, лобіюють їх участь у прийнятті рішень органів місцевої влади, інформують населення,

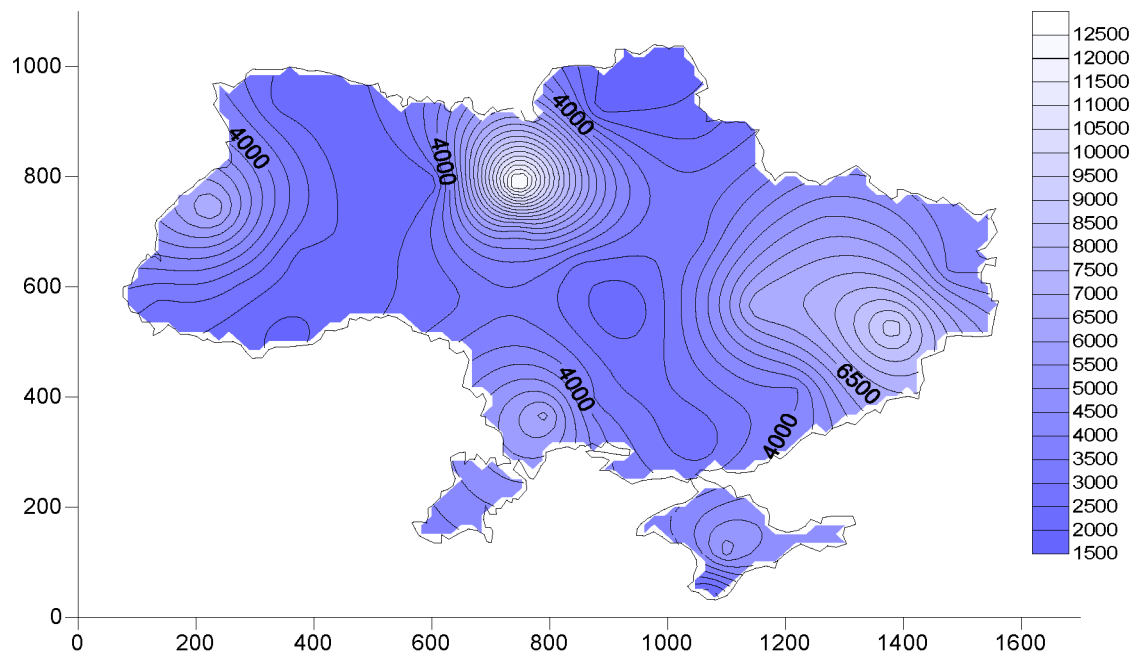

Рис. 1. Картосхема концентрації форм самоорганізації населення в Україні.
Побудовано за матеріалами [2]

щодо їх ролі в місцевих справах, навчають активістів, організовують круглі столи з представниками громадськості та влади. Регіональні ресурсні центри знаходяться в містах Києві, Дніпропетровську, Миколаєві, Львові, Луганську, Луцьку, Херсоні, трьох промислових районах АР Крим;

Для підтримки розвитку кооперації та співпраці між владою та громадянами Проектом ПРООН «Місцевий розвиток орієнтований на громаду» було створено 23 обласні ресурсні центри громад та 200 районних ресурсних центрів;

Національний ресурсний центр зі сталого місцевого самоврядування створений при Всеукраїнській асоціації органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад» робота якого спрямована на сприяння та удосконалення процесу місцевого врядування на основі співучасті та сталого розвитку;

Всеукраїнська громадська організація «Асоціація сприяння самоорганізації населення», діяльність якої сприяє об'єднанню та підтримці організацій та людей, які прагнуть поліпшити якість життя у своїй громаді, вирішують місцеві проблеми спільно, намагаються вплинути на дії органів влади. Асоціація в Україні має 12 регіональних відділень (міста Київ, Запоріжжя, Кіровоград, Львів, Миколаїв, Луганськ, Одеса, Суми, Херсон, Чернівці, Макіївка, с. Врадіївка Миколаївської області).

На базі Асоціації створено **Всеукраїнський центр підтримки органів самоорганізації населення**.

До організацій, що виконують партнерські та підтримуючі функції, можна віднести: **державні органи, що здійснюють легалізацію громадських об'єднань** (Державна реєстраційна служба України, яка здійснює свої повноваження через структурні підрозділи головних управлінь Міністерства юстиції

України в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, а також районних, районних у містах, міських, міськрайонних та міжрайонних управлінь юстиції); **одноособові представники, управління/відділи у державних органах виконавчої влади, структурні підрозділи центральних виконавчих органів влади**, які координують співпрацю форм самоорганізації з державними органами під час вирішення загальних місцевих проблем, здійснюють роз'яснювальну роботу щодо нормативних норм у сферах, що стосуються діяльності форм самоорганізації населення, здійснюють законодавче забезпечення діяльності форм самоорганізації населення

Висновки і перспективи подальших довідок

На сьогоднішній день можна впевнено констатувати, що в Україні поступово формується територіальна структура форм самоорганізації населення, що підтримується з боку владних органів та міжнародних організацій. Така активна демократична тенденція в умовах децентралізації місцевого самоврядування та погіршення соціально-економічного рівня розвитку регіонів України сприятиме повноцінному забезпеченню соціально-економічних потреб населення, консолідації зусиль громадськості для залучення додаткових ресурсів та вирішення проблем на місцевому рівні.

References:

1. *Gromads'ki organizacii v Ukraïni u 2012 році: statističnij būleten'* [Public organizations in Ukraine in 2012: Statistical Bulletin]. Kyiv, 2013, 156 p. (In Ukrainian).
2. *Kil'kist' sub'ektiv v ĖDRPU za organizacijno-pravovimi formami gospodaruvannâ za regionami za period 2009-2013 rr.: Vidpovid' Deržavnoi službi statistiki Ukraïni na informacijnij zapit від 04.06.2013 #15.1-20/725 ПІ* [The number of subjects in the Unified State Register for legal forms of enterprises by region for the period 2009-2013: the Answer of the State Statistics Service of Ukraine on information request from 04.06.2013 No. 15.1-20/725 ПІ]. (In Ukrainian).
3. Palamarčuk M. M., Palamarčuk O. M. *Ekonomična i social'na geografija Ukraïni z osnovami teorii: Posibnik dlâ vikladačiv ekonomičnih i geografichnih fakul'tetiv vuziv, naukovih pracivnikiv, aspirantiv* [Economic and social geography of Ukraine with the basics of the theory: handbook for teachers of economic and geographical faculties of universities, researchers, postgraduate students]. Kyiv, 1998, 416 p. (In Ukrainian).
4. Pistun M. D. *Osnovi teorii suspil'noi geografii* [Theoretical fundamentals of human geography]. Kyiv, 1996, 231 p. (In Ukrainian).
5. *Rejting Ėnvesticijnoi privablivosti regioniv* [Rating of investment attractiveness of regions]. Access mode: http://www.invest-lvivregion.com/UserFiles/File/Rejting_invest.pdf. (In Ukrainian).
6. Vinnikov O. Ŭ., Krasnosil's'ka A. O., Laciba M. V. *Pokazniki rozvitku gromadâns'kogo suspil'stva v Ukraïni* [Indicators of civil society development in Ukraine]. Kyiv, 2012, 80 p. (In Ukrainian).
7. *Website of the Ukrainian Public Organization "Association for promotion of self-organization of population"*. Access mode: <http://samoorg.com.ua>. (In Ukrainian).

TERRITORIAL ORGANIZATION FEATURES OF HEALTH CARE SYSTEM IN THE KYIV CITY METROPOLITAN AREA

Viktoriiia OLIINYK

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
blanka3@mail.ru

Abstract: Article justifies the necessity of studying the development of medical services in Kyiv City metropolitan area. The essence of healthcare system is investigated and factors that influence it's development and deployment are identified. The component, management and territorial structure are analyzed and features of the territorial organization of healthcare system are revealed within the Kyiv City metropolitan area. The main indicators, which are the stimulants of this sector are mentioned: medical staff availability, amount of hospital beds and hospital facilities of different types. The author proposes the method of calculating the index of healthcare development, taking into account the stimulant's weights. This integral index has been applied for the analysis of healthcare system development within Kyiv City metropolitan area. The areas have been divided into the groups with the highest and lowest levels of healthcare system development. The main problems and prospects for development have been offered.

Key words: health care system, medical service, Kyiv City metropolitan area, territorial organization, index of development

UDC: 911.3

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В МЕЖАХ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

Вікторія ОЛІЙНИК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
blanka3@mail.ru

Анотація: Обґрунтовано необхідність вивчення розвитку сфери медичного обслуговування Київської міської агломерації. Досліджено сутність сфери медичного обслуговування та з'ясовані основні чинники, що впливають на її розвиток та розміщення. Проаналізовано компонентну, управлінську і територіальну структури та розкрито особливості територіальної організації сфери медичного обслуговування в межах Київської міської агломерації. Відображені основні показники, які є стимуляторами

розвитку даної сфери: забезпечення медичними кадрами, лікарняними ліжками та лікарняними закладами різного типу. Запропонована методика розрахунку індексу розвитку сфери медичного обслуговування, яка враховує вагові коефіцієнти виділених стимуляторів. На основі даного інтегрального показника проаналізовано територіальні відмінності рівня розвитку медичної сфери Київської міської агломерації, виділено території з найвищим та найнижчими рівнями розвитку. Сформовано основні проблеми та пропозиції щодо вдосконалення розвитку даної галузі.

Ключові слова: сфера медичного обслуговування, медична послуга, Київська міська агломерація, територіальна організація, індекс розвитку

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Актуальністю відзначається медико-географічний напрям досліджень здоров'я населення України та її регіонів, оскільки саме він дозволяє виявити вплив середовища проживання та зокрема територіальної організації суспільства на здоров'я населення. Наслідком постійного розвитку міста Києва та його приміської території є постійне збільшення кількості населення, що призводить до зростання попиту на послуги медичної сфери. Саме тому, важливо дослідити територіальні відмінності розвитку сфери медичного обслуговування, виявити її проблеми та перспективи подальшого розвитку в межах Київської міської агломерації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Регіональний розвиток системи охорони здоров'я як складової соціальної сфери відображений у наукових працях багатьох учених-економістів і практиків. Зокрема, значний внесок у розробку даної тематики здійснили Б. М. Андрушків, В. М. Геєць, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, А. Ф. Мельник, С. М. Писаренко, Д. М. Стеченко, І. Д. Фаріон, М. Г. Чумаченко та ін., у працях яких подано широкий спектр підходів до розв'язання проблем територіальної організації об'єктів соціального призначення.

Питання організації управління, фінансування системи охорони здоров'я та її реформування висвітлено у працях В. В. Баранова, Л. Г. Богуш, О. М. Голяченко, В. І. Євсєєва, В. М. Новікова, В. Ф. Попової, Л. Т. Шевчук, Ю. В. Шаленка та ін.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою статті є дослідження територіальних особливостей рівня розвитку медичної сфери Київської агломерації, а також визначення основних заходів оптимізації її територіальної структури.

Виклад основного матеріалу. Медичне обслуговування – це діяльність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб-підприємців, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку, у сфері охорони здоров'я [2].

Забезпечення належного стану здоров'я населення нашої держави є одним із найголовніших завдань України. Важливість сфери медичного обслуговування, в першу чергу, полягає у тому, що вона відіграє важливу роль у формуванні демографічного потенціалу території. Внаслідок дослідження системи охорони здоров'я та медичних послуг можна дійти висновку про те, що даний вид послуг містить не тільки соціальну складову, а й економічний ефект. Тому систему охорони здоров'я можна вважати важливою економічною складовою

розвитку регіону чи країни.

В даний час сфера медичного обслуговування виконує покладені на неї функції перш за все за рахунок фінансування і належного державного регулювання. Загальний фонд зведеного бюджету на охорону здоров'я в Законі України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» зі змінами визначено у сумі 53,8 млрд грн (3,4 % від ВВП), у тому числі: місцеві бюджети – 41,2 млрд грн., державний бюджет – 11,7 млрд грн (з нього бюджет МОЗ України – 6,9 млрд грн.). Видатки на охорону здоров'я у розрахунку на 1 жителя становлять 1180,6 грн [8].

Сучасний стан медичних послуг необхідно оцінювати, враховуючи ряд об'єктивних (діяльність закладів системи охорони здоров'я, матеріально – технічне забезпечення, кадровий потенціал, рівень фінансування та інше), а також суб'єктивних (рівень захворюваності, частота відвідувань тих, чи інших закладів, тощо) факторів.

Київська міська агломерація – це моноцентрична агломерація із центром у м. Києві. До складу агломерації входить одне місто державного значення – Київ, чотири міста обласного значення – Ірпінь, Бориспіль, Бровари та Васильків та 6 районів [1]. Сфера медичного обслуговування на даній території представлена мережею закладів, що обслуговує населення в загальній кількості 2803 тис. осіб постійного, та 2845 тис. осіб наявного станом на 01.01.2013 р. [4]. Постійне збільшення кількості населення призводить до зростання навантаження на медичні установи. На даній території спостерігається недостатній рівень розвитку інфраструктури, матеріально – технічного та кадрового забезпечення медичного обслуговування. Тому виявлення проблем та обґрунтування перспектив розвитку даної галузі соціальної сфери є досить важливим.

Для дослідження сфери медичного обслуговування виділяють три основних її структури: компонентна, територіальна та управлінська [6].

Компонентна структура формується на основі співвідношення на території медико-економічних та медико-соціальних параметрів функціонування галузей та видів господарської діяльності [6]. В наданні різних видів медичних послуг населенню участь беруть медичні заклади різного типу (табл. 1)

Найбільша кількість медичних закладів розташована в місті Києві. Це пояснюється тим, що Київ виконує функцію столиці та роль центру міської агломерації.

Основними центрами медичного обслуговування, крім Києва, у яких склалась розгалужена компонентна структура даної агломерації є місто Боярка, смт. Ворзель, смт. Глеваха. У цих населених пунктах

медичні послуги населенню надаються переважно лікувально-профілактичними закладами, які мають обласне значення.

Запобіжний та поточний санітарний нагляд, організацію протиепідемічної роботи здійснює санітарно – епідеміологічна служба. Її основними закладами є санітарно – епідеміологічні станції різних рівнів і категорій, що функціонують у 6 - ти районах Київської міської агломерації та місті Києві.

На території агломерації розташовано 29 санаторіїв, зокрема, найбільша їх кількість у Києво-Святошинському районі. Відомими є курорти у смт. Ворзель («Зірка», «Кичеєво», «Ворзель», «Орлятко», «Перемога») та у місті Буча (оздоровчий табір «Відважний», ін..). Шість закладів даного типу зосереджено у Обухівському районі: у смт П'ятихатки – ДОЗ «Дозвілля» та ДОЗ «Каштан», у смт. Козин – оздоровчий центр «Ярина» і оздоровчий комплекс «Пролісок». Також ще один санаторно-лікувальний комплекс розміщено у с. Пухівка, Броварського району.

У місті Києві розташовано 9 санаторно-курортних закладів. Більшість з них – це кліматичні курорти для медичного лікування та реабілітації загального профілю (Пуща – Водиця, Маяк, Хвиля, Конча-Заспа, Пуща-Озерна, Жовтень, Пролісок), дитячий санаторій («Ластівка») та єдина в Україні бальнеологічна лікарня.

Функціонально-управлінська структура – це поєднання на певній території управлінських та контролюючих органів, що виконують певні охоронні, оздоровчі, регулятивні функції відповідно до існуючої ієрархічної субординації державних владних структур [6].

На основі проведеного аналізу було виявлено, що управлінська структура сфери медичного обслуговування Київської міської агломерації співпадає із управлінською структурою цієї сфери в межах всієї області. Вона охоплює три основні ієрархічні рівні: базовий, регіональний та державний.

Спеціалізована та вузькоспеціалізована допомога здійснюється закладами вищого рівня [7]. Така медична допомога надається у місті Києві, який виступає як державна ланка у системі ієрархії управління сферою охорони здоров'я. Це пов'язано із розташуванням у столиці Міністерства охорони здоров'я України, що є головним виконавчим органом. На регіональному рівні він представлений основною управлінською структурою – Департаментом охорони здоров'я Київської обласної державної адміністрації та Департаментом охорони здоров'я виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), який виконує роль регіонального органу управління в м. Києві [9].

Регіональне значення мають Центральні районні лікарні, як головні заклади охорони здоров'я в кожному районі: Бориспільська, Броварська, Васильківська, Вишгородська, Обухівська та Києво-Святошинська ЦРЛ. Регіональний рівень управління пов'язаний із діяльністю районних рад, в яких створені Департаменти охорони здоров'я.

Первинна медична допомога надається у територіально – структурних об'єктах найнижчого ієрархічного рівня, тобто на базових рівнях [7]. Такий вид послуг полягає: у наданні консультацій лікарем, простій діагностиці та лікуванні основних найпоширеніших захворювань, травм та отруєнь, направленні пацієнта для подання спеціалізованої і високоспеціалізованої допомоги. Основними структурними елементами первинної медико-санітарної допомоги у містах виступають поліклініки, консультації, диспансери, медчастини та пункти охорони здоров'я. У сільських місцевостях – це пункти охорони здоров'я, фельдшерські пункти.

Базовий рівень управління – це селищні ради. Їхні повноваження поширюються на медичні заклади, які знаходяться у комунальній власності. Приватні об'єкти володіють самоуправлінням. Базовий рівень управління є основним в системі медичної допомоги. Від якості та ефективності управління на цьому рівні залежать практично результати діяльності усієї системи управління сферою охорони здоров'я [6].

Територіальна структура сфери медичного обслуговування є формою просторової організації медико-оздоровчого процесу в межах певної території. Вона представлена медичними пунктами, медичними центрами та медичними районами. Усі названі елементи утворюють місцеві, районні, міжрайонні, обласні та міжобласні системи медичного обслуговування [7].

Поєднання територіальної, компонентної та функціональної структур визначають територіальну організацію сфери медичного обслуговування.

Територіальна організація медичного обслуговування – це закономірний процес розміщення відповідних підприємств та установ, виникнення та функціонування їх просторових поєднань та системних утворень у тісній взаємодії з територіальними системами розселення і виробництва під впливом соціально – економічних та географічних чинників [6].

Територіальна організація сфери медичного обслуговування Київської міської агломерації формується під впливом багатьох чинників. Розташування закладів медичного обслуговування залежить від демографічних умов території, транспортного положення та розвитку транспортної інфраструктури, від кількості трудових ресурсів потенціалу та наукових кадрів, які забезпечуватимуть нормальне функціонування закладів даного типу та чинної нормативно-правової бази.

Оснву територіальної структури сфери медичного обслуговування Київської міської агломерації складає система розселення, що сформувалась різними типами населених пунктів, які виконують відповідні функції в процесі життєдіяльності суспільства [6].

У сфері медичного обслуговування спостерігається поетапність надання послуг. Оснвою є лікувально-профілактична допомога, яка має такі види – первинну (загальна лікарська допомога), вторинну (спеціалізована медична допомога) та третинну (вузькоспеціалізована медична допомога).

Медичні послуги надаються за територіальним принципом з певною закономірністю: чим більша концентрація населення, тим ширший набір медичних послуг [5].

Особливістю територіальної організації на даній території є те, що у її межах наявна столиця. Місто Київ має ряд спеціалізованих медичних закладів, які надають унікальні медичні послуги. За критичної необхідності населення може з усієї країни звертатися до столичних лікарів переважно вузької спеціалізації. Це, наприклад, «Київський міський центр серця», «Центр мікрохірургії ока», Київська міська клінічна наркологічна лікарня «Соціотерапія», Міський медичний центр проблем слуху та мовлення «СУВАГ», Київський міський центр репродуктивної та перинатальної медицини та інші.

У місті Києві також розташовані заклади охорони здоров'я районного підпорядкування.

Особливим є розташування обласних закладів охорони здоров'я. У зв'язку із соціальною та економічною завантаженістю столиці, доцільно винести лікарні обласного значення за її межі. Так, в межах агломерації розташовані – Обласна дитяча лікарня, Обласний будинок дитини, Обласна дитяча дерматологічна лікарня та Обласний протитуберкульозний диспансер у м. Боярка, Обласне спеціалізоване психіатрично-наркологічне медичне об'єднання в смт. Глеваха, Обласна психоневрологічна лікарня № 2 у смт. Ворзель (входить в Ірпінську агломерацію). Але більшість закладів обласного значення (11) досі розташовуються в Києві, що ускладнює їх використання населенням області з точки зору транспортної доступності.

Інші заклади охорони здоров'я – центральні районні лікарні – розташовані у селищах міського типу та міські лікарні у містах даної агломерації, наприклад, Обухівська ЦРЛ, Вишгородська ЦРЛ та інші, які спеціалізуються на наданні загальної та спеціалізованої лікувально-профілактичної допомоги.

Спостерігається певна особливість надання медичних послуг у сільській місцевості в межах Київської міської агломерації. Надання медичних послуг на цих територіях включає послідовність у три етапи. Основним елементом організації територіальної структури при наданні медичних послуг сільському населенню на первинному рівні є сільська лікарська дільниця (СЛД), яка об'єднує дільничну лікарню, або самостійну лікарську амбулаторію, фельдшерсько-акушерські пункти. Наступним етапом є районні медичні заклади. Ведучим закладом при цьому є центральна районна лікарня (ЦРЛ). На третьому етапі мешканці села отримують спеціалізовану та вузькоспеціалізовану медичну допомогу практично з усіх спеціальностей, в обласних закладах [5].

Для комплексного дослідження сфери медичного обслуговування Київської агломерації було проаналізовано кадрове забезпечення, наявність лікарняних закладів різного типу і забезпеченість лікарняними ліжками (табл. 2).

Методика дослідження включала розрахунок

коефіцієнтів для кожного із вище наведених показників за формулою:

$$K = X / X_{\max}, \quad (1)$$

де K – це значення коефіцієнта, X – значення показника для даної території, $X_{\max}$ – максимальне значення показника території.

Дані показники є стимуляторами розвитку сфери медичного обслуговування. Тому чим більшим є значення показника, тим вищим буде значення коефіцієнта.

Для розвитку даної сфери необхідним є одночасне збільшення забезпеченості медичним персоналом, лікарняними ліжками та медичними закладами різного типу. Саме тому було обраховано загальний індекс розвитку галузі, що враховував всі коефіцієнти відповідно до їх вагового значення. На нашу думку, на перших два коефіцієнти вагове значення становить 20% для кожного з них, оскільки вони відображають кадрове забезпечення сфери медичного обслуговування. На третій та четвертий коефіцієнт припадає по 30%. Отже, індекс розвитку обраховується за формулою:

$$I_{\text{PCMO}} = 0,2K_1 + 0,2K_2 + 0,3K_3 + 0,3K_4 \quad (2)$$

де I_{PCMO} – індекс розвитку сфери медичного обслуговування, K_1 , K_2 , K_3 , K_4 – коефіцієнти показників розвитку.

Враховуючи значення підрахованих індексів була створена картосхема (Рис1), яка відображає територіальний розвиток сфери медичного обслуговування в межах Київської агломерації.

Найвищий індекс розвитку сфери медичного обслуговування спостерігається в м. Києві та Києво-Святошинському районі. Це пояснюється розташуванням значної кількості медичних закладів, що надають загальну та спеціалізовану медичну допомогу, високим рівнем матеріально – технічного та кадрового забезпечення. Мінімальні значення індексу характерні для Васильківського та Броварського районів, оскільки дані території є віддаленими від центру агломерації та рівень інфраструктурного забезпечення сфери медичного обслуговування є нижчим.

На основі проведеного аналізу стану розвитку сфери медичного обслуговування в межах Київської міської агломерації можна виділити наступні проблеми:

1. В Київській агломерації спостерігається збільшення кількості та питомої ваги осіб похилого віку. Окрім того необхідно враховувати, що серед народжених дітей лише біля 12 % є цілком здоровими, інші ж народжуються з певними патологіями, і частина з них поповнить кількість інвалідів. Ці особливості демографічної ситуації посилюють навантаження на медичні установи.

2. Виникає ряд економічних проблем, які пов'язані із вартістю надання медичних послуг [9]. Це, в першу чергу, стосується закладів, що надають спеціалізовані медичні послуги та знаходяться у

Таблиця 1

Кількість закладів медичного обслуговування Київської міської агломерації за типами в 2013 р.

	Кількість лікарняних закладів	Кількість амбулаторно- поліклінічних закладів	Санаторно- курортні заклади	Санітарно- профілактичні заклади
м. Київ	108	586	9	12
Бориспільський район	23	37		1
Броварський район	16	24	1	1
Васильківський район	12	40		1
Вишгородський район	26	42		1
Києво-Святошинський район	23	36	13	1
Обухівський район	14	19	6	1
Загалом	222	784	29	18

Складено за матеріалами [3], [4]

Таблиця 2

Розвиток сфери медичного обслуговування Київської міської агломерації за 2013 р.

	Кількість лікарів всіх спеціальностей на 10 тис осіб	K1	Кількість серед. мед. персоналу на 10 тис осіб	K2	Кількість лікарняних ліжок на 10 тис осіб	K3	Кількість лікарняних закладів різного типу	K4	Індекс РСМО	Рейтинг
м. Київ	82	1,00	111	0,88	104	0,95	715	1,00	0,96	1
Бориспільський район	22,3	0,27	38	0,30	109	1,00	61	0,09	0,44	4
Броварський район	29	0,35	53	0,42	54,2	0,50	42	0,06	0,32	6
Васильківський район	24,5	0,30	41,6	0,33	59,6	0,55	53	0,07	0,31	7
Вишгородський район	30,7	0,37	52	0,41	95,2	0,87	69	0,10	0,45	3
Києво-Святошинський район	67,3	0,82	126	1,00	55	0,50	73	0,10	0,54	2
Обухівський район	15,2	0,19	38,6	0,31	106	0,97	40	0,06	0,41	5

Складено за матеріалами [3], [4]

приватній власності.

3. Актуальною є проблема транспортної доступності населення до надання медичних послуг. Особливо це стосується осіб, які проживають у

сільській місцевості. Вони найчастіше звертаються або до місцевого медичного пункту, рідше – до районної лікарні. Користуючись одним і тим самим закладом охорони здоров'я вони не мають

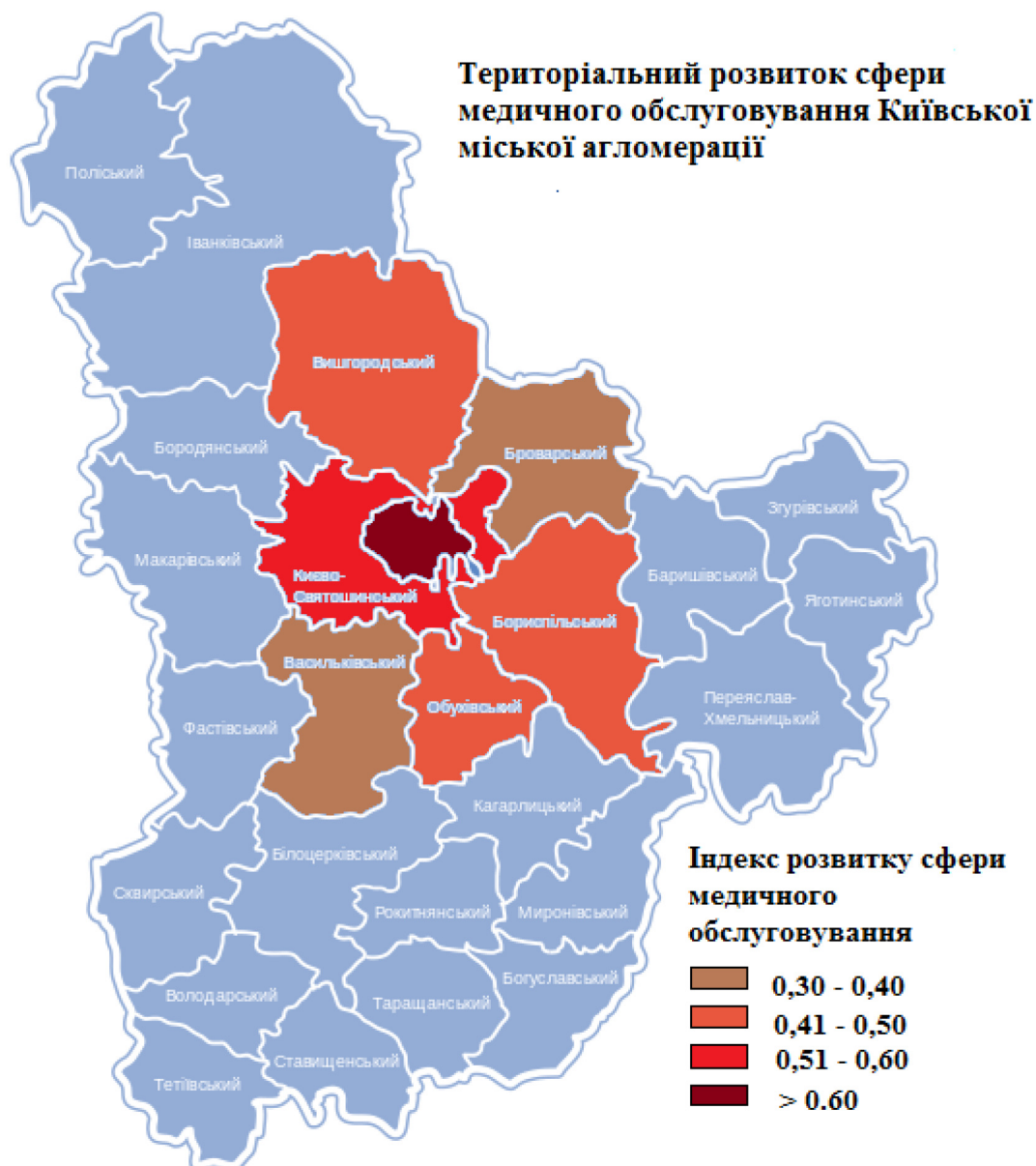

Рис. 1. Територіальний розвиток сфери медичного обслуговування Київської агломерації.
Складено: Олійник В. В.

можливості порівняти якість надання послуг та рівень обслуговування.

4. Існують також екологічні проблеми, що впливають на функціонування медичної галузі. Наслідки інтенсивного використання екологічних систем негативно впливають на здоров'я, що, у свою чергу, призводить до зростання екологічно залежної патології, значних медичних та соціально-економічних збитків для суспільства.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

У зв'язку із наведеними вище проблемами, основні пріоритети у сфері організації охорони здоров'я доцільно сформулювати наступним чином:

1. Створити у складі центральних районних лікарень, міських лікарень консультативно-діагностичні центри.

2. Перенести лікарні обласного значення за межі

міста Києва, оскільки він є досить завантаженим в результаті наявності великої кількості промислових та соціальних об'єктів. Потрібно створювати своєрідні спеціалізовані комплекси у ближніх містах, що розташовані навколо Києва. При цьому ці населені пункти у своїй діяльності в сфері охорони здоров'я будуть координуватись із столиці. Цей захід поліпшить доступність населення агломерації, а також всієї Київської області до медичного обслуговування обласного рівня.

3. Створити нові перинатальні центри, що допоможе у зниженні материнської та дитячої смертності.

4. Підпорядкувати лікарські амбулаторії центральним районним, центральним міським або міським лікарням Києва, як міста обласного значення.

5. Одним з пріоритетних напрямків розвитку Київської агломерації є поліпшення екологічної ситуації, оскільки вона впливає на стан здоров'я жителів. Для цього необхідним є поширення зелених насаджень, винесення промислових підприємств за межі територій з високою концентрацією населення, встановлення очисних споруд та інше.

Отже, медична сфера розвивається в Київській агломерації досить динамічно, підвищується якість та різноманітність наданих послуг. На формування

рівня розвитку сфери медичного обслуговування впливає ряд факторів (демографічний, транспортний, ресурсний, нормативно-правовий та ін.). Варто відмітити, що в даній сфері обслуговування населення існує ряд проблем, які необхідно вирішити для подальшого вдосконалення медичного обслуговування. Розвиток даної сфери є досить важливим, оскільки забезпечення належного стану здоров'я населення нашої держави є одним із найголовніших завдань України.

References:

1. Al'forov M. A. *Urbanizacijni procesi v Ukraïni v 1945-1991 rr: Monografiâ* [Urbanization processes in Ukraine in 1945-1991]. Donetsk, 2012, 420 p. (In Ukrainian).
2. Čaklin A. V. *Geografiâ zdorov'â* [Geography of Health]. Moscow, 1986, 28 p. (In Russian).
3. *Golovne upravlinnâ statistiki m. Kiïva* [Kyiv City Main Department of Statistics]. Available at: <http://gorstat.kiev.ua/>. (In Ukrainian).
4. *Golovne upravlinnâ statistiki u Kiïvs'kij oblasti* [Kyiv Oblast Main Department of Statistics]. Available at: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/>. (In Ukrainian).
5. Kucenko V. Ĭ., Trillenberġ G. Ĭ. *Sfera ohoroni zdorov'â: social'no-ekonomični ta regional'ni aspekti* [Socio-economic and regional aspects of health protection]. Kyiv, 2005, 366 p. (In Ukrainian).
6. Martusenko Ĭ. V. *Metodika suspil'no-geografičnogo doslidžennâ medičnogo kompleksu oblasnogo regionu* [Regional medical complex: methods of socio-geographical study]. *Ekonomična ta social'na geografiâ* [Economic and Social Geography], 2003, Vol. 54, pp. 139–145. (In Ukrainian).
7. Martusenko Ĭ. V. *Sučasnij stan, problemi ta perspektivi medičnoï geografiï Ukraïni* [Current status, problems and prospects of medical geography in Ukraine]. *Materiali vseukraïns'koï students'ko-aspirants'koï naukoivoï konferencii «Sučasnij stan, problemi ta perspektivi rozvitku doslidžen'z geografičnih disciplin ta kartografii v Ukraïni»* [Proceedings of National Conference “Current status, problems and prospects of research disciplines and geographic mapping in Ukraine”]. Ternopil, 2000, pp. 99-103. (In Ukrainian).
8. *Rezultati diâl'nosti galuzi ohoroni zdorov'â Ukraïni: 2013 rik* [The results of healthcare system operation in Ukraine: 2013]. Kyiv, 2014. Available at: <http://www.uiph.kiev.ua/download/Vidavnictvo/Rezultati%20dijalnosti%20OZ.%202013.pdf> (In Ukrainian).
9. Stecenko S. G., Stecenko V. Ŭ., Senûta Ĭ. Â. *Medične pravo Ukraïni: Pidruchnik* [Ukrainian Medical Law: Textbook]. Kyiv, 2008, 86 p. (In Ukrainian).
10. *Zakonoproekt «Pro zatverdžennâ Zagal'nodержavnoi programi «Zdorov'â-2020: ukraïns'kij vimir»*. [The draft law on approval of the National Programme “Health 2020: Ukrainian Dimension”]. Available at: <http://www.apteka.ua/article/132227>. (In Ukrainian).

GEOGRAPHICAL FEATURES OF POVERTY AND FORMATION OF MIDDLE CLASS IN UKRAINE

Julia PEREGUDA

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Julia_pereguda@ukr.net*

Abstract: Analysis of social and geographic aspects of the study of the middle class in Ukraine and government policy on poverty reduction is very important at current stage of social development. Although the problem of poverty in Ukraine gained official recognition after the approval of the Poverty Reduction Strategy by the Decree of President of Ukraine dated 15 August 2001 p. # 637/2001, significant results could not be reached. The heterogeneity of poverty and problems of the middle class depends on a number of factors resulting from regional conditions. Poverty as a socio-economic phenomenon is directly related to both the level of economic development and inequality in access to tangible and intangible benefits. Like poverty, the middle class is present in every modern society, but the difference lies in the degree of its uniformity, stability, scale, and role in society. The main features of the middle class are: the level of material wealth and consumption, education and professional qualification status, economic and social motivation, method and way of life, the ability to self-organize. The study bases on statistical information by Ukrainian regions related to assessment of relative poverty and poverty depth. Strong middle class cannot form while poverty increases. Therefore, the state policy targeting poverty in Ukraine should imply a certain system of measures aimed on the increase of GDP per capita and considered regional policy to eradicate regional poverty and to develop mechanisms of encouragement new jobs creating etc.

Therefore, the problem of poverty reduction and formation of the middle class needs to be addressed by implementing strategic directions and improving regional policy. The formation of future strong middle class should associate with the prospects of poverty reduction programs in Ukraine. TO develop a powerful middle class in Ukraine, this process should be considered as an important component of the state social and economic policy.

Key words: middle class, poor, poverty, absolute poverty, relative poverty line, subjective poverty

UDC: 911.3

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БІДНОСТІ ТА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДЬНОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Юлія ПЕРЕГУДА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Julia_pereguda@ukr.net*

Анотація: У статті розглядаються суспільно-географічні погляди на розвиток середнього класу в Україні. Розкрито суть понять «бідність» та «середній клас». Визначено суспільно-географічні аспекти дослідження середнього класу та напрямки державної політики щодо скорочення масштабів бідності в Україні. Обґрунтовується необхідність здійснення державою заходів для створення відповідної нормативно-правової бази з питань подолання бідності. Формування майбутнього середнього класу необхідно пов'язувати з перспективами впровадження програм подолання бідності в Україні.

Ключові слова: середній клас, бідність, подолання бідності, абсолютна межа бідності, відносна межа бідності, суб'єктивна бідність.

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Становлення середнього класу зумовлено економічними, політичними та причинами соціального характеру. Світовий досвід демонструє, що середній клас ставиться в залежність з процесами, пов'язаними з економічним зростанням, підвищенням рівня життя населення, зменшенням розриву між доходами населення, тобто поляризації суспільства. Однією з проблем, зумовлених трансформаційними процесами в економіці України, є низький рівень життя населення. Отже, середній клас має бути частиною економіки та складовою основою політики подолання бідності в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій. Концепція середнього класу в сучасному розумінні має свої історичні передумови, закономірності виникнення

під час еволюції соціально-економічного устрою суспільства. Проблеми середнього класу приділяли увагу ще Аристотель, А. Сен-Сімон, К. Маркс, М. Вебер, А. Сміт. У наш час зростає практичне значення вивчення регіональних аспектів походження та поширення бідності. Зокрема, особливу увагу приділено регіональним аспектам бідності в роботах Е. М. Лібанової, Б. Г. Тукумцева, О. О. Разумова, Г. І. Чепурко, Л. М. Черенько, П. І. Шевчука, М. О. Ягодкіної. Різноманітними аспектами цього питання займаються такі науковці, як О. Александрова, В. Савчук, Є. Головаха, Ю. Зайцева, С. Макеєв, Л. Шангіна, а також науковці суспільно-географічного напрямку М. О. Барановський, Н. І. Мезенцева, І. Г. Мельник.

Разом з тим, суспільно-географічні дослідження середнього класу й досі є мало численними. Однак

Таблиця №1

Критерії приналежності до середнього класу

*Складено за матеріалами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України [8]

Матеріальний добробут	<i>поточний дохід, рухоме і нерухоме майно, заощадження (грошові внески, облігації і інші цінні папери)</i>
Володіння капіталом	<i>підприємства, фірми з найманою робочою силою, майно для індивідуальної трудової діяльності.</i>
Професійно-посадовий статус	<i>освіта, кваліфікація, науковий ступінь, рівень складності професійної діяльності.</i>
Політичний статус	<i>ступінь впливу на ухвалення рішень органами державної влади різних рівнів і органами місцевого самоврядування.</i>
Потенціал соціальної мобільності	<i>вірогідність підвищення соціального статусу в суспільстві.</i>
Статусність способу і якості життя	<i>якість поточного споживання, якість середовища проживання, якість дозвілля.</i>
Самоідентифікація себе із середнім класом.	<i>власна думка про приналежність до середнього класу, та неможливість віднесення себе до бідних.</i>

дослідження суспільно-географічних аспектів середнього класу та подолання бідності становить особливе значення для регіональної політики в Україні щодо підвищення рівня життя населення.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Населення країни є різним за потребами та можливостями їх задоволення. Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними перетвореннями в економіці України, є низький рівень життя населення. Це дослідження є актуальним, оскільки неможливість формування середнього класу, є проблемою яка спостерігається в розрізі регіонів, і зумовлена як економічними, соціально-демографічними та природними чинниками. В Україні відбувається розшарування населення, а розрив між багатими та бідними стає значним, тому без середнього класу – опори суспільства, побудувати соціально-економічну країну буде неможливо.

Тому, **метою даної статті** є аналіз суспільно-географічних аспектів дослідження середнього класу в Україні та напрямів державної політики щодо скорочення масштабів бідності. Головними завданнями даного дослідження є аналіз поширення бідності в регіонах України, визначення географічних аспектів дослідження бідності та обґрунтування можливості для формування середнього класу, а також пошук стратегічних напрямів для розвитку середнього класу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неоднорідність поширення бідності та проблем формування середнього класу залежить від впливу низки факторів, що є результатом умов розвитку

певної території. Середній клас – це сукупність соціальних верств населення, які отримують рівень доходів, що дає змогу їм жити в умовах достатку, які займають в стратифікаційній системі суспільства проміжне положення між нижчим класом (бідними) і вищим класом (багатими), представники яких мають високий кваліфікаційно-освітній рівень, відчувають престижність власного становища в суспільстві та відіграють важливу роль у підтримці стабільності в країні [8, с. 170]. Бідність, як соціально-економічне явище безпосередньо пов'язана як з рівнем економічного розвитку, так з нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ. Офіційне визначення поняття бідності в Україні звучить так: «бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу» [14]. Середній клас – як і бідність – наявний у кожному сучасному суспільстві, але різниця полягає в ступенях його однорідності, стабільності, масштабах та ролі в суспільстві [4, с. 47]. Різного роду критерії приналежності до середнього класу, відрізняються залежно від змісту дослідження та країни для якої критерії розробляються (табл.1). Вимогою, яка висувається до таких критеріїв, є їхня взаємозалежність за змістом [8, с. 170].

Суспільно-географічне дослідження бідності має спиратися на національні підходи щодо її вимірювання, що є проблемою методологічного характеру. В Україні, як і в міжнародній практиці, усі підходи до кількісної оцінки бідності ґрунтуються на трьох основних концепціях, до яких належать:

- абсолютна, згідно якої до бідних належать

Таблиця 2

Рівень бідності в 2011- 2013 рр. за регіонами України, %

	За відносним критерієм			За абсолютним критерієм (за витратами)		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
АР Крим	25,0	26,7	25,5	16,6	22,5	22,9
Вінницька	22,4	20,7	24,7	13,9	18,2	23,5
Волинська	32,3	37,3	35,3	14,3	29,3	30,6
Дніпропетровська	28,8	26,7	27,4	20,9	22,8	23,5
Донецька	21,9	21,0	25,3	13,3	18,2	21,9
Житомирська	37,5	31,6	38,7	29,0	26,8	33,8
Закарпатська	31,5	26,4	21,6	24,5	21,0	19,2
Запорізька	15,6	15,1	15,6	8,7	12,1	13,6
Івано-Франківська	25,8	31,1	26,4	10,3	24,6	21,1
Київська (без м.Києва)	22,6	23,9	23,5	9,6	18,2	16,8
Кіровоградська	37,8	44,6	32,2	27,5	38,3	27,2
Луганська	29,2	21,6	25,9	17,6	18,3	20,1
Львівська	33,1	30,5	29,8	24,6	25,9	24,5
Миколаївська	19,1	17,1	18,6	11,0	14,7	16,9
Одеська	26,7	35,0	33,2	20,7	27,7	30,2
Полтавська	19,5	32,0	23,8	10,9	28,8	20,7
Рівненська	39,2	45,6	46,1	24,0	35,6	40,5
Сумська	22,5	37,1	36,0	17,5	30,8	32,8
Тернопільська	35,0	44,0	43,3	27,9	37,3	36,5
Харківська	15,5	18,1	17,3	7,9	11,7	13,4
Херсонська	23,8	26,3	30,3	16,2	20,9	27,6
Хмельницька	36,0	31,8	30,2	27,1	28,9	24,5
Черкаська	14,3	20,8	15,6	11,7	20,0	13,0
Чернівецька	24,8	35,9	19,1	16,9	32,7	18,6
Чернігівська	23,6	21,7	17,9	17,6	18,5	16,0
м. Київ	6,4	9,1	6,4	4,2	7,6	4,9
Україна	24,5	26,1	25,4	16,2	21,7	21,7

*За даними Державної служби статистики України [13]

Таблиця 3

Рівень бідності населення України в 2013 році у розрізі типу населеного пункту, %*

Тип населеного пункту	Рівень бідності, %
Велике місто	17,5
Мале місто	28,9
Село	32,1
Київ	7,5
Україна	24,3

*Розраховано співробітниками Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України за даними обстежень умов життя домогосподарств.

особи, що мають менше, ніж об'єктивно встановлений абсолютний мінімум ресурсів, необхідних для задоволення основних соціально-культурних потреб на мінімальному рівні [2, с. 23];

- *відносна*, за якою людина або сім'я вважається бідною в тому випадку, якщо кошти, які вони мають, не дозволяють їм вести спосіб життя, притаманний суспільству, у якому вони живуть [9];

- *суб'єктивна*, згідно якої до категорії бідних належать особи, які відчують, що не мають достатніх доходів або наявних ресурсів, щоб жити, за їх думкою, на достатньому рівні життя, властивого для певного суспільства [2, с. 25].

Сьогодні, незважаючи на незначне підвищення показників рівня життя і загальне поліпшення ситуації з бідністю, зберігається залежність між рівнем матеріального добробуту родини та її соціально-демографічними та соціально-економічними характеристиками [8]. Згідно соціологічних досліджень проведених Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова у 2014 році, серед респондентів старше 18 років у всіх областях України, Києві та АР Крим за вибіркою, за головними соціально-демографічними показниками, показує, що 33,6% населення України відносять себе до представників середнього класу. У країнах Європи цей показник становить 55-70%, в США – понад 87% [5]. Але згідно майнових показників до середнього класу відносяться тільки 8,9% українців. Виходячи зі статистики, середнього класу в Україні дуже мало, і ще не сформовано достатніх умов для розвитку численного середнього класу через соціально-економічні та політичні перетворення, які відбуваються в країні.

Проблема майнового розшарування населення набуває соціальної важливості у зв'язку з проблемою бідності частини населення України. Упродовж останніх років в Україні були розроблені та впроваджені певні заходи щодо подолання та попередження бідності населення [2]. Варто зазначити, що в регіональному розрізі 2013 році в Україні найвищий рівень бідності за відносним критерієм, є Рівненська та Тернопільська області – рівень бідності відповідно становить 46,1% та 43,3%, що в 1,7 – 1,8 рази вище за середнє по країні значення. Надвисокий рівень бідності також зафіксований у Житомирській (38,7%), Сумській (36,0%) та Волинській (35,3%) областях. Суттєво вищий за середньоукраїнський рівень бідності спостерігається у Одеській (33,2%) та Кіровоградській (32,2%) областях. Особливої уваги, заслуговує м. Київ, у якому рівень бідності традиційно залишається найнижчим серед усіх регіонів, де значення показника відносної бідності становило 6,4%, що майже у 4 рази нижче за середнє по країні. Відносно низькі значення рівня бідності характерні для Черкаської (15,6%), Запорізької (15,6%), Харківської (17,3%), Чернігівської (17,9%), Миколаївської (18,6%) та Чернівецької (19,1%) областей. Рівень бідності в 2011-2013 рр. по регіонах України представлений у таблиці № 2 [13]. Таким чином, географія бідності сьогодні не має чітко окреслених рис, оскільки до полярних за показниками бідності груп регіонів потрапляють області з різних

географічних зон (табл.2).

Важливою характеристикою ступеня соціальної нерівності регіонів України є регіональна диференціація рівнів бідності. Хоча бідність визначається за різними критеріями і досліджується за різними формами, найбільш важливими показниками є відносна бідність, яка визначається за рівнем витрат, що не перевищує 75 % середнього по країні в розрахунку на умовного дорослого, та абсолютна бідність відповідно до законодавчо визначеного прожиткового мінімуму. Рівень бідності населення України у розрізі типів населених пунктів представлений у таблиці №3.

Таким чином, спостерігається відчутна нерівність населення України рівня бідності залежно від типу місцевості проживання, яка характеризується суттєвою різницею між великими містами та малими містами й селами. Середній клас неподільно пов'язаний з рівнем бідності в країні і чим нижчий рівень бідності, тим потужніший середній клас. Ситуація з бідністю буде гіршою за умови врахування немонетарних критеріїв бідності, таких як відсутність інфраструктури, обмежений доступ до закладів системи охорони здоров'я та освіти. Розподіл населення України за місцем проживання середнього класу відрізняються залежно від типу проживання населення (рис.1).

Отже, характеристика бідності в регіонах України показує, що відповідно до загальноукраїнських тенденцій у більшості регіонів у 2013 році відбулося зниження рівня бідності за середньоукраїнською межею, але середній клас не може повноцінно функціонувати в регіонах, де бідність становить загрозу. Узагальнюючи всі показники можна визначити стратегію комплексної програми подолання бідності й створення умов для середнього класу (табл. 4).

Головною передумовою формування середнього класу є зменшення рівня бідності та пристосування домогосподарств до ринкових відносин, усвідомлення необхідності розраховувати на власні можливості при зменшенні соціальних зобов'язань з боку держави перед громадянами, також залежить від удосконалення структури доходів і від змін споживчого ринку. Негативні процеси в економіці, які показують недосконалу діяльність держави у сфері зменшення нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу (рис.2). Бідність в Україні пов'язана з соціально-економічними процесами, що створюють умови для формування структурної бідності. Головні цілі з подолання бідності мають бути закріплені на законодавчому рівні з врахуванням досвіду європейських країн та створювати нові економічних умов для формування середнього класу.

Висновки і перспективи подальших розвідок. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки. Становлення середнього класу варто пов'язувати з програмою подолання бідності в Україні. В країні спостерігаються такі негативні явища, як низький рівень доходів населення, диспропорція в їх структурі, висока регіональна диференціація доходів населення в регіонах. На жаль, офіційна статистика доходів населення та витрат в Україні не відтворює в повній мірі реальну картину бідності. Згладжування

Рис. 1. Розподіл населення України, за місцем проживання середнього класу, 2013 р. (%)
Джерело Дослідження соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова

Таблиця 4

Напрямки подолання бідності та перешкоди для формування середнього класу

Головними напрямами державної політики для зменшення бідності в Україні:	Основними перешкодами для формування середнього класу в Україні:
збільшення ВВП на душу населення	низькі доходи населення та економічна нерівність
індексація заробітної плати в разі затримки виплат та підвищення цін	відсутність будь-яких інвестицій, що забезпечуватимуть споживання
ефективна регіональна політика щодо викорінення регіональної бідності	недосконалість дієвих механізмів стимулювання інвестицій в освіту, житло
поліпшення умов для підприємницької діяльності	відсутність інструментів для регулювання та стимулювання споживання товарів національного виробництва
розробка та впровадження механізмів для створення нових робочих місць	відсутність стимулів для збільшення акціонерного капіталу, а також товарних та фінансових потоків

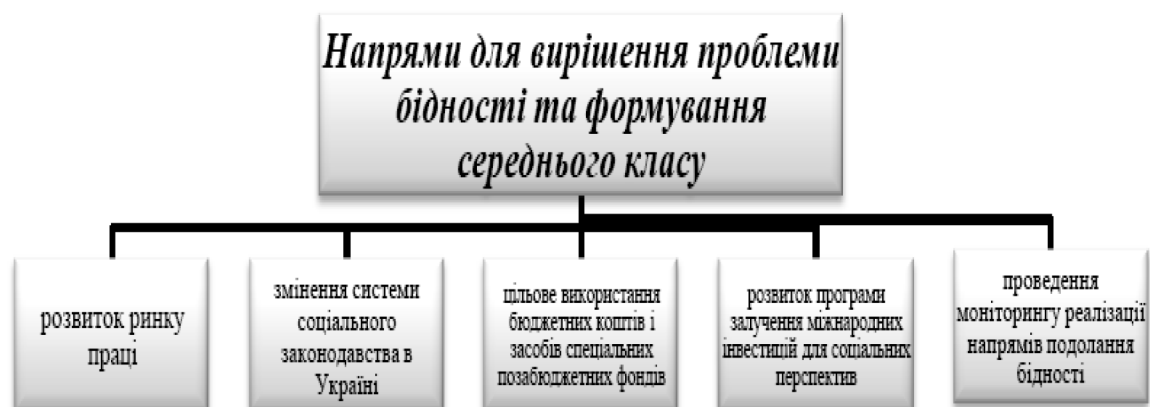

Рис. 2. Напрями вирішення проблеми бідності та формування середнього класу [11]

дисбалансу у регіональному розвитку за рахунок більш стрімкого розвитку слабких регіонів, що стане початком для викорінення бідності та зростання рівня доходів населення. Реалізація зазначених рекомендацій дозволить підвищити рівень доходів українців і усунути такі соціально-економічні проблеми як бідність, надмірна диференціація населення за доходами, розбалансованість у регіональному розвитку. Дані проблеми потребують подальшого наукового аналізу, а також розробки і впровадження на цій основі надійних механізмів їх реалізації. Для впровадження механізмів подолання бідності необхідно враховувати

регіональну, національну, культурну та соціальну парадигму, котра безпосередньо здійснює вплив на вибір тієї чи іншої стратегії подолання бідності. Тому говорити про однозначність та універсальність засобів подолання бідності буде нелогічно, бо потрібно враховувати специфіку кожного регіону. Держава повинна привести своє законодавство у відповідність до законодавства країн ЄС, задіяти економічні важелі стосовно виходу доходів із тіні, ліквідувати корупцію та здійснювати заходи для викорінення бідності в регіонах України, що стануть основою для розвитку середнього класу.

References:

1. Afanas'ëva L., Peresun'ko M. et al. *Bidnist' v Ukraïni : mižnarodnij ta regional'nij vimir. Materiali zasidannâ kruglogo stolu «Realii ta perspektivi podolannâ bîdnosti v Ukraïni»* [Poverty in Ukraine: international and regional dimension. Materials of the round table "Overcoming poverty in Ukraine: realities and prospects"]. Kyiv, 2010, 35 p. (In Ukrainian).
2. Anker R. Čerta bednosti v stranah mira: novaâ metodologiâ i sopostavimye ocenki [The poverty line in the countries of the world: a new methodology and comparable assessments]. *Meždunarodnyj obzor truda* [International labour review], Moscow, 2008, Vol. 144, No. 4. (In Russian).
3. Bodler Ĭ., Bugaenko Ĭ., Āroŝenko G. Serednij klas i riven' dohodiv [The middle class and income level]. *Pracâ i zarplata* [Labor and Salary], 2004, No. 16. (In Ukrainian).
4. Borec'ka N., Sozinov O. Prioritetni naprâmi strategii rozvitku seredn'ogo klasu u sučasnih umovah [Priority directions of middle class development strategy in modern conditions]. *Ukraïna: aspekti pracî* [Ukraine: aspects of labour], 2010, No. 3, pp. 46-51. (In Ukrainian).
5. Daniliŝin B. M. (ed.), Černûk L. G., Faševs'kij M. Ĭ. *Social'no-ekonomiĉni problemi regioniv: metodologiâ i praktika* [Socio-economic problems of regions: methodology and practice]. Cherkasy, 2013, 169 p. (In Ukrainian).
6. Ĭŝuk S. Ĭ., Gaêvs'ka N. S., Mel'nik Ĭ. G. Bidnist' âk social'no-ekonomiĉna kategoriâ j ob'êkt doslidžennâ suspil'noi geografii [Poverty as a socio-economic category and the object of human-geographical study]. *Ekonomiĉna ta social'na geografii* [Economic and social geography], 2011, Vol. 62, pp. 56-64. (In Ukrainian).
7. Libanova E. Serednij klas v Ukraïni: suĉasni masŝtabi i problemi rozvitku [The middle class in Ukraine: current scope and problems of development]. *Ukraïna: aspekti pracî* [Ukraine: aspects of labour], 2002, No. 8. (In Ukrainian).
8. Mezenceva N. Ĭ., Gnatûk O. M., Andriânova V. M., Moroz V. O. Suspil'no-geografiĉni doslidžennâ formuvannâ seredn'ogo klasu v Ukraïni [Human-geographical study of the middle class formation in Ukraine]. *Ekonomiĉna ta social'na geografii* [Economic and social geography], 2011, Vol. 62, pp. 169-177. (In Ukrainian).
9. Novikova T. V. *Bidnist' v Ukraïni* [Poverty in Ukraine]. Access mode: <http://cpr.org.ua/?pr=&id+413>. (In Ukrainian).
10. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukraïni «Pro zatverdžennâ Deržavnoï cil'ovoï social'noi programi podolannâ ta zapobigannâ bîdnosti na period do 2015 roku» vid 31 serpnâ 2011 roku # 1057* [The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the State targeted social programme for overcoming and preventing poverty for the period untill 2015" # 1057 dated 31 August 2011]. Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011>. (In Ukrainian).
11. Sitnikova N. P. Realii ta ŝlâhi podolannâ bîdnosti v Ukraïni [Overcoming poverty in Ukraine: realities and directions]. *Ekonomika Ukraïni: investicijno-innovaciĉni problemi rozvitku. Kolektivna monografiâ* [Ukrainian economy: investment and innovative development problems. Collective monograph] (Ed.: V. F. Besedin, A. S. Muziĉenko). Kyiv, 2012, pp. 123-131. (In Ukrainian).
12. *Statistiĉnij ŝoriĉnik Ukraïni za 2013 rik: Vitraty i resursy domogospodarstv Ukraïni (za danimi vibirkovogo obstežennâ umov žittâ domogospodarstv)* [Statistical Yearbook of Ukraine 2013: expenditure and resources of households in Ukraine (according to a sample survey of household living conditions)]. Kyiv, State Statistics Service of Ukraine, 2014, 145 p. (In Ukrainian).
13. *The State Statistics Service of Ukraine*. Official site. Access mode: <http://ukrstat.gov.ua>
14. *Ukaz Prezidenta Ukraïni «Pro Strategii podolannâ bîdnosti» vid 15 serpnâ 2001 roku # 637/2001* [Decree of the President of Ukraine "On the Strategy of poverty overcoming" # 637/2001 dated 15 August 2001]. Kyiv, 2001, 7 p. (In Ukrainian).
15. Vasil'ĉenko V., Ŝetinina L. Osnovni problemi formuvannâ seredn'ogo klasu v Ukraïni [The main problems of middle class formation in Ukraine]. *Ukraïna: aspekti pracî* [Ukraine: aspects of labour], 2006, No. 3, pp. 31-35. (In Ukrainian).

EVOLUTION OF CATEGORY "CITY" IN THE WORLD SCIENTIFIC THOUGHT

Mariia RASTVOROVA

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
m.a.r.r.y@mail.ru*

Abstract: On the current stage of human development the city is the main form of population settlement and a "motor" of civilization. On the same time there is still no universally accepted definition of the "city", which is still a topical scientific issue, particularly for the representatives of human geography. The article deals with the evolution of the definition "city" at different stages of human civilization. Particular attention is paid to the definition of a city in the system of relations "man" – "territory" by the representatives of native and foreign science. We consider evolutionary relationship and dichotomy of the categories "village" – "the city." The interpretation of the concept of "city" as "unity unlike" based on the concept of territorial communities in the city is analyzed. The peculiarities of urban development in terms of accommodation there different types of local communities are represented in the article.

Key words: city, village, territorial community, identity, interaction, management of urban development

UDC: 917

ЕВОЛЮЦІЯ КАТЕГОРІЇ «МІСТО» В СВІТОВІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

Марія РАСТВОРОВА

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
m.a.r.r.y@mail.ru*

Анотація: На даному етапі розвитку людства міста виступають основною формою розселення населення та «мотором» цивілізації. В той же час досі немає загальноприйнятого визначення категорії «місто», що є наразі актуальним науковим питанням, особливо для суспільних географів. В статті розглянуто еволюцію дефініції «місто» на різних історичних етапах людської цивілізації. Особлива увага звертається на визначення категорії місто в системі взаємовідносин «людина» – «територія» представниками вітчизняної та зарубіжної науки. Розглянуто еволюційний зв'язок та дихотомію категорій «село» – «місто». Проаналізовано трактування поняття «місто» як «єдності несхожих» на основі концепції територіальних спільнот в місті. Викладено особливості управління розвитком міста з точки зору проживання в ньому різних типів територіальних спільнот.

Ключові слова: місто, село, територіальні спільнота, ідентичність, взаємодія, управління розвитком міста

УДК: 917

Вступ. Постановка проблеми. Місто як феномен знаходиться в фокусі дослідження вчених та спеціалістів практиків різних галузей знань та напрямків. Такий інтерес зумовлений в тому числі й тим, що на даному етапі розвитку людства місто виступає основною формою розселення населення (в 2009 році, згідно статистики ООН кількість міського населення світу перевищила кількість сільського населення), економічним мотором суспільства (центр ООН Habitat визначив, що зростання валового внутрішнього продукту прямо пропорційне зростанню міського населення) [Гладкий, Іщук, с. 13] та цивілізаційним локомотивом – саме в їх середовищі розроблюються технологічні новинки, формуються нові життєві орієнтири та спосіб життя (в якості першого прикладу наведемо міста Силіконової долини, в якості наступних – італійське місто Мілан як центр моди чи Нью-Йорк як символ успіху).

Місто виступає об'єктом дослідження для географів, економістів, соціологів, екологів, архітекторів тощо. В той же час в своїй

фундаментальній праці «Основи міського господарства» (1928) Л. Веліхов зазначає, що поняття місто не належить до точних наукових термінів. Містами в різні епохи і в різних країнах називали явища з досить різним змістом і з несхожими істотними ознаками, в результаті чого сучасні урбаністи або зовсім відмовляються від вирішення існуючої «дефініційної проблеми» або дають місту найбільш різноманітні визначення [с. 3] Незважаючи на те, що пройшло майже століття з того часу, як вийшла в світ ця наукова праця, висловлена вченим думка залишається актуальною: категорія «місто» досі не має остаточного визначення.

Таким чином, метою дослідження є аналіз еволюції категорії «місто» у її взаємозв'язку з розвитком суспільства в площині відносин «людина-територія».

Дефініція «місто» в площині відносин «людина – природа»

Перший сад створив Бог, а перше місто – Каїн.

Одним з основних аспектів відносин «людина – природа» є характер використання суспільством природних благ та сприйняття свого права власності на них. Розглянемо сутність поняття «місто» з даної точки зору. Як влучно помічає російський соціолог Олена Трубіна в своїй книзі «Місто в теорії» (2011), «...в звичному нашому прагненні вирватись з міста “на природу” проявляється поділ між природним та соціальним – те, на чому сучасне суспільство вибудовує себе». [11, с. 134] Причина такого протиставлення полягає в тому, що ідея прогресу полягала у відірваності та незалежності людини від природного середовища, успіх визначався зробленими кроками підкорення природи, а «індустріальне урбанізоване суспільство стало емблемою незалежності людей від природи». Місто вважалося центром цивілізації, проте позбавлене чесноти, а природа дикою, але такою, що володіє моральним порядком. [11, с. 134] Саме з цього, на думку О. Трубіної та ряду вчених, починається відокремлення поняття «міста» від поняття «природа» з дискурсивної та концептуальної точки зору.

Позиціювання міста як такого, що має ознаки автаркії, відірване від природи, характерні йому динамізм та плінність, загарбницький характер по відношенню до навколишніх територій, поширення дурної вдачі та звичок (в якості прикладу згадаємо розбещені міста пізнього періоду Римської імперії, біблійні Содом та Гоморру, назви яких стали метафорою) було розповсюдженою науковою думкою починаючи вже з античного періоду. Контраст між складеним століттями сільським укладом, його підпорядкування природним законам і циклам та відірваністю людини від природи, загарбницькому способу її господарювання став основною темою дослідження натурфілософів (Платона, Арістотеля) [4, с. 6].

Категорії «місто» – «село»: дихотомія чи еволюція?

Міста треба будувати в селах, де повітря чистіше.

Анрі Мурьє

В роботі британського соціолога культури Раймонда Вільямса «Село та місто» трансформації природи розглядаються як прямий наслідок процесів урбанізації, а контраст міста і села – як основна криза суспільства [10]. Соціальність природи, її здатність виступати збоку влади виходить на перший план: природа пронизана владними відносинами та виступає в якості товару [7].

Отже, саме з протиставлення взаємодії «людина» – «природа» і постає одна з перших дефініцій поняття «місто» – вона базується на протиставленні категорій «місто» – «село» з точки зору відносин «людина» – «природа».

Поняття «село» як відправна точка дефініції «місто» утримує впевнені позиції: міське визначається тим, що не є сільським [10].

Німецький економіст кінця дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття Вернер Зомбарт

визначає «місто» як «велике поселення людей, яке для свого утримання використовує плоди чужої землеробської праці». Л. Веліхов вказує на неточність такого визначення через його базування суто на заперечливому твердженні та через те, що воно не може бути використаним для російських «землеробських міст», які у час написання Л. Веліховим своєї наукової праці (1928) ще продовжували утримуватися таким чином [12, с. 7].

Автор погоджується з оцінкою Л. Веліховим неточності визначення дефініції «місто» Вернера Зомбарта і також звертає увагу на те, що і до наукових пошуків В. Зомбарта в цьому питанні, і через десятиліття після них міста продовжують забезпечувати себе в тому числі й завдяки сільськогосподарській продукції, яку виготовляють саме їх мешканці. В якості першого прикладу можна навести думку сучасника та співвітчизника В. Зомбарта соціолога Макса Вебера, висловлену в його фундаментальній праці «Місто» (1922): «відношення міст до сільського господарства в одному випадку не було однозначним» [14]. Далі М. Вебер описує так звані «міста сільськогосподарського типу» („Ackerbürgerstädte“), які хоч і знаходяться на великій відстані від сільської місцевості й є місцезнаходженням торгівлі та типового міського ремесла, характеризуються тим, що велика частина їх мешканців задовольняє свою потребу в продуктах харчування тим, що вирощує або виробляє їх в особистому господарстві. В якості прикладів таких міст М. Вебер згадує середньовічні міста, які мали свої «альменди», тобто прилеглі до них сільськогосподарські та лісові угіддя, античні міста, де людина вважалася повноправним громадянином полісу лише в тому випадку, якщо володіла повним земельним наділом (kleros fundus), який його годував.

В якості другого, сучасного прикладу, який спростовує дану тезу, наведемо один з аспектів дослідження угорської урбаністики Джудіт Боднар, яка в своїй книзі «Будапешт кінця тисячоліття» („Fin de Millenaire Budapest“): розмірковуючи про мінливість міського життя, вона торкається в тому числі й теми подвійного громадянства, тобто соціального явища, коли частина міських мешканців насправді має роздвоєну структуру мешкання (міську та сільську одночасно).

Д. Боднар зазначає, що так звані “ketlaki” (угор.), тобто «подвійні мешканці» є не новим явищем східно-центральної європейських суспільств. Генезою цього явища стала індустріалізація в містах у дев'ятнадцятому і двадцятому століттях, яка приваблювала велику кількість мігрантів із сільської місцевості. Деякі з цих мігрантів так і не стали частиною міського робітничого класу; вони довго зберігали стратегію подвійного мешкання і подвійного здобування прибутку, живучи життям промислових найманих робітників протягом більшої частини року і повертаючись до своїх сіл на сезон сільськогосподарських робіт. Для жінок, що були дуже мало зайняті в промисловості до державно-соціалістичної індустріалізації, альтернативою була

домашня праця, часто в поєднанні з найманою працею в сільському господарстві протягом літніх місяців. Ці жінки зберігали статус подвійних мешканок до одруження, а потім поверталися до своїх сіл [2].

Далі Джудіт Боднар наводить міркування Ференца Ердеї, автора історії форми розвитку угорських міст, який вважає мешканців сільськогосподарських міст (вже згаданих вище в контексті прикладів М. Вебера та Л. Веліхова) не селянами, а особливою формою буржуазії. На підтвердження своєї думки, Ф. Ердеї влучно помічає: «Хоча ці люди інколи працюють самостійно, живуть і трудяться в скромних умовах, вони дихають міським повітрям, бо ізольовані лише тимчасово». [3, с. 187]

Отже, виходячи з наведеної думки Ф. Ердеї, ми розглядаємо категорію «місто» не як антонім поняття «село», а як новий феномен, що формує свій спосіб і правила життя, які розповсюджуються на всіх, хто потрапляє в його межі.

Територіальні спільноти в місті

Місто – єдність несхожих.

Арістотель

Передумовою такого розуміння міста, на нашу думку, можна вважати теорію соціального захисту – погляд на місто як укріплений огорожений об'єкт (Ратген, Метланд, Чупров А. І., Мауер, Кейтеген та інші). За Маурером, «місто – це не що інше, як село огорожене стіною» [12, с. 13]. Безперечно, не кожне місто було фортецею, і не кожна фортеця – містом. Проте, захист від зовнішнього ворога був саме тією функцією міста, яка консолідувала його мешканців. В той же час життя в місті вимагало виконання певних правил поведінки, що було бонусом міського способу життя – на підтвердження цього наведемо думку Джона Стоу, який пояснював, що «люди згруповуються в міста чи співдружності заради чесності та практичної вигоди». Саме тісне спілкування, на думку Стоу, «відвертає людей від варварської жорстокості та застосування сили на користь певної м'якості манер, людяності та справедливості. Гарна поведінка саме тому й називається «urbanitas», що її радше зустрінеш в місті, ніж де інде» [10].

Представниками різних галузей знань місто розглядається як певна цілісність різних та окремих один від одного елементів, які, перебуваючи в обмеженому просторі (міста), вимушено взаємодіють між собою. Одну із перших таких думок ми

зустрічаємо представника натурфілософії Арістотеля, який визначає місто як «єдність несхожих».

Цю думку розвиває американський урбаніст, історик культури та архітектури Люїс Мамфорд в своєму есе «Культура міст», визначаючи місто як «точку максимальної концентрації для влади та культури спільноти», «географічне сплетіння, економічна організація, інституційний процес, театр соціальної дії й естетичний символ колективної єдності» [10]. Мамфорд описує місто як форму та символ інтегрованих соціальних зв'язків, яке поєднує в собі й храм, і базар, і зал правосуддя, й академію для навчання. На думку Л. Мамфорда, обов'язковими фізичними засобами існування міста є закріплена ділянка, надійне житло і постійна інфраструктура для зібрань, обміну та зберігання; обов'язковими соціальними засобами є соціальний поділ праці, що обслуговує не лише економічне життя, а й культурний процес. Основним фактором, який робить місто містом, Мамфорд вважає соціальний драматизм, виникнення якого виникає при концентрації та інтенсифікації групової активності. Всі інші функції міста, на думку Мамфорда може виконати й сільська місцевість.

Продовжуючи тезу Л. Мамфорда про те, що міста виступають місцями взаємодії, наведемо думку ще одного вченого-урбаніста, представника більш молодшого покоління Мері Луїз Пратт, що на початку 1990-х років вводить в науковий обіг поняття «зони контакту» – простори, де культури зустрічаються, зіштовхуються і борються одна з одною (мається на увазі навіть безпосередній фізичний аспект такої боротьби) часто в контексті надзвичайно асиметричних стосунків влади, таких як колоніалізм, рабство або їхні наслідки [9].

Бачення міста як «єдності несхожих» можна знайти і в концепції територіальних громад у місті. В середині минулого століття (1950-60 ті роки) представниками англосаксонської та американської наукових урбаністичних шкіл було проведено ряд емпіричних досліджень, які розглядали місто як мозаїку соціальних світів з рисами соціальної згуртованості та самоорганізації. В концепції територіальних громад, вперше розробленої Уайтом в 1943 році, місто визначається як сукупність проживаючих в ньому груп людей, об'єднаних спільними соціальними рисами та рівнем взаємодії. Громади формуються на основі зв'язків між людьми, об'єднаними спільними інтересами в

Таблиця 1

«Територіальні спільноти в місті»

	Ідентичність	Взаємодія	Зв'язки
Інтерактивні громади середнього класу	+++	+++	+++
Дифузні громади	+	+	+++
Етнічні селища	+++	+++	+
Перехідні громади	++	++	++
Неупорядковані громади	+	+	+
Спільноти, межі яких відстоюються	+++	+++	+

мережі соціальних відносин. В 1977 році Уорренсом було продовжено дослідження розвитку міста з точки зору концепції територіальних спільнот і визначено фактори, за якими ці спільноти можна диференціювати:

1) Ідентичність – оцінка почуття місця мешканців, в тому числі їх оцінки щодо наявності спільних інтересів з сусідами;

2) Взаємодія – така модель поведінки мешканців, що характеризується тісними зв'язками та частими контактами між ними;

3) Зв'язки – ступінь відмежованості чи прив'язаності даної території до інших частин міста, що визначає можливість загальноміського політичного впливу на дану територіальну спільноту. [13]

Концепція територіальних громад в місті продовжувала розвиватися і в 1994 році Готтдієнер на основі структури, запропонованої Уоренном, виділив шість типів територіальних спільнот:

- етнічні селища («ethnic villages»);
- інтерактивні квартали середнього класу («interactive middle-class neighbourhoods»);
- дифузні громади («diffuse communities»);
- аномічні (неупорядковані) громади («anomic communities»);
- перехідні громади («transitory communities»);
- спільноти, межі яких відстоюються («defended neighbourhood»).

У Таблиці 1 «Територіальні спільноти в місті» (складено автором за матеріалами [5]) наведено рівень прояву критеріїв формування територіальних громад для кожного з типів.

Контрастними між собою є інтерактивні квартали середнього класу та неупорядковані громади. Інтерактивні громади середнього класу характеризуються високими показниками за всіма трьома критеріями – ідентичністю (часто професійною), взаємодією всередині спільноти та зв'язками з іншими частинами міста та міським політикумом. Неупорядковані громади, які зазвичай є районами з низьким рівнем доходів та високою злочинністю, навпаки, мають низькі показники за цими ж критеріями – небажання відносити себе до непривабливої спільноти, агресія до оточуючих всередині громади, низька ефективність місцевих соціальних інституцій, що формує недовіру до міської влади в цілому, характеризують їх. Частково близькими за своїми характеристиками до

інтерактивних громади середнього класу є дифузні (розсіяні) громади. В середині таких спільнот існують низькі рівні соціальної взаємодії та почуття ідентичності, проте такі спільноти функціонують як ефективні співтовариства завдяки потужним зв'язкам з районами міста, що знаходяться поза їх місцевістю проживання. Етнічні селища можна визначити як громади з високим рівнем ідентичності (на основі етнічної та родинної спільноти) та взаємодією всередині громади, здатністю до самозабезпечення. Зазвичай, зв'язки з міською політичною владою є слабкими, окрім тих випадків, коли представник міської влади є вихідцем з даної етнічної спільноти. В той же час, результати дослідження етнічних селищ, здійсненого Абрахамсоном в 1996 році, вказують на те, що представникам етнічних селищ подобається проживати в них через доступність послуг та продуктів, які важко знайти в інших частинах міста, близькість до своїх родичів та друзів, поєднання місця проживання та роботи [1]. Прикладами таких селищ є Чайнатаун у Сан-Франциско, громада кубинців Маленької Гавани в Майямі тощо. З поглибленням глобалізації прибуття нових іммігрантських спільнот веде до переділу міста [6]. Спільнота, межі якої відстоюються, є дещо окремою категорією – рівень взаємодії та ідентичності всередині її посилюються в тому випадку, коли виникає зовнішня загроза будь-якого походження для території, де мешкає громада: перепланування району, захоронення відходів, спорудження автостради тощо. Готтдієнер визначає таку спільноту як вид соціального конфлікту в місті.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Викладені в статті концепції та теорії, сформульовані зарубіжними та вітчизняними вченими на різних історичних етапах, розкривають сутність категорії «місто» з точки зору багатьох його аспектів і не надають єдиного та усталеного визначення даного поняття. Це пов'язано з багатозначністю, різнобічністю «міста» як об'єкта дослідження різних наук та наукових напрямків, в тому числі й суспільно-географічного. На нашу думку, наразі актуальним є дослідження міста як нового феномену, основною ознакою якого є синергетичний ефект, що формується в зв'язку з тісним співіснуванням різних соціальних світів в межах обмеженої території міста. В той же час саме особливості цих самих соціальних світів в місті – територіальних спільнот – мають бути враховані задля досягнення високої ефективності управління розвитком міста.

References:

1. Abrahamson M. *Urban Enclaves: Identity and Place in America*. New York: St Martin's Press, 1996.
2. Bodnar J. *Fin de Millenaire Budapest. Metamorphoses of Urban Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2001.
3. Erdei F. *A magyar város*. Budapest: Akademiai Kiado, 1974 [1939].
4. Gladkij O. V., Ішук S. І. *Geografiâ mist. Geourbanistika* [Geography of Cities. Geourbanistica]. Kyiv, 2014, 300 p. (Pp. 6, 13) (In Ukrainian).
5. Gottdiener M. *The New Urban Sociology*. New York: McGraw-Hill, 1994.
6. Li W. *Anatomy of a new ethnic settlement: the Chinese ethnoburbin Los Angeles*. Urban Studies, 1998, Vol. 35 (3), pp. 479–501.

7. Liannuzzi T. J., Ludwig D. F., Kinnell J. C., Wallin J. M., Desvousges W. H., Dunford R. W. *A Common Tragedy: History of an Urban River*. Amherst: Amherst Scientific Publishers, 2002.
8. Mumford L. *The Culture of Cities*, 1938.
9. Pratt M. L. *Travel Writing and Transculturation*. NY: Routledge, 1992.
10. Pridibajlo O. *Social'nij fenomen міста* [Social Phenomena of the City]. Access mode: <http://we.org.ua/sotsiologiya/sotsialnyj-fenomen-mista/> (In Ukrainian).
11. Trubina E. G. *Gorod v teorii. Opyty osmysleniâ prostranstva* [City in theory: Experiences of Space Comprehension]. Moscow, 2011, 519 p. (In Russian).
12. Velihov L. A. *Osnovy gorodskogo hozâjstva* [Bases of Urban Economy]. Moscow, 1996, 480 p. (In Russian).
13. Warren R. B., Warren D. I. *The Neighbourhood Organizer's Handbook*. Notre Dame, IN: Notre Dame Press, 1977.
14. Weber M. Die Stadt. *Wirtschaft und Gesellschaft, Kap 8. Grundriss der Sozialökonomik. III. Abt.* Tübingen, 1922, pp. 513-600. Access mode: <http://www.gorod.org.ru/cntnt/club/nbiblioteka.html> (Text in Russian).
15. Williams R. *The Country and the City*. London: Chatto a Windus, 1973.

REGIONAL DIFFERENTIATION OF HIGHER EDUCATION SERVICES IN UKRAINE

¹Kateryna SAMSONYUK, Tetiana STETSENKO, Olena PETRYK

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
¹katerina_samsonyuk@ukr.net

Abstract: The article characterizes regional distribution of higher education institutions and students in Ukraine and identifies factors that cause it. The most outstanding and influential international and domestic university rankings have been analyzed and alternative assessment were suggested. The authors have analyzed the results of sociological survey of students about higher education services.

Key words: higher reducation, higher education institution, regional differentiation, factors, quality of educational services, rating

UDC: 911.3

РЕГІОНАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

¹Катерина САМСОНЮК, Тетяна Стеценко, Олена ПЕТРИК

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
¹katerina_samsonyuk@ukr.net

Анотація: Охарактеризовано регіональний розподіл вищих навчальних закладів та студентів в Україні та визначено чинники, які його зумовлюють. Проаналізовано найбільш визначні та впливові міжнародні та вітчизняні університетські рейтинги, запропоновано альтернативні оцінки. Здійснено аналіз результатів соціологічного опитування студентів щодо послуг вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, вищий навчальний заклад, регіональна диференціація, чинники, якість освітніх послуг, рейтинг

УДК: 911.3

Вступ. Постановка проблеми. Вищий освіті належить особлива роль у соціальній сфері держави оскільки сьогодні в суспільстві знань першорядного значення набуває інтелектуальний капітал, що найефективніше формується в закладах вищої освіти та науково-дослідницьких інституціях. Особливий

статус вищої освіти пояснюється тим, що саме в її закладах відбувається передача накопиченого в суспільстві наукового знання від покоління до покоління. Важливим є і те, що заклади вищої освіти різного профілю приймають безпосередню участь у формуванні професійно-кваліфікаційних знань та навичок трудових ресурсів. Вищезазначене обумовлює актуальність написання даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вищої освіти в Україні займалися представники різних наук: філософи, історики, правознавці, педагоги, фахівці з державного управління, географи. В суспільній географії вища освіта, як складова сфери послуг, розглядалась в працях В. М. Юрківського, І. М. Дудника, Л. М. Немець. Дослідженню територіальної організації закладів освіти в Україні присвячена дисертаційна робота Т. Ю. Мельниченко, закладів вищої освіти – дисертація К. О. Січкаренка. Аналіз регіональної специфіки вищої освіти на рівні областей в Україні був здійснений в дисертаційних дослідженнях П. Вірченка, Н. Горожанкіної, Н. Флінти, В. Панкратьєвої та інших вчених. Однак тема регіональної диференціації послуг вищої освіти в Україні, якості наданих освітніх послуг недостатньо чітко представлена в сучасних суспільно-географічних дослідженнях і потребує окремого вивчення.

Формування цілей, постановка завдання. Метою роботи є вивчення регіональної диференціації послуг вищої освіти в Україні. Мета пов'язана із виконанням таких завдань: виявлення регіональних відмінностей розміщення закладів вищої освіти та кількості студентів в регіонах; оцінка регіональних відмін рівня надання послуг вищої освіти; виявлення та аналіз чинників, що зумовлюють регіональну диференціацію надання послуг вищої освіти; вивчення та узагальнення міжнародних рейтингів університетів; визначення відмінностей у вартості освітніх послуг в розрізі регіонів України та спеціальностей; аналіз результатів соціологічного опитування студентів з питань якості освіти.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [2].

Структура вищої освіти України відповідає структурі освіти розвинених країн світу та включає у себе п'ять рівнів від початкового до наукового.

Мережа вищих навчальних закладів (ВНЗ) України I-IV рівнів акредитації налічує понад 820 закладів. Майже 60% складають ВНЗ I-II рівнів акредитації та 40% - ВНЗ III-IV рівнів акредитації. В системі вищої освіти України функціонують 199 університетів, 64 академії, 89 інститути, 243 коледжів, 109 технікумів, 118 училищ та 1 консерваторія. Із 489 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації 208 державної форми власності, 207 – комунальної та 74 – приватної.

Найвища концентрація ВНЗ у столиці (115), Донецькій, Харківській та Дніпропетровській областях. Найменша кількість ВНЗ характерна для Волинської, Закарпатської, Кіровоградської, Рівненської та Миколаївської областей (17). Розподіл

кількості студентів за областями подібний. По 100-150 тис. студентів навчаються у Донецькій, Львівській та Одеській областях, понад 150 тис. – у Дніпропетровській, Харківській областях та м. Київ. В цих трьох регіонах навчається понад 1500 студентів в розрахунку на 10 тис. жителів. Розподіл вищих навчальних закладів за регіонами та кількість студентів на 10 тис. населення представлено на рис. 1.

Порівнюючи чисельність студентів ВНЗ у 1990/91 навчальному році із сучасною, можна виявити такі особливості: кількість студентів у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації скоротилась більш ніж у два рази (із 757 тис. до 345,2 тис. осіб); чисельність студентів у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації зросла більше, ніж у два рази (із 881,3 тис. осіб до 1824,9 тис. осіб).

Чисельність студентів у ВНЗ I-II рівнів акредитації на кожні 10 тис. населення України складає 72 особи, у ВНЗ III-IV рівнів акредитації – 380 осіб.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за 70 напрямками, які включають понад 500 спеціальностей. У 2013 році ВНЗ I-II рівнів акредитації було випущено 91,2 тис. осіб, III-IV рівнів акредитації – 485,1 тис. осіб.

У 2012/2013 навчальному році у ВНЗ I-II рівнів акредитації працювало 36,3 тис. педагогічних та науково-педагогічних працівників, у ВНЗ III-IV рівнів акредитації – 158,9 тис., в т.ч. 71,4 тис. кандидатів наук та майже 14,4 тис. докторів наук, 48 тис. доцентів та майже 12,7 тис. професорів.

Протягом 2010-2013 років в Україні було створено 13 регіональних університетських центрів на базі 33 вищих навчальних закладів. 14 вищим навчальним закладам України надано статус дослідницького, серед ВНЗ III-IV рівнів акредитації 118 закладів мають статус національного.

За угодами міжурядового та міжвідомчого характеру щорічно близько 300 осіб направляються з України за кордон для здобуття освіти у ВНЗ. У рамках прямих угод між українськими та закордонними ВНЗ щорічно за кордон на навчання та стажування їде близько 4000 осіб. Державна підтримка і фінансування навчання та стажування за кордоном у вищих навчальних закладах США, Великобританії, Франції, Німеччини, Японії та інших економічно розвинених країн надається студентам, аспірантам і фахівцям таких напрямків, як ІТ-технології, біонанотехнології, інформаційно-комунікаційні технології, нанофізика та наноелектроніка, електротехніка, нові нетрадиційні джерела енергії, раціональне природокористування, розробка корисних копалин, металургія, машинобудування, авіаційна та ракетно-космічна техніка, атомна енергетика, хімічна технологія та інженерія.

Порівняно з іншими країнами світу, Україна має значну кількість вищих навчальних закладів. За показником кількості ВНЗ, які припадають на 1 млн. жителів Україна займає одне з перших місць у світі (7,3). Також високим цей показник є у Чехії, Франції та Болгарії.

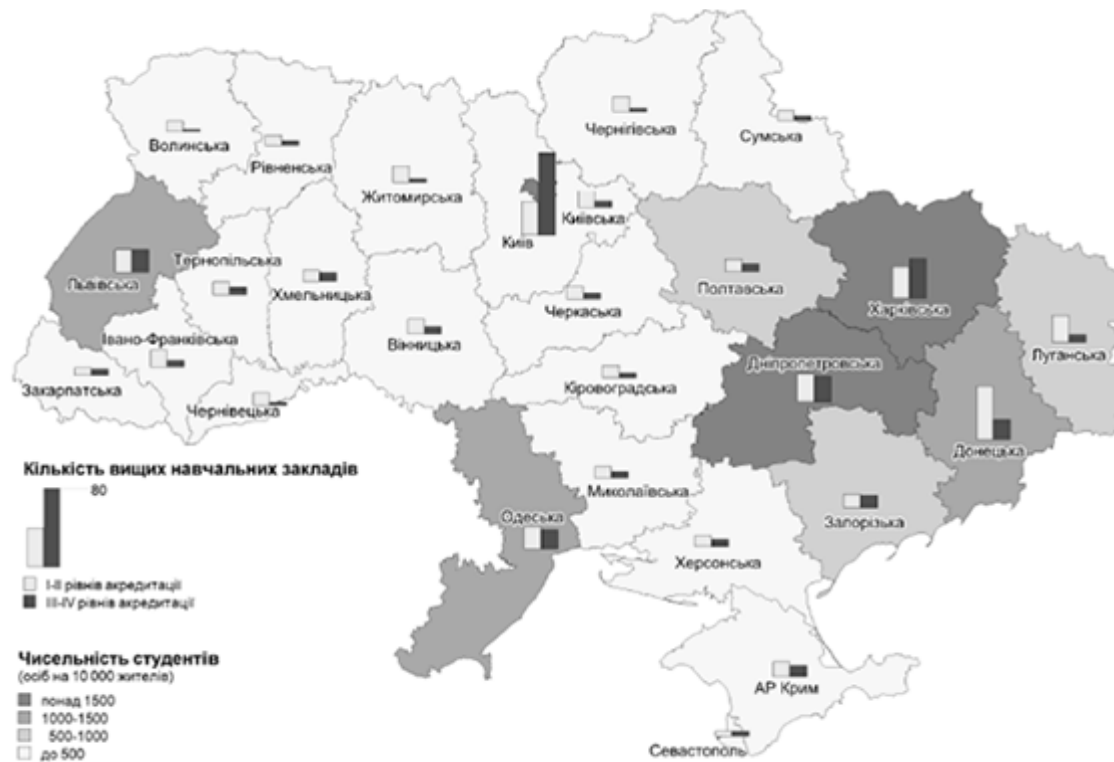

Рис. 1. Розподіл закладів вищої освіти та студентів за регіонами України у 2013 році

Регіональна диференціація надання освітніх послуг в Україні склалася під впливом великої кількості факторів та умов, що взаємопов'язані між собою. Важливим є показник соціально-економічного розвитку регіону. Найбільша кількість ВНЗ розміщена в Києві, який лідирує практично за всіма соціально-економічними показниками. Суттєвим для освітнього закладу є географічне положення. Розміщення ВНЗ у столиці чи у великих містах дає ряд конкурентних переваг.

З метою більш глибокого аналізу факторів, що впливають на кількість студентів у регіоні було здійснено кореляційний аналіз. Для дослідження було обрано наступні показники: кількість студентів в регіоні, кількість ВНЗ, ВРП на 1 особу, наявні доходи на душу населення, капітальні інвестиції, середньомісячна заробітна плата, рівень безробіття та чисельність постійного населення. Метою аналізу було встановити залежність кількості студентів у регіоні від соціально-економічних показників. Усі коефіцієнти кореляції знаходяться у межах $0,6 < r_{xy} < 0,9$, таким чином зв'язок між показниками достатній. Значення додатні, отже і зв'язок прямий. Усе є доволі логічним: чим більше ВНЗ у регіоні (більша пропозиція місць для навчання), чим вищий ВРП, доходи, капітальні інвестиції та зарплата (економічний рівень), тим більша кількість студентів у регіоні. Дещо менший вплив становить чисельність населення. Це можна пояснити особливостями вікової структури у регіонах та мобільністю молодого населення. Виняток становить зв'язок кількості студентів із рівнем безробіття. Тут знак коефіцієнта є від'ємним, тобто чим вищий рівень безробіття, тим менша кількість студентів у регіоні, що теж логічно,

оскільки утримання студента потребує значних матеріальних затрат з боку сім'ї. Але значення $-0,4$ свідчить про наявність лише слабого зв'язку у цьому відношенні.

Останнім часом все частіше для оцінки якості освітніх послуг використовується рейтинговий метод. Практика складання університетських рейтингів нараховує вже понад тридцять років (перший університетський рейтинг, надрукований в журналі USNews&WorldReport, з'явився в США у 1983 році). Протягом останніх 15 років у різних країнах світу почали розроблятися і широко застосовуватися різноманітні підходи та методики до визначення рейтингів університетів. Така робота поступово вийшла за межі національних рамок і набула регіонального та міжнародного характеру.

Визначення певного рейтингу, тобто інтегрального показника якості діяльності вищих навчальних закладів, у першу чергу обумовлене необхідністю взаємного визнання навчальних програм і університетів у Болонському просторі. Також це обумовлено, з одного боку, потребами роботодавців на ринку праці з метою орієнтації на випускників тих чи інших рейтингових університетів, а з іншого – потребами абітурієнтів та їх батьків під час вибору закладу вищої освіти для майбутнього навчання. Постійне визначення й оприлюднення рейтингів університетів породжує, окрім іншого, й здорову конкуренцію між ними, що суттєво сприяє підвищенню якості їх роботи.

Очевидно, що високе місце в академічному рейтингу є дуже зручним інструментом для маркетингу і просування університетів та навчальних програм.

Роль світових координаторів із напрацювання та застосування методологій і підходів визначення рейтингів ВНЗ взяли на себе Інститут стратегії вищої освіти (Institute for Higher Education Policy, Вашингтон, США) та Європейський центр ЮНЕСКО у сфері вищої освіти (ЮНЕСКО – СЕПЕС, Бухарест, Румунія). Першим із світових університетських рейтингів став складений у червні 2003 року Інститутом вищої освіти Шанхайського університету (Китай) «Рейтинг університетів світового класу» (“Ranking of World Class Universities”), або Шанхайський рейтинг. Жодного українського вищого навчального закладу серед п'ятисот найкращих університетів світу в ньому немає.

Іншим визнаним рейтингом світових університетів є рейтинг Таймс, або THE – QS World University Rankings, який вперше був опублікований у 2004 р. і постійно складався із 200 університетів. Починаючи з 2010 р. рейтинг Таймс як спільний проект THE та QS перестав існувати, а на його основі виникли два нові, потенційно впливові рейтинги.

За результатами рейтингу QS World University Rankings 2014/15 року два українські університети увійшли до Топ-500: Київський національний університет імені Тараса Шевченка (421-430 позиція) та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (481-490). Також до рейтингу увійшли Національний технічний університет України «Київський Політехнічний Інститут» (551-600), Сумський державний університет (651-700), Донецький національний університет (701+) та Національний технічний університет «Харківський Політехнічний Інститут» (701+). Варто зазначити, що СумДУ отримав особливу нагороду – 3 зірки QS (із 6). Зірки присвоюються в результаті проведення спеціальної перевірки, яка враховує додаткові параметри, які не входять у рейтинг.

Від часу заснування рейтингу Times Higher Education World University Rankings жоден український університет не потрапив до списку Топ-400. Згідно даних 2014 року лідером в ньому є Гарвардський університет.

Ще одним рейтингом світових університетів є рейтинг Вебометрикс, який розраховується спеціальною лабораторією Іспанської національної дослідницької ради з 2004 року. На відміну від попередніх, він має дещо специфічний характер, адже базується на ступені присутності того чи іншого навчального закладу в глобальній мережі Інтернет. Згідно останнього Ranking Web of World Universities жоден український університет не входить до Топ-500. Найвищу сходинку посідає Київський національний університет імені Тараса Шевченка (885).

Останнім часом інтенсивно розробляється європейський рейтинг світових університетів U-Multirank, який запущено в пілотному режимі. Його появі передувала розробка системи класифікації вищих навчальних закладів, U-map, що дає можливість зіставляти справді порівнювальні університети. Відповідно до цієї класифікації, кожен тип закладів матиме свій рейтинг і упорядники не будуть, образно кажучи, порівнювати «зелене з холодним». Цей

рейтинг оцінюватиме університетську діяльність за п'ятьма основними напрямками: викладання і навчання; дослідницька активність; передавання знань; інтернаціоналізація; регіональна включеність. Базові методологічні принципи цього рейтингу передбачають, що його результати не будуть підсумовуватись у загальний бал. За бажанням можна порівняти обраний університет з іншим за рядом критеріїв

Серед українських ВНЗ для порівняння представлені, а відповідно і певним чином оцінені, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський Політехнічний Інститут» та Національний університет «Києво-Могилянська Академія».

Таким чином, окремі українські ВНЗ присутні у деяких міжнародних рейтингах університетів та щороку покращують свої позиції. Насамперед, це стосується Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут». Проте, їхні позиції порівняно низькі, а в деяких рейтингах українські ВНЗ взагалі відсутні, що може бути свідченням недостатньо високої якості вищої освіти в Україні та її визнання в світі.

Серед українських організацій, які мають власні рейтинги ВНЗ в Україні, ми проаналізували рейтинги Міністерства освіти і науки та рейтинг «Компас», який був ініційований компанією «Систем Кепітал Менеджмент» у рамках програми «Сучасна освіта».

Для оцінки регіональних відмінностей рівня надання послуг вищої освіти аналізуються процентні співвідношення таких показників: частка бюджету, що виділяється на освіту в регіоні; інвестиції в освіту в регіоні; кількість кандидатів і докторів наук за регіонами; кількість та технічне оснащення ВНЗ; кількість науково-дослідницьких інститутів; кількість переможців студентських наукових конкурсів, учасників конференцій молодих учених.

Так у рейтингу «Компас» було представлено 52 ВНЗ Києва, 44 ВНЗ Західного регіону, 28 ВНЗ Центрального регіону (без Києва), 65 ВНЗ Південного регіону та 50 ВНЗ Східного регіону. Рейтинг містить комплексну оцінку, оцінку за напрямками підготовки та за регіонами. У Києві наявні найкращі можливості для отримання якісної освіти. Перше місце серед київських ВНЗ має Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». Основним освітнім центром Західного регіону є Львів: саме там розташовані два найсильніші ВНЗ регіону – Національний університет «Львівська політехніка» (перше місце у регіональному рейтингу і четверте – в загальнонаціональному) і Львівський національний університет імені Івана Франка (друге місце у регіональному рейтингу і сьоме – в загальнонаціональному). ВНЗ Центрального регіону слабо витримують конкуренцію на загальнонаціональному рівні. Найкращу оцінку серед ВНЗ регіону отримав Вінницький національний технічний університет (перше місце в регіоні,

восьме в Україні). У Південному регіоні існує кілька вагомих освітніх центрів - Дніпропетровськ, Одеса, Запоріжжя. Хоча жоден із університетів Південного регіону не потрапив до п'ятірки найкращих на загальнонаціональному рівні, проте в цьому регіоні є ВНЗ, які забезпечують високий рівень підготовки, зокрема з інженерно-технічних, юридичних й архітектурно-будівельних спеціальностей. Загалом, за критеріями рейтингу, найкращими вищими навчальними закладами Південного регіону були названі Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (перше місце в регіоні, сьоме в країні) та Національний гірничий університет України (перше місце в регіоні, сьоме в країні). Східний регіон пропонує непогані освітні можливості із основними освітніми центрами у Харкові і Донецьку. Серед ВНЗ Східного регіону перше місце отримав Донецький національний технічний університет, який на загальнонаціональному рівні має 4-те місце. Друге місце мають Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» та Юридична академія України імені Ярослава Мудрого [1].

У рейтингу МОН здійснено ранжування ВНЗ III-IV рівнів акредитації за результатами їх діяльності та потенціалом 2011/2012 навчального та 2012 календарного років. До рейтингу 2013 року включено 304 суб'єкти ранжування. Результати рейтингу представлено за групами вищих навчальних закладів (класичні, технічні, аграрні університети та ін.). Серед класичних університетів ключові місця посідають КНУ ім. Т.Шевченка, ХНУ ім. В.Каразіна, СумДУ, ОНУ ім. І.Мечникова, НУ «Острозька академія».

Певним свідченням якості навчання в університеті, на нашу думку, може бути участь студентів у різноманітних міжнародних та всеукраїнських грантових програмах і конкурсах. Нами було проаналізовано Наказ МОН «Про підсумки Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у 2013/2014 навчальному році». Призові місця зайняли роботи із понад 200 різних навчальних закладів. За підсумками конкурсу, найбільша кількість переможців навчається у місті Харків (понад 300 осіб). Це ще раз підтверджує статус Харкова як одного із потужних освітніх центрів України. Друге місце за кількістю переможців Конкурсу займає місто Київ, проте, з суттєвим відривом (понад 200). У Донецькій області, яка є третьою, навчається 170 переможців. Більш як по 100 переможних робіт було представлено із Дніпропетровської, Львівської та Полтавської областей. У кожному з цих регіонів вклад у рейтинг зробили 5 і більше навчальних закладів. Цікавою є ситуація у Сумській області, яка здобула 87 перемог, проте, 74 належать лише одному університету – Сумському державному університету. Найменша кількість переможців навчається у Закарпатській області – всього три особи.

Проаналізовано список переможців Сьомого конкурсу Стипендіальної програми «Завтра.ua» (2012-2013 навчальний рік). Серед 320 переможців є представники 65 різних навчальних закладів України.

Рис. 2. Результати відповідей студентів географічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка на питання «Чи плануєте Ви працювати за спеціальністю?»

Рис. 3. Результати відповідей студентів КНУ ім. Тараса Шевченка з різних факультетів на питання «Чи плануєте Ви працювати за спеціальністю?»

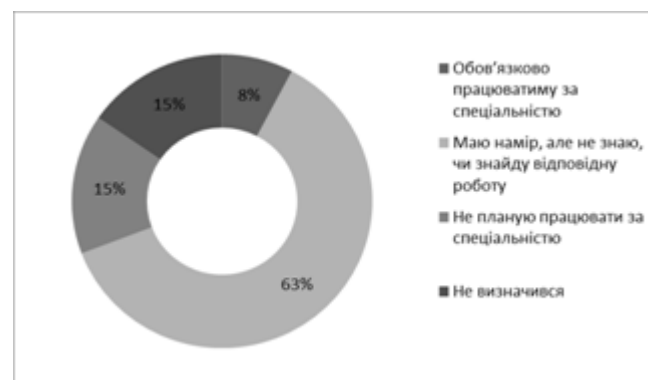

Рис. 4. Результати відповідей студентів геолого-географічного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна на питання «Чи плануєте Ви працювати за спеціальністю?»

Лідером за кількістю переможців є Київський національний університет імені Тараса Шевченка, де навчається понад 10% стипендіатів.

Вартість освітніх послуг в університетах України істотно відрізняється. Так, наприклад, різниця між середньою вартістю навчання за ОКР «бакалавр» в ЧНУ та КНУ відрізняється у 2,4 рази, а за ОКР «магістр» – в 1,7 рази. При цьому, варто зазначити, що тривалість навчання за ОКР «магістр» у ЧНУ та деяких інших університетах становить 1 рік, а у КНУ – 2 роки. Таким чином, різниця у вартості навчання

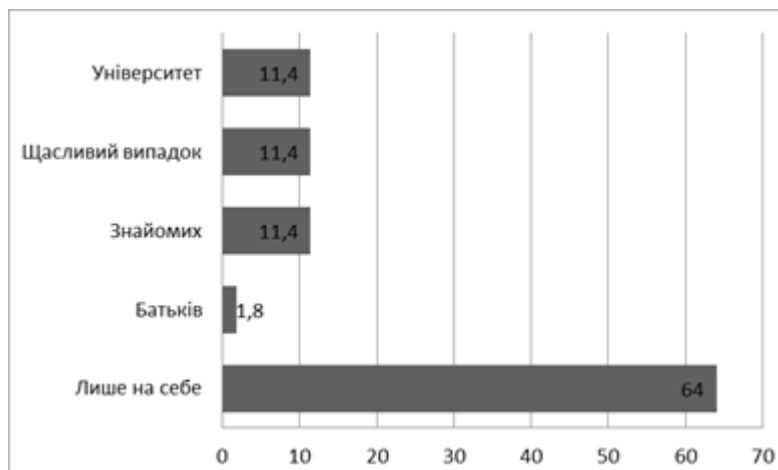

Рис. 5. Результати відповідей студентів різних факультетів КНУ ім. Тараса Шевченка на питання «На чию допомогу Ви розраховуєте при працевлаштуванні?»

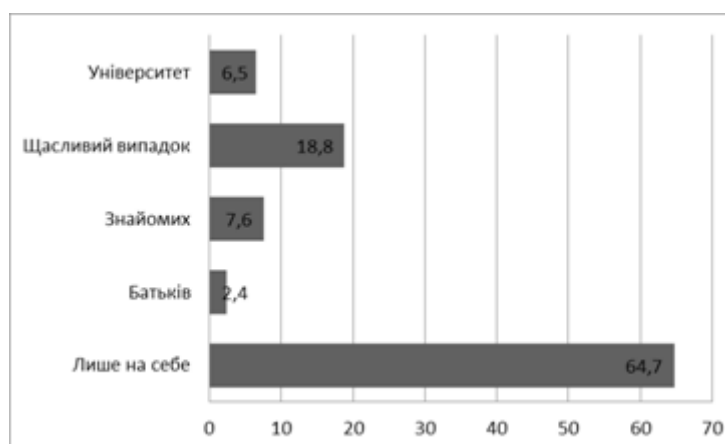

Рис. 6. Результати відповідей студентів географічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка на питання «На чию допомогу Ви розраховуєте при працевлаштуванні?»

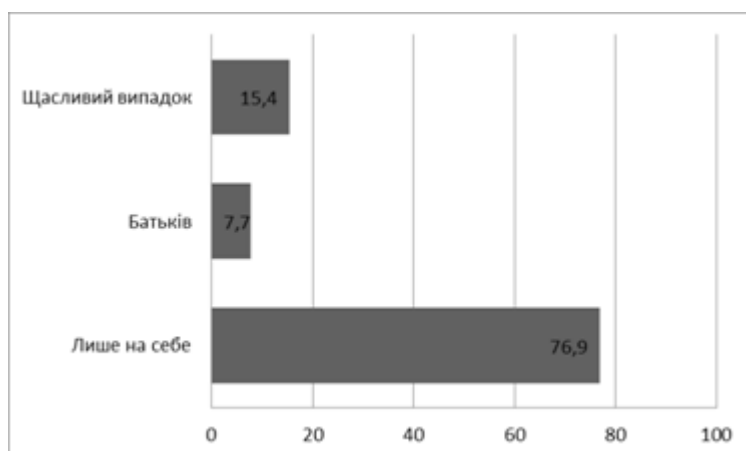

Рис. 7. Результати відповідей студентів геолого-географічного факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна на питання «На чию допомогу Ви розраховуєте при працевлаштуванні?»

зростає.

Примітно, що 2 українські ВНЗ, які найчастіше потрапляють до міжнародних рейтингів, мають найвищу вартість освітніх послуг (ХНУ та КНУ). В усіх університетах вартість навчання у магістратурі вища за вартість навчання у бакалавраті. Лише у Дніпропетровському та Київському університетах ця різниця є мінімальною, а за окремими спеціальностями її взагалі немає.

Вартість освітніх послуг за окремим напрямками може свідчити про престижність та популярність окремих професій. Найнижча вартість на природничих та технічних факультетах. Найбільш популярними ж є спеціальності «правознавство», «міжнародні відносини», «переклад» (англійська філологія). Цікавою є ситуація, що склалася у Дніпропетровському національному університеті, де в число найдорожчих спеціальностей входить «хімія» (у Львівському ж університеті цей напрям є одним із найдешевших). Таку ситуацію можна пояснити значним попитом на спеціалістів-хіміків.

Для оцінки якості надання послуг закладами вищої освіти було проведено соціологічне опитування. У ньому брали участь 347 респондентів: студенти геолого-географічного факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, а також студенти різних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Анкетування проводилось двома шляхами: пряме опитування та опитування через мережу Інтернет. Виявилось, що останній спосіб дає доволі хороші результати в плані змісту відповідей: вони досить змістовні і добре обґрунтовані, оскільки людина має достатньо часу обдумати відповідь на запитання, крім того респонденти мали можливість залишити свої коментарі, а не лише дати відповідь на питання закритого типу.

Перейдемо до безпосередніх результатів.

1. *Задоволеність вибраним вищим навчальним закладом.* Більшість студентів задоволені власним вибором. Серед студентів м. Харкова – це 76,9 %, студентів географічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка – 74,7 %, а серед студентів інших факультетів – 78,9 %. Стосовно не задоволених, то серед географів – це 4,1 %, а серед інших студентів – 4,3 %. Решта дали відповідь «складно відповісти».

2. *Задоволеність вибором спеціальності, за якою навчається.* Більшість осіб, які навчаються на різних факультетах задоволені своєю спеціальністю, їх відсоток коливається

від 61,5 до 69,3.

3. *Що було визначальним критерієм вибору ВНЗ та спеціальності?*

Відповіді досить відрізняються у географів та студентів інших факультетів. Так для перших важливим критерієм стала престижність ВНЗ, а для частини це просто збіг обставин, для інших – важливим був поклик серця.

4. *Чи плануєте Ви працювати за спеціальністю?*

Найбільше осіб, які не збираються працювати за спеціальністю серед студентів географічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка (31,8 %) (рис. 2, рис. 3, рис. 4).

5. *Як Ви оцінюєте Ваші шанси на працевлаштування за спеціальністю?*

Оскільки нині спостерігається складна ситуація на ринку праці, всі респонденти реально розглядають можливість працевлаштування за спеціальністю і оцінюють свої шанси на середньому рівні. Найвище оцінюють свої шанси студенти факультету кібернетики, механіко-математичного та факультету інформаційних технологій. Це можна пояснити, перш за все, попитом на кваліфікованих програмістів та працівників ІТ сфери.

6. *На чію допомогу Ви розраховуєте при працевлаштуванні? Дане питання можна поєднати із наступним питанням, а саме: Як Ви оцінюєте якість отриманих Вами у ВНЗ знань?*

Більшість опитаних відзначили, що якість знань достатньо висока і володіючи ними можна конкурувати на ринку праці. Відповідно, при працевлаштуванні більшість покладаються на себе. Існує у суспільстві думка, що без батьків у наш час влаштуватись на роботу дуже складно, однак серед респондентів тих, котрі розраховують на батьків, одиниці (рис. 5, рис. 6, рис. 7).

7. *Як Ви вважаєте, чи допоможуть Вам отримані у ВНЗ знання при працевлаштуванні?*

Відповідь на це питання не є однозначною, більшість опитаних або ж затрудняється відповісти, або ж, все таки, вважає, що здобуті знання їм допоможуть. Студентів, які відповіли негативно зовсім мало, серед географів – 11,8 %, серед опитаних із інших факультетів – 18,4 %.

8. *Чи здійснюєте Ви вдосконалення та поповнення своїх знань та навичок, необхідних для роботи й саморозвитку?*

На сьогоднішній день проводиться значна кількість лекцій, курсів, тренінгів, які сприяють вдосконаленню та поповненню знань. Серед опитаних більшість займається саморозвитком та навчанням поза межами ВНЗ.

9. *Чи хотіли б Ви продовжити навчання за кордоном?*

Відповіді на дане запитання значно відрізняються у студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серед харків'ян досить мало тих, які хотіли б продовжити навчання за кордоном. Найпопулярнішими країнами для продовження навчання є країни ЄС: Німеччина, Польща, Італія, Чехія, Франція. Також багато бажаючих навчатись у США, Канаді. Були також зазначені такі країни, як ОАЕ, Китай, Корея, Японія студентами-філологами та студентами Інституту міжнародних відносин.

Висновки і перспективи подальших розробок. Робота є спробою комплексного суспільно-географічного дослідження регіональної диференціації послуг вищої освіти в Україні. У ній застосовано набір методів дослідження, що дають змогу якомога більш повно вивчити та кількісно і якісно оцінити регіональні особливості розміщення закладів вищої освіти, регіональні відміни рівня надання послуг вищої освіти; виявити і проаналізувати чинники, що зумовлюють такі відміни; визначити місце українських університетів у вітчизняних та міжнародних рейтингах; проаналізувати міркування студентів з питань вищої освіти в Україні. У цьому полягає наукове та пізнавальне значення роботи для студентів, викладачів та менеджерів. Не менш важливим є і практичне значення роботи, оскільки отримані результати можна використовувати в навчальному процесі у середній та вищій школі, у профорієнтаційній діяльності.

Започаткована робота може бути основою для подальших наукових досліджень щодо моніторингу змін регіональної диференціації послуг вищої освіти в Україні; вивчення впливу прийнятого Закону України «Про вищу освіту» на дану проблему; дослідження просторової мобільності викладачів та студентів; вивчення зв'язків між диференціацією освітніх послуг, молодіжним безробіттям та трудовими міграціями.

References:

1. *Analitičnij zvit rejtingu viših navčal'nih zakladiv Ukraïni «Kompas – 2013»* [Analytical report: rating of higher educational institutions of Ukraine “Compass-2013”]. Sistem Kapital Menedzment, 2013, 112 p. Access mode: http://www.scm.com.ua/m/documents/compas_2013_ukr.pdf (In Ukrainian).
2. *Statističnij bületen' «Osnovni pokazniki diäl'nosti viših navčal'nih zakladiv Ukraïni na počatok 2013/2014 navčal'nogo roku»* [The statistical Bulletin «Main indicators of activity of higher educational establishments in Ukraine at the beginning of 2013/2014 academic year»]. The State Statistics Service of Ukraine; responsible for the issue V. Kalačova. Kyiv, 2014, 165 p. (In Ukrainian).
3. *Zakon Ukraïni «Pro višu osvitu»* [The law of Ukraine “On higher education”]. Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine / Vidomosti Verhovnoi Radi (VVR) [Bulletin Of The Verkhovna Rada of Ukraine], 2012, № 37-38, 2004. Access mode: http://www.scm.com.ua/m/documents/compas_2013_ukr.pdf (In Ukrainian).

CONSUMER BASKET IN UKRAINE: A REGIONAL ASPECT

Oksana TKHOREVSKA, ¹Anastasiia USHCHAPOVSKA*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**¹itsmenastyia@mail.ru*

Abstract: The article uncovers the consumer basket significance in formation and realization of social policy in Ukraine. The price of the consumer basket determines the living wage and ultimately, all other social standards, guarantee payments and assistance. Nowadays, there is a considerable mismatch between consumer basket composition and basic foods consumption rates of ukrainians: content of consumer basket doesn't meet even minimal human needs. The amount of basic foods, except bakery products, in the consumer basket is much less than the rational and even the minimum rates required for a healthy diet, and actual consumption in Ukraine. In general, the weight structure of the consumer basket is outdated because it does not correspond to the present structure of food consumption. The authors have analyzed the ratios of regional consumer basket cost to key indicators of population welfare and identified 4 groups of administrative units according to the consumer basket cost to the key financial indicators of population well-being ratio.

Key words: consumer basket, social standards, consumption rates, regional differences, living wage, population welfare.

UDC: 911.3

СПОЖИВЧИЙ КОШИК В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Оксана ТХОРЕВСЬКА, ¹Анастасія УЩАПОВСЬКА*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна**¹itsmenastyia@mail.ru*

Анотація: Розкрито значення споживчого кошика у формуванні і проведенні соціальної політики в Україні. Вартість споживчого кошика визначає величину прожиткового мінімуму і, в кінцевому рахунку, всі інші соціальні стандарти, гарантовані виплати та допомоги. У наші дні існує значна невідповідність між обсягом споживчого кошика та структурою і обсягом споживання основних продуктів харчування в Україні: вміст споживчого кошика не відповідає навіть мінімальним потребам людини. Обсяг основних продуктів харчування, за винятком хлібобулочних виробів, у споживчому кошику значно менший раціональних і навіть мінімальних норм, визнаних необхідними для здорового харчування, а також фактичного споживання в Україні. Загалом, структура споживчого кошика застаріла, оскільки вона не відповідає сучасній структурі споживання продуктів харчування. Автори проаналізували регіональні співвідношення вартості споживчого кошика та основних показників добробуту населення і виявили 4 групи адміністративно-територіальних одиниць згідно з співвідношенням вартості споживчого кошика та основних фінансових показників добробуту населення.

Ключові слова: споживчий кошик, соціальні стандарти, норми споживання, регіональні відмінності, прожитковий мінімум, добробут населення

УДК: 911.3

Statement of the problem

The living wage indicator is used as the nominal rate for social guarantees calculating in Ukraine. The basis for calculating the living wage for both social and demographic groups is the cost of a minimum set of food, services and nonfood items that are commonly called consumer basket (CB). The price of the consumer basket determines the living wage and ultimately, all other social standards, guarantee payments and assistance [7]. In this context, analysis of Ukrainian consumer basket composition, its compliance with basic foods consumption rates, regional interrelations of consumer basket cost and key indicators of population welfare requires particular attention.

Analysis of recent researches and publications

The problematics of the Ukraine's population polarization by income is disclosed in the works of the Institute of Demography and Social Policy experts. Human geographical essence of socio-spatial polarization of the

population is revealed in the writings of I. V. Hukalova, K. V. Mezentssev, G. P. Pidhrushnyi, N. I. Mezentsseva, L. M. Nyemets, M. O. Baranovskiy [1; 3; 5]. Actually legislative aspects of the formation and functioning of Ukrainian consumer basket, methods of calculation of this indicator are considered in the works of V. A. Baluk, K. O. Kovyazina, A. F. Melnyk and other scientists.

Target setting

The purpose of this paper is a comparative analysis of the consumer basket content and consumption rates of basic foods by Ukrainians and identifying regional differences of the consumer basket cost to the key indicators of population welfare ratio.

Main study material

With the entry into force of the Law of Ukraine "On Living Wage" (1999) the term "consumer basket" implies sets of food, services and non-food items, necessary for an individual to meet his/her basic social and cultural needs applied to calculation of a living wage [7].

The content of the Ukrainian consumer basket is governed by the Order of Cabinet of Ministers of

Table 1

Basic food consumption rates in Ukraine
(per person per year, kg)

Basic foods	Minimum rates	Rationale rates (MHU calculations)	Actual consumption in 2012	Consumer basket rates
Bread and bakery products	94	101	109,4	123,4
Meat and meat products	52	80	54,4	53
Milk and dairy products	341	380	214,9	148,5
Fish and fish products	12	20	13,6	13
Eggs (pcs.)	231	290	307	220
Vegetables and melons	105	161	163,4	110
Fruits, berries and grapes	68	90	53,3	64
Potato	96	124	140,2	95
Sugar	32	38	37,6	37
Vegetable oil of all kinds	8	13	13	7,1

* Compiled by the authors based on [4; 6]

Ukraine # 656 of 14.04.2000. It should be noted, that in accordance to Ukrainian legislation it should be reviewed every 5 years. Indeed, consumer basket in Ukraine hasn't been reviewed since its ratification [4]. Nowadays content of consumer basket doesn't meet even minimal human needs. There is a mismatch between the minimum, rational medical consumption rates of basic foods, recommended by Ukrainian Research Institute of food Hygiene of the Ministry of Healthcare (MHU), and consumer basket rates (Table 1).

This indicators ratio shows that consumer basket rates don't only meet the rational consumption rates of basic foods, but also are lower than minimum ones.

In particular, the worst ratio is typical for such products as milk and milk products (56% less than the minimum rates), oil (less than 11%), fruits, berries and grapes (less than 6%), eggs (less than 5%). Even potato consumption is 1% less than the minimum rates. The rest of the consumer basket rates are higher than the minimum food consumption rates. In particular, bread and bread products by 31%, sugar by 16%. However, consumption of these two types of products shows just about a low level of purchasing power and irrational structure of nutrition.

Consumer basket rates don't meet the main foods rational consumer rates at all, except bread and bakery products which are 22% higher than the rational rates. The worst consumer basket to rational rates ratio is characteristic of milk and dairy products that equals 39.1%.

As for the ratio between consumer basket rates and the actual food consumption the positive percentage is typical only for two foods: fruits, berries and grapes (120%) and bread and bakery products (120 %). The worst ratio is characteristic for oil (-45.5%), potatoes, vegetables and melons (-32%) and milk and dairy products (-30.9%). The rest of consumer basket rates are significantly lower than the actual basic foods consumption in Ukraine.

In 2012, the consumer basket cost (the living wage) in Ukraine was 1042.42 UAH. As key financial indicators

of human well-being we used the rates of average salary (ES), minimum income (the average pension in the regions), cash income and cost of population (Table 2).

Comparison of these data allowed us to identify regional aspect of Ukrainian consumer basket cost to key indicators of population welfare ratio.

The table above demonstrates that the average share of consumer basket cost as a part of the average salary of Ukrainians was little more than a third (34.38%). Regional differentiation of average salary can objectively be explained by the location of profitable companies (their central offices and most highly paid jobs are located in the capital and the Kyiv oblast), highly industrialized eastern part of country and substantial state support (subsidies) of these productions, regional urbanization level (in cities earnings are higher). In addition, the sectoral structure of regional economy may affect in some way: service workers had the highest salaries during last years.

As an indicator of population minimum income, we used the average pension in the regions. The best consumer basket cost to minimum income of population ratio is observed in the Kyiv city, the worst – in Ternopil oblast (it is the only region, where the average pension is less than a living wage). This situation can be explained by the largest government budget expenses in the form of subsidies to the pension fund (Kyiv city and Donetsk oblast), spread of illegal labour emigrants (especially in the western areas – Ternopil oblast) who don't pay labour taxes, and also by standard of wages, because they determine the amount of that contributions and thus is the basis for the future pension payments. High average pensions in the capital and in the Donbas are also explained by the fact of many retirees living here, whose pensions are governed by special laws.

In general, the cost of the consumer basket in Ukraine makes up 74.83% of its population cash income. The smallest share of the consumer basket cost compared to the cash income of population – less than a half, is officially recorded in the city of Kyiv (47.5%), the

Table 2

Ukrainian consumer basket cost as part of the key indicators of population welfare: regional analysis, 2012

Regions	Average salary		Minimum income of population		Cash income of population		Cash of population	
	per person, UAH	% of CB cost	per person, UAH	% of CB cost	per person, UAH	% of CB cost	per person, UAH	% of CB cost
Autonomous Republic of Crimea	2784.67	37.43	1169.83	89.11	1474.11	70.72	1348.66	77.29
Vinnitsia	2445.08	42.63	1066.2	97.77	1297.89	80.32	1262.67	82.56
Volyn	2346.83	44.42	1076.54	96.83	1175.75	88.66	969.03	107.57
Dnipropetrovs'k	3141.08	33.19	1314.91	79.28	1504.58	69.28	1261.55	82.63
Donets'k	3511.25	29.69	1481.66	70.35	1818.22	57.33	1415.70	73.63
Zhytomyr	2372.42	43.94	1088.87	95.73	1241.88	83.94	1148.61	90.76
Zakarpattia	2363.25	44.11	1044.98	99.76	1200.59	86.83	1091.67	95.49
Zaporizhia	2932.25	35.55	1258.86	82.81	1503.29	69.34	1455.55	71.62
Ivano-Frankivs'k	2544.00	40.98	1095.4	95.16	1155.93	90.18	1062.95	98.07
Kyiv	3168.83	32.90	1237.38	84.24	1499.99	69.50	1193.43	87.35
Kirovohrad	2431.67	42.87	1101.82	94.61	1410.78	73.89	1167.80	89.26
Luhans'k	3105.08	33.57	1433.41	72.72	1610.32	64.73	1400.63	74.43
Lviv	2580.08	40.40	1121.32	92.96	1299.41	80.22	1114.03	93.57
Mykolaiv	2833.17	36.79	1141.37	91.33	1487.10	70.10	1462.44	71.28
Odessa	2709.83	38.47	1152.06	90.48	1573.36	66.25	1203.89	86.59
Poltava	2854.67	36.52	1166.07	89.40	1381.10	75.48	1160.38	89.83
Rivne	2582.83	40.36	1085.15	96.06	1125.14	92.65	930.50	112.03
Sumy	2504.67	41.62	1114.15	93.56	1224.66	85.12	1012.18	102.99
Ternopil	2191.25	47.57	1017.12	102.49	1056.49	98.67	997.83	104.47
Kharkiv	2759.25	37.78	1188.62	87.70	1454.09	71.69	1281.32	81.35
Kherson	2274.5	45.83	1084.68	96.10	1281.60	81.34	1195.21	87.22
Khmelnyskyi	2428.92	42.92	1066.1	97.78	1219.94	85.45	1052.26	99.06
Cherkasy	2511.67	41.50	1110.13	93.90	1357.94	76.76	1407.25	74.08
Chernivtsi	2332.08	44.70	1046.49	99.61	1295.43	80.47	1185.41	87.94
Chernihiv	2311.25	45.10	1105.06	94.33	1374.56	75.84	1324.20	78.72
Kyiv	4610.58	22.61	1640.54	63.54	2197.20	47.44	1943.90	53.63
Ukraine	3031.92	34.38	1223.25	85.22	1393.13	74.83	1232.66	84.57

* Compiled by the authors based on [6]

largest (almost 99%) – in Ternopil oblast. The difference between the best and the worst ratio is more than 2 times, it means that the average Kyivan on his/her income could buy two consumer baskets of goods and services, while the residents of Ternopil oblast could barely be able to afford such a basket. The level of registered income is influenced, in addition to the defined factors, by the unemployment rate and the labour force participation rate as the ratio between the labour force and the overall regional population.

Most households cash costs per capita in regions of Ukraine dominate by over the living wage or consumes basket cost, on average within a country – by 15%. The Kyivans spend the most money, whose expenses are more than consumer basket cost by almost twice as much. According to official statistics, the least household cash cost are in Rivne oblast, where the population spends less than the consumer basket cost – as much as 12%. Also cash costs are less in relation to the living wage in Volyn, Ternopil, and Sumy oblasts. Besides the above

Table 3

Ranking of the regions of Ukraine on the consumer basket cost to the key financial indicators of population well-being ratio (2012)

Regions	The CB cost as a part of the average salary, %	Rank	The CB cost as a part of the minimum income of population, %	Rank	The CB cost as a part of the cash income of population, %	Rank	The CB cost as a part of the cash cost of population, %	Rank	Σ Ranks
Autonomous Republic of Crimea	37.43	9	89.11	8	70.72	9	77.29	7	33
Vinnitsia	42.63	17	97.77	22	80.32	16	82.56	10	65
Volyn	44.42	22	96.83	21	88.66	23	107.57	25	91
Dnipropetrovs'k	33.19	4	79.28	4	69.28	5	82.63	11	24
Donets'k	29.69	2	70.35	2	57.33	2	73.63	4	10
Zhytomyr	43.94	20	95.73	18	83.94	19	90.76	18	75
Zakarpattia	44.11	21	99.76	25	86.83	22	95.49	20	88
Zaporizhia	35.55	6	82.81	5	69.34	6	71.62	3	20
Ivano-Frankivs'k	40.98	14	95.16	17	90.18	24	98.07	21	76
Kyiv	32.90	3	84.24	6	69.50	7	87.35	14	30
Kirovohrad	42.87	18	94.61	16	73.89	11	89.26	16	61
Luhans'k	33.57	5	72.72	3	64.73	3	74.43	6	17
Lviv	40.40	13	92.96	12	80.22	15	93.57	19	59
Mykolaiv	36.79	8	91.33	11	70.10	8	71.28	2	29
Odessa	38.47	11	90.48	10	66.25	4	86.59	12	37
Poltava	36.52	7	89.40	9	75.48	12	89.83	17	45
Rivne	40.36	12	96.06	19	92.65	25	112.03	26	82
Sumy	41.62	16	93.56	13	85.12	20	102.99	23	72
Ternopil	47.57	26	102.49	26	98.67	26	104.47	24	102
Kharkiv	37.78	10	87.70	7	71.69	10	81.35	9	36
Kherson	45.83	25	96.10	20	81.34	18	87.22	13	76
Khmelnyskyi	42.92	19	97.78	23	85.45	21	99.06	22	85
Cherkasy	41.50	15	93.90	14	76.76	14	74.08	5	48
Chernivtsi	44.70	23	99.61	24	80.47	17	87.94	15	79
Chernihiv	45.10	24	94.33	15	75.84	13	78.72	8	60
Kyiv	22.61	1	63.54	1	47.44	1	53.63	1	4
Ukraine	34.38		85.22		74.83		84.57		

* Compiled by the authors based on [6]

factors, labour migration can influence (in the form of financial transfers, or remittances between immigrants and family members who are still residents of Ukraine, or by improving the welfare of that migrants).

Having summarized the above-mentioned ratio and ranked regions of Ukraine on consumer basket cost as a part of key financial indicators of population well-

being, we have identified 4 groups of administrative units (Table 3):

1). region with the best ratio between the consumer basket cost and population welfare indicators – Kyiv city and oblast;

2). regions with satisfactory ratio between the consumer basket cost and population welfare indicators –

predominantly eastern and southern regions of Ukraine;

3). regions with unsatisfactory ratio between the consumer basket cost and population welfare indicators – most of the central and western regions;

4). regions with the worst ratio between the consumer basket cost and population welfare indicators – mainly western and north-western regions, the worst situation of which can be clearly seen in the Ternopil oblast (Figure 1).

Conclusions and further research

Ukrainian consumer basket approved 14.04.2000 and never revised, now is the basis for all social guarantees calculation. As a result, the composition of the consumer basket does not meet modern human needs. The amount of basic foods, except bakery products, in the consumer basket is much less than the rational and even the minimum rates required for a healthy diet and actual consumption in Ukraine. In general, the weight structure of the consumer basket is outdated because it does not correspond to the present structure of food consumption

(consumption of vegetables and melons, meat and milk have increased during the last 15 years and consumption of flour products, potatoes have reduced). Taking into account new models of nutrition becoming more relevant all over the world to promote healthy lifestyles, healthy eating, vegetarianism, we can expect a significant change in population's nutrition structure.

The consumer basket cost, which is called the living wage, is not able to provide a decent life for the Ukrainians. After analyzing the ratio between the consumer basket cost and key indicators of population welfare, we found significant regional differences and identified on that basis 4 groups of administrative units, including the optimal situation evolved only in Kyiv. In our view, the development of new calculating methods of the consumer basket of Ukraine should take into account regional differentiation of not only the cost of living and population needs, but internal potential of regions and peculiarities of their development.

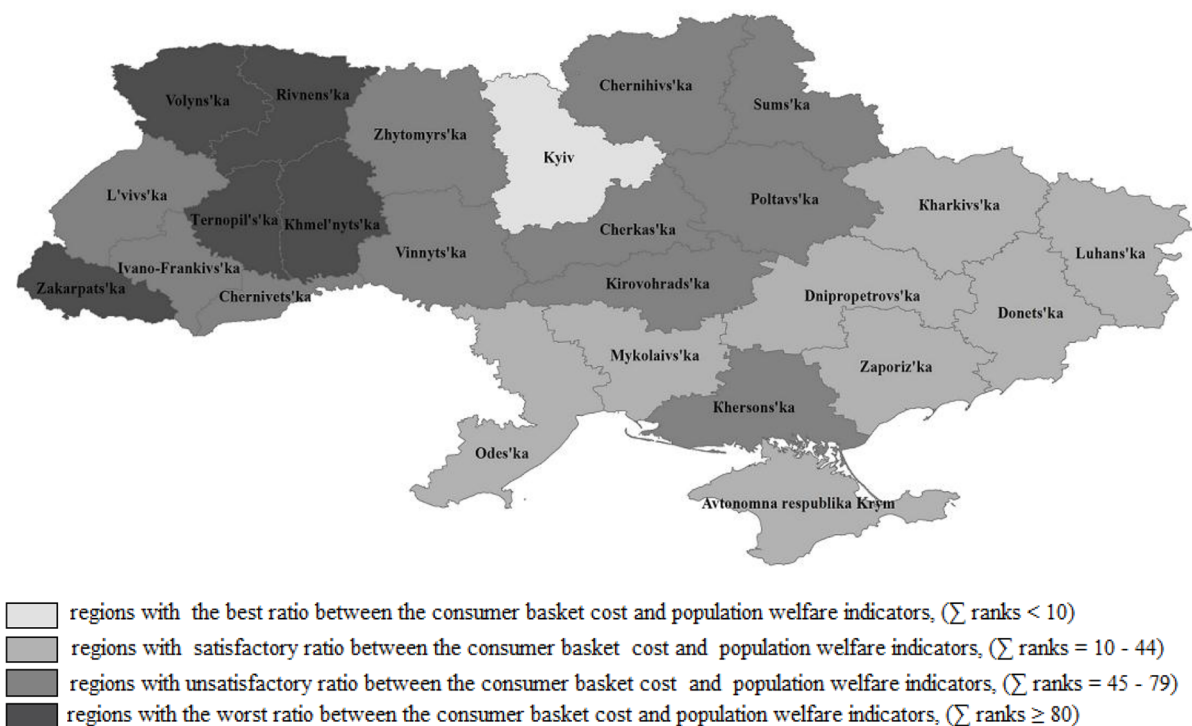

Fig. 1. Ranking of the regions of Ukraine on the consumer basket cost to the key financial indicators of population well-being ratio (2012)

* Compiled by the authors based on [F]

References:

1. Gukalova Ĭ. V. *Ākist' žyttā naseleonnā Ukraïni: suspil'no-geografichna konceptualizaciā: monografiā* [Quality of life in Ukraine: human geographical conceptualization: Monograph]. Kyiv, 2009, 346 p. (In Ukrainian).
2. Kovāzina K. O. *Šodo udoskonalennā metodiki viznačennā spoživčogo košiku. Analitična zapiska* [As for improving the methodology for determining the consumer basket: Policy Brief]. Access mode: <http://www.niss.gov.ua/articles/1233/> (In Ukrainian).
3. Mezencev K. V., Pidgrušnij G. P., Mezenceva N. Ĭ. *rozvitok v Ukraïni: suspil'no-prostorova nerivnīst' i polārizaciā: Monografiā* [Regional development in Ukraine: socio-spatial inequality and polarization: Monograph]. Kyiv, 2014, 132 p. (In Ukrainian).
4. *Nakaz Kabinetu Ministriv Ukraïni «Pro zatverdžennā naboriv prodovol'čih, neprodovol'čih tovariv ta poslug dlā osnovnih social'nih i demografichnih grup naseleonnā» # 656 vid 14 kvitnā 2000 roku* [The Order of Cabinet of

Ministers of Ukraine «On approval of the sets of food, nonfood items and services for the major social and demographic groups” # 656 dated 14 April 2000]. Access mode: <http://www.niss.gov.ua/articles/1233/> (In Ukrainian).

5. Nemec' L. M. *Ustojčivoє razvitie: social'no-geografičeskie aspekty (na primere Ukrainy): Monografiâ* [Sustainable development: socio-geographic aspects (evidence from Ukraine): Monograph] / Kharkiv, 2003, 383 p. (In Russian).

6. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Access mode: <http://ukrstat.org/>

7. Zakon Ukraini «Pro prožitkovij minimum» [The Law of Ukraine “On Living Wage”]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>. (In Ukrainian).

VALUATION OF THE TERRITORY OF UKRAINIAN SETTLEMENTS: PRACTICAL USE AND PROBLEMS

Nataliya VERBYLO

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
tifenya@bigmir.net*

Abstract: The article explores the basic mechanisms of state regulation of land valuation, existing problems and trends aimed to improve valuation methods. It reveals the most common practical scope of land valuation. The author makes accent on the general tendency of further growth of suburban areas of major cities and urban agglomerations. The regions of Ukraine have been classified in terms of market value.

Key words: cost of the land, settlement, territory, land, monetary valuation, investment attraction, regional economy

UDC: 911.3

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ ВАРТОСТІ ТЕРИТОРІЇ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНИ

Наталія ВЕРБИЛО

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
tifenya@bigmir.net*

Анотація: У статті розкриті основні механізми державного регулювання оцінки, існуючі проблеми і напрями вдосконалення методики оцінювання. Визначені найпоширеніші практичні сфери застосування вартості територій. Акцентована увага на загальну тенденцію подальшого зростання приміських зон великих міст і розвитку міських агломерацій. Представлена типізація регіонів України за показниками ринкової вартості.

Ключові слова: вартість території, населений пункт, територія, земельна ділянка, грошова оцінка, інвестиційна привабливість, регіональна економіка

УДК: 911.3

Вступ. Основними завданнями планомірного регулювання території населених пунктів є: розумне обмеження їх зростання та стихійного неконтрольованого освоєння приміських земель, планомірне й комплексне розміщення нового будівництва в межах агломерації, запровадження нових ринкових засад просторового планування та економічного регулювання територіального розвитку, упорядкування відносин прилеглих територіальних громад з містом-центром, раціональне використання

відкритих просторів, упорядкування внутрішньої організації і структури агломерації, санітарне оздоровлення її території та поселень, організація єдиного інженерно-транспортного і соціального культурно-побутового обслуговування населення агломерації, а також зеленого поясу агломерації й природного каркаса регіону, вирішення питання меж міста і приміської зони.

Постановка наукової проблеми. Структура сучасного використання земель населеного пункту з точки зору його оцінювання та інвестиційної привабливості не є оптимальною.

Значні площі центральної частини міст зайняті землями промисловості, оборони, енергетики, а також садибною забудовою, що інвестиційно не виправдано.

Літературні джерела та публікації. Теоретичні й практичні засади ринкової та нормативної оцінки землі та нерухомості в Україні розвинуті у працях Ю. Палехи [3], Т. Аджієва, Ю. Дехтяренка [1], О. Драпиковського, І. Іванової, Є. Куця, А. Лященко, Н. Лебідь, М. Лихогруда, Ю. Манцевича, Я. Маркуса, В. Нудельмана, В. Сотникова, В. Шалаєва та інших. Дослідженнями, пов'язаними з регіональною проблематикою, займалися економісти та економі-географи – І. Бистрякова, М. Бутка, Ю. Георгієва, Г. Гуцуляка, Б. Данилишина, М. Долишнього, С. Дорогунцова, Ю. Доценка, Ф. Заставного, С. Іщука, Я. Олійника, М. Паламарчука, А. Степаненка, Ш. Ібатулліна [2], М. Хвесика, Є. Хлобистова, О. Шаблія та інших вчених. Значний внесок у розробку методологічних та методичних аспектів оцінювання сільськогосподарських угідь зробили В. Заяць, О. Канащ, Л. Новаковський, І. Розумний, А. Третьак, М. Федоров та інші.

Мета статті. Дослідження практичного використання та подальше вирішення основних проблем оцінювання вартості територій населених пунктів України.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні найпоширенішими практичними сферами застосування вартості території є: нормативна та експертна грошова оцінка, а також оцінка інвестиційної привабливості територій населених пунктів та містобудівне проектування.

Величину нормативної грошової оцінки територій населених пунктів визначають двома основними показниками: зручністю місцезнаходження земельної ділянки та рівнем облаштування її території. Обидва ці показники зумовлюються містобудівними параметрами розвитку всього населеного пункту, його окремих частин (економіко-планувальних зон), а також локальних особливостей окремих земельних ділянок.

Жоден із нормативних документів на сьогодні не встановлює методику розрахунку та актуалізації

регіонального, зонального та локального коефіцієнтів, відсутні також чіткі критерії визначення середньої (базової) вартості для населених пунктів різної величини. Існуюча методика розрахунку нормативної вартості земельної ділянки потребує істотного вдосконалення.

Однією з найпоширеніших сфер застосування вартості територій населених пунктів є експертна грошова оцінка земельних ділянок. В її основі лежить ринкова вартість, що визначає головну принципову відмінність між нормативною та експертною грошовою оцінкою земельної ділянки, оскільки в нормативній оцінці застосовують оціночну (визначена за певним алгоритмом і показниками) вартість.

Серед земельних ділянок різного функціонального використання спостерігаються значні відмінності у значеннях коефіцієнтів парної кореляції, що відображає міру впливу на вартість земельної ділянки її мезорозташування (тобто у загальній структурі міста без урахування локальних особливостей): для житла, об'єктів торгівлі та громадського харчування, офісів та банків цей вплив є високим, для об'єктів автосервісу – середнім, а для промисловості – низьким.

Типізація регіонів України за показниками ринкової вартості 1 м² території населених пунктів (табл. 1).

Ринок землі в Україні, як свідчить наведена таблиця, відзначається такими характерними особливостями.

Незважаючи на відносно значну кількість актів експертної оцінки земельних ділянок у населених пунктах (понад 38 тис. одиниць) та реального продажу (36,5 тис. одиниць), ринок землі в Україні спотворений та деформований. Майже в усіх регіонах занижена реальна ринкова вартість земельних ділянок, що зумовлюється не в останню чергу обмеженням відкритої інформації щодо їх оцінки та продажу, а також відсутністю реальної конкуренції між фірмами-виконавцями. За таких умов географічне порівняння та узагальнення інформації щодо відмінностей між регіонами та населеними пунктами України може сприяти формуванню об'єктивнішої картини ринку земель

Таблиця 1

Типізація регіонів України за показниками ринкової вартості 1 м² території населених пунктів

Показники ринкової вартості	Регіони
Дуже високі	м. Київ
Високі	Автономна Республіка Крим, Одеська область, м. Севастополь
Середні	Донецька, Дніпропетровська, Закарпатська, Львівська та Чернівецька області
Низькі	Вінницька, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька та Черкаська області
Дуже низькі	Волинська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська та Чернігівська області

населених пунктів.

В умовах обмеження можливостей впливу на підвищення ефективності використання територій важливу роль відіграє оцінка інвестиційної привабливості, яка стає додатковим важелем впливу на господарський та містобудівний розвиток населених пунктів України.

Оцінка інвестиційної привабливості окремих міст може бути виражена через їх рейтинг. Методику визначення рейтингу інвестиційної привабливості міст України розроблено в Інституті реформ, вона значною мірою враховує вплив різноманітних суспільно-економічних факторів. Проте поза увагою розробників рейтингової оцінки залишилися показники, що відображають відносну вартість міських територій, виходячи з їх рентоспроможних характеристик.

У містобудівному проектуванні розроблення нового покоління генеральних планів й інших видів містобудівної документації ґрунтується на нових методологічних, методичних і технологічних засадах. Головними економічними важелями, що визначатимуть планувальні рішення, є: ціна землі, інвестиційна привабливість території та раціональність її функціонального використання. На першому плані постає вартість міської території та її грошова оцінка не стільки як важіль вилучення податку за землю, а як фактор управління розвитком міської території.

Аналізуючи існуючу нормативно-правову базу грошової оцінки земель, можна дійти висновку, що загалом вона відповідає сучасним вимогам проведення процесу оцінювання, але має й ряд недоліків.

Існування диспропорцій, спричинених недосконалістю законодавчої бази, призводить до дискредитації податкової політики, оскільки завищені ставки земельного податку, встановлені на законодавчому рівні без відповідного наукового обґрунтування, спонукають підприємців до несплати

податку або до пошуку шляхів його приховування.

Недосконалою є й інформаційна база експертної грошової оцінки земельних ділянок. Відмінності у вартості 1 м² земельних ділянок між Києвом та іншими регіонами України досить значні та продовжують збільшуватися. Це не сприяє вдосконаленню ринку земель в Україні і призводить до значних втрат місцевих бюджетів у процесі проведення приватизації земельних ділянок.

З метою удосконалення проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок необхідно створити систему моніторингу цін продажу для основних об'єктів оцінювання (торгівельні заклади, автозаправки, садиби тощо) у розрізі окремих регіонів України зі щорічною їх актуалізацією.

Отже, особливого значення в Україні за останні роки набула проблема визначення вартості територій населених пунктів.

На відміну від сільськогосподарських земель, географічні аспекти виникнення та формування вартості територій населених пунктів залишалися до останнього часу поза увагою фахівців. Концептуальні засади впливу географічних факторів на формування вартості територій населених пунктів до кінця не сформовані.

Висновки. У сфері оцінки земель населених пунктів за останні роки досягнуто значних практичних результатів. Неодноразово розроблялася та коригувалася нормативна грошова оцінка найбільших міст України (Київ, Дніпропетровськ, Харків, Одеса, Донецьк, Запоріжжя, Львів, Кривий Ріг). По інших населених пунктах рівень виконання оцінки складає 80 %, у тому числі в містах – 90 %. Накопичений при цьому значний матеріал забезпечує не тільки практичне впровадження результатів грошової оцінки для оподаткування земельних ділянок, їх оренди, здійснення різноманітних майнових угод, а й створює необхідні умови для їх теоретичного узагальнення.

References:

1. Dehtârenko Ů. F., Lihogrud M. G., Mancevič Ů. M., Paleha Ů. M. *Metodični osnovi grošovoї ocінki zemel' v Ukraїni: Naukove vidannâ* [Methodological foundations of monetary land valuation in Ukraine: Scientific edition]. Kyiv, 2006, 624 с. (In Ukrainian).
2. İbatullin Š. İ. *Problemi ocінki ta upravlinnâ vikoristannâm zemel' primis'koї zoni velikogo mїsta* [Problems of assessment and management of land use in suburban area of a large city]. Науковий вісник НАУ [Scientific Bulletin of National Aviation University], 2007, No 110, Part 2, pp. 127-131. (In Ukrainian).
3. Paleha Ů. M. *Ekonomiko-geografični aspekti formuvannâ vartosti teritorij naselenih punktiv* [Formation of the cost of the territories within settlements: economic-geographical aspects]. Kyiv, 2006, 340 p. (In Ukrainian).

DIRECTIONS TO INCREASE THE POTENTIAL OF RAW WOOD AS A RENEWABLE ENERGY SOURCE (ON THE EXAMPLE OF THE ADMINISTRATIVE RAION)

Dmitry VOROBYOV

*Belarusian State University, Minsk, Belarus
dzm.varabyou@gmail.com*

Abstract: The description of current research in the area of evaluation of the raw wood energy potential was submitted. For example, the article reviews the directions to increase potential of raw wood as a renewable energy source in Zhlobin administrative raion, that imply the greater use of non-liquid part of the timber, harvesting low-value tree species and creation of fuel-energy plantations.

Key words: wood fuel, renewable energy, bioenergy, energy plantations

UDC: 620.95

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЕВНОЇ СИРОВИНИ ЯК ПОНОВЛЮВАНОВОГО ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ (НА ПРИКЛАДІ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ)

Дмитро ВОРОБІЙОВ

*Білоруський державний університет, Мінськ, Білорусь
dzm.varabyou@gmail.com*

Анотація: У роботі дана коротка характеристика сучасних досліджень в галузі оцінки енергетичного потенціалу деревної сировини. На прикладі Жлобінського адміністративного району розглянуті шляхи підвищення потенціалу деревної сировини як поновлюваного джерела енергії за рахунок більш повного використання неліквідної частини деревини, заготовки малоцінних деревних порід і створення паливно-енергетичних плантацій.

Ключові слова: деревне паливо, поновлювані джерела енергії, біоенергетика, енергетичні плантації

УДК: 620.95

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ПОТЕНЦИАЛА ДРЕВЕСНОГО СЫРЬЯ КАК ВОЗОБНОВЛЯЕМОГО ИСТОЧНИКА ЭНЕРГИИ (НА ПРИМЕРЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО РАЙОНА)

Дмитрий ВОРОБЬЕВ

*Белорусский государственный университет, Минск, Беларусь
dzm.varabyou@gmail.com*

Аннотация: В работе дана краткая характеристика современных исследований в области оценки энергетического потенциала древесного сырья. На примере Жлобинского административного района рассмотрены пути повышения потенциала древесного сырья как возобновляемого источника энергии за счет более полного использования неликвидной части древесины, заготовки малоценных древесных пород и создания топливно-энергетических плантаций.

Ключевые слова: древесное топливо, возобновляемые источники энергии, биоэнергетика, энергетические плантации

УДК: 620.95

Введение. Постановка проблемы. Одним из важнейших элементов устойчивого развития любого государства является его энергетическая безопасность, которая выражается в доле использования собственных энергоресурсов для производства тепловой и электрической энергии. В области обеспечения энергетической независимости Республики Беларусь поставлены задачи снизить энергоёмкость ВВП (не менее чем на 60 % в 2020 г. к уровню 2005 г.), обеспечить экономию энергоресурсов (не менее 5,2 млн. т.т. в 2016-2020 гг.), увеличить

долю использования собственных энергоресурсов для производства тепловой и электрической энергии (не менее 32 % в 2020 г.) [9]. На начало 2015 г. доля местных топливно-энергетических ресурсов в балансе котельно-печного топлива республики составила 23,9 % [8]. Производство природных видов топливно-энергетических ресурсов в Беларуси представлено главным образом добычей торфа (2,3 млн. т ежегодно), нефти (1,6 млн. т ежегодно, сокращается), попутного газа (228 млн. м³ ежегодно), заготовкой дров (6,1 млн. плотных м³, возрастает)

[14]. При этом ежегодно импортируется более 20 млн. т сырой нефти и 20 млрд. м³ природного газа, что является основной причиной отрицательного сальдо внешней торговли. Задача по увеличению доли местных видов энергетических ресурсов и возобновляемых источников энергии является первостепенной для Беларуси.

Собственные ресурсы невозобновляемого углеводородного сырья представлены незначительными запасами (нефть, бурые угли) или не могут рассматриваться в качестве топлива по ряду причин экономического и экологического характера (торф, горючие сланцы), а использование в больших масштабах возобновляемых источников энергии представляется затруднительным в силу природных особенностей территории. Наиболее значимым видом топлива в общем балансе местных топливно-энергетических ресурсов является древесная биомасса, которая характеризуется значительной территориальной рассредоточенностью.

Анализ последних исследований и публикаций. Накопленный мировой опыт получения энергии из древесного сырья показывает, что использование последнего является не только экологически безопасным, но и конкурентоспособным в сравнении с традиционными видами топлива, а следовательно – экономически выгодным. Значительных успехов в области древесной биоэнергетики добились развитые лесные государства Европейского Союза, множество выполненных исследований которых может быть объединено программой «Энергия биомассы в Европе» [3], имевшей своей целью совершенствование методологии оценки ресурсов биомассы для энергетических целей путем унификации методик. В числе основных результатов проекта: сравнительный анализ существующих оценок ресурсов биомассы (методология, используемый набор данных) на глобальном, европейском, региональном и национальном уровне, с целью выявления общих подходов, а также важных различий; разработка и практическая апробация согласованной методики исследования, основанной на общих методологических обсуждениях и наборе данных; обобщение, критический обзор и рекомендации для дальнейшего совершенствования оценки потенциала биомассы на основе полученных фактических данных. Отличительная черта европейских исследований [1, 2, 3] – ориентация на потребителя, акцент на оценку экономической доступности биомассы на уровне насаждения, широкое использование сценариев и современных ГИС-методов.

В странах СНГ наибольших успехов в области оценки биоэнергетических ресурсов в целом и древесного сырья в частности достигли Россия и Украина. Исследования выполняются по европейским методикам в рамках международных проектов, носят региональный характер, акцентированы на потребителя и приурочены к энергодефицитным областям (Ленинградская, Калининградская, Мурманская, Архангельская области, Республика Карелия и другие) [5, 18, 20].

В Беларуси вопросам использования древесного сырья в энергетических целях посвящены работы преимущественно специалистов технического профиля, лесоводческой отрасли, которые практически не затрагивают вопросы территориального распределения ресурса древесного сырья, не являются комплексными. Как правило, методики оценки потенциала последнего предполагают оценку с использованием данных о планируемых лесозаготовительных работах (учет сортименто-сортной структуры насаждений), их теплотворной способности и других [4, 11, 12, 13, 19]. Исследования не затрагивают вопросы возможности увеличения потенциала древесного сырья (повышение продуктивности лесов, создание энергетических плантаций). Последние представлены в работах [16, 17, 21] и могут быть использованы при комплексном подходе к оценке биоресурсного потенциала древесного сырья как возобновляемого источника энергии. Исследования также носят региональный характер, информация об энергетической обеспеченности территории предоставлена преимущественно в разрезе административных областей или лесохозяйственных учреждений (границы последних практически не совпадают), что усложняет принятие управленческих решений, направленных на рациональное использование имеющегося потенциала древесного сырья.

Выполняемые в настоящее время исследования не в полной мере удовлетворяют современные запросы практики, поскольку решают лишь частные задачи – рассматривают потенциал биомассы на региональном уровне исследования, не в полной мере учитывают возможности его увеличения.

Формулировка целей статьи. Постановка задачи. В работе представлены основные направления повышения энергетического потенциала древесного сырья как возобновляемого источника энергии, которое является частью комплексной оценки ресурсов древесного сырья, перспективного к использованию в энергетических целях, на уровне административного района. Последняя заключается в анализе баланса производства и потребления древесного топлива, оценке его ресурсной базы, а также возможности ее увеличения. Увеличение потенциала древесного сырья как источника энергии возможно за счет: более полного использования неликвидной части древесины, а также древесного отпада, которые в настоящее время ограничено вовлечены в хозяйственный оборот; заготовки в энергетических целях малоценных насаждений; создания топливно-энергетических плантаций древесных пород. Работа выполнена на примере Жлобинского административного района Гомельской области (Республика Беларусь).

Изложение основного материала исследования. Суммарное потребление древесного топлива в Жлобинском районе в 2011-2014 гг. имело тенденцию к росту с 40,0 до 72,9 тыс. м³ (по данным Жлобинского районного исполнительного комитета) и запланировано на 2015 г. в объеме 47,6 тыс. м³, что на 34,7 % ниже показателя 2014 г. Ожидается, что

к 2020 г. объем использования древесного топлива составит 60,8 тыс. м³. Основным потребителем древесного топлива является КДУП «Теплосервис» (более 50,0 % всего потребления древесного топлива района), которое осуществляет работы по обслуживанию и эксплуатации котельных и тепловых сетей района. На балансе предприятия находится 35 объектов, которые в 2014 г. на производство тепловой энергии израсходовали 6,7 тыс. т.т. (в т.ч. 6,5 тыс. т.т. – местные виды топлива). Около 40,0 % общего потребления древесного топлива отпускается на нужды населения.

Производство древесного топлива осуществляется главным образом на базе трех организаций: ГЛХУ «Жлобинский лесхоз» (топливные дрова, заготавливаемые при плановых рубках леса), ООО «ОКА» (отходы деревообработки) и КЖУП «Уником» (отходы лесозаготовки). С 2011 по 2014 г. объемы производства древесного топлива возросли с 42,0 до 93,8 тыс. м³, а на 2015 г. запланированы на уровне 98,0 тыс. м³. Имевший место в 2012-2013 гг. отрицательный баланс потребления древесного топлива сменился профицитом, который был достигнут благодаря вовлечению в топливный баланс района новых видов древесного сырья – отходов деревообработки (25,0 тыс. м³) и лесозаготовки (23,0 тыс. м³).

Определение потенциально доступного объема древесного топлива выполнено по методике [19]. Общая площадь лесного фонда района составляет 80,6 тыс. га [7]. Общий запас насаждений составляет 15,8 млн. м³ (молодняки – 9,0 %, средневозрастные – 53,6 %, приспевающие – 25,6 %, спелые и перестойные – 10,8 %) и имеет тенденцию к росту (увеличение на 0,8 млн. м³ в сравнении с 2010 г.). Объем заготовки древесины ГЛХУ «Жлобинский лесхоз» (99 % площади лесного фонда района) по всем видам рубок за 2014 г. составил 150,0 тыс. м³, в т.ч. по рубкам главного пользования – 75,1 тыс. м³ (в 2011 г. соответственно – 114,3 и 37,7 тыс. м³). С учетом сохранения размера лесопользования на данном уровне, технически доступный объем древесного топлива (лесосечные отходы, тонкомерная древесина) составит порядка 20,0-25,0 тыс. м³, а также дополнительно – 60,0-65,0 тыс. м³ топливных дров. Суммарный возможный объем древесного топлива составит 80,0-90,0 тыс. м³ (17,5-20,0 тыс. т.т.). Неоптимальная возрастная структура лесов (молодняки – 20,7 % от площади лесопокрываемых земель, средневозрастные – 50,1 %, приспевающие – 20,7 %, спелые и перестойные – 8,5 %) не позволяет в полном объеме использовать текущий прирост, который составляет 315,5 тыс. м³ ежегодно. Значительная часть древесного отпада, который может рассматриваться в качестве топливного резерва, уже заготавливается при проведении рубок промежуточного пользования. Следовательно, вовлечение в последние годы в топливный баланс отходов лесозаготовки с одной стороны свидетельствует о более полном использовании неликвидной части древесины, с другой – о незначительном резерве увеличения потенциала древесного топлива. Согласно проекта ведения

лесного хозяйства района, по мере приближения возрастной структуры лесов к оптимальной расчетная лесосека только по рубкам главного пользования предположительно возрастет до 95,0 тыс. м³ к 2020 г. Увеличится и потенциал древесного топлива, который имеет высокую территориальную рассредоточенность, относительную удаленность от мест потребления, а также значительный период оборота рубки.

Одним из направлений увеличения потенциала древесного топлива следует считать создание топливно-энергетических плантаций (ТЭП) древесных пород с целью целенаправленного выращивания древесного сырья в энергетических целях. С 2007 г. на территории района создано 13 энергетических плантаций, общая площадь которых составляет 19,1 га. Следует отметить, что данные насаждения не в полной мере соответствуют требованиям [16] – имеют небольшую площадь (0,5-3,8 га), значительно удалены от предполагаемого потребителя (расстояние вывозки превышает 60 км), не могут быть объединены в блоки по причине территориальной рассредоточенности.

В качестве территориального ресурса для создания новых ТЭП могут быть использованы малопродуктивные и неиспользуемые сельскохозяйственные земли, которые определены по результатам кадастровой оценки земель сельскохозяйственных организаций [10]. Согласно схеме землеустройства Жлобинского района, в настоящее время под лесопользование планируется передать 157,4 га земель. Анализ результатов кадастровой оценки сельскохозяйственных земель, а также рекомендаций по оптимизации их землепользования позволил дополнительно выявить 510,3 га земель, которые также могут быть использованы в энергетических целях: пахотные земли, получение продукции на которых характеризуется отрицательным чистым доходом (12 участков, 242,0 га) (были рекомендованы к передаче под облесение, но используются в сельскохозяйственном производстве); заустаренные луговые земли (неиспользуемые земли, доля кустарников >25,0 %) (16 участков, 268,3 га).

Указанные земли соответствуют критериям, предъявляемым к лесокультурным площадкам для создания топливно-энергетических плантаций быстрорастущих древесных пород [16], и в первую очередь должны рассматриваться с позиций биоэнергетики. Проанализировав исследования белорусских ученых в области технологии и эффективности создания топливно-энергетических плантаций [15, 17, 21], было установлено, что выращивание на указанных площадках в энергетических целях сосны (чистые насаждения) позволит получить дополнительно 100,0-140,0 тыс. м³ древесного топлива к возрасту рубки (до 7,0 тыс. м³ древесины или 1,5 тыс. т.т. ежегодно при условии одновременного оборота плантаций). Отличительной особенностью последнего будет высокая концентрация ресурса, сравнительно небольшой период рубки (20-25 лет). Также следует

Таблиця 1

Площадь реконструкции низкопродуктивных и малоценных древостоев II группы лесов в разрезе лесничеств Жлобинского ГЛХУ

Регион	Хвойные		Твердолиственные		Мягколиственные		Всего	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Щедринское	790,6	26,4	28,8	100,0	1309,9	100,0	2129,3	49,1
Дворищанское	1037,6	31,0	156,7	76,3	866,6	100,0	2060,9	46,6
Краснобережское	649,3	15,7	90,2	52,7	1581,3	100,0	2320,8	39,4
Коротковичское	639,6	20,3	21,1	82,7	964,6	100,0	1625,3	39,3
Хальчанское	336,4	27,7	80,9	57,5	534,0	100,0	951,3	50,4
Прибerezинское	944,0	21,2	56,3	66,7	1520,4	100,0	2520,7	41,6
Стрешинское	255,6	28,2	-	-	507,8	100,0	763,4	53,9
Солонское	78,5	9,5	9,5	100,0	221,7	100,0	309,7	29,2
Всего	4731,6	22,5	443,5	66,6	7506,3	100,0	12681,4	43,4

отметить, в Жлобинском районе насчитывается порядка 5,8 тыс. га земель [6], покрытых древесно-кустарниковой растительностью, которые при необходимости также могут быть использованы под энергетические нужды.

Создание топливно-энергетических плантаций древесных пород не может служить инструментом увеличения потенциала древесного топлива на начальном этапе (до достижения возраста рубки первых насаждений). В краткосрочной перспективе в качестве топлива может быть использовано древесное сырье, образующееся при проведении рубок реконструкции с целью повышения продуктивности лесов. Согласно [17], сплошные рубки реконструкции с созданием чистых насаждений сосны предлагается проводить для низкопродуктивных древостоев (оценка древостоев менее 50 баллов) хвойных и твердолиственных пород, а также всех древостоев мягколиственных пород. Необходимо отметить, проведение сплошных рубок реконструкции в лесах I группы не представляется возможным в силу их высокой экологической значимости. Леса II группы являются эксплуатационными, следовательно, лесовыращивание должно быть ориентировано на максимальную эффективность (выращивание хозяйственно ценных древесных пород). Учитывая вышеизложенное, установлено, что Жлобинском районе реконструкции может быть подвергнуто 12,7 тыс. га или 43,4 % насаждений эксплуатационной группы лесов (таблица).

В таблице не приведена информация для Луговирнянского лесничества, т.к. все лесопокрытые

земли отнесены к I группе лесов. Породный состав лесов II группы возвышенной центральной части района (Краснобережское, Коротковичское, Прибerezинское и Солонское лесничества) в наибольшей мере соответствует условиям местопроизрастания (коэффициент использования плодородия почв в среднем более 0,7). Повышение продуктивности путем проведения сплошных рубок реконструкции требуется на 30-40 % лесопокрытых земель. Для Щедринского, Дворищанского, Хальчанского и Стрешинского лесничества этот показатель выше – 45-55 % эксплуатационных лесов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Использование древесного сырья в качестве топлива является одним из основных инструментов обеспечения энергетической безопасности Беларуси. Несмотря на значительные запасы лесных ресурсов, должное внимание должно быть уделено комплексному изучению потенциала древесного топлива, перспективам его увеличения. К числу последних следует отнести более полное использование неликвидной части древесины, насаждений низкопродуктивных и малоценных древесных пород, создание топливно-энергетических плантаций. Выполненная на примере Жлобинского административного района оценка энергетического потенциала древесного сырья позволяет считать древесное топливо перспективным источником возобновляемой энергии для исследуемого района. Приведенная в работе модель может использоваться при выполнении исследований по оценке потенциала древесного топлива других регионов.

References:

1. Fischer G., Hizsnyik E., Prieler S., Velthuisen H. Assessment of biomass potentials for bio-fuel feedstock production in Europe: Methodology and results. Work Package 2 – Biomass potentials for bio-fuels: sources, magnitudes, land use impacts. Deliverable D6: Methodology and assessment of biomass potentials in EU27+ under alternative future scenarios. July 2007, 81 p.
2. Parrika M. Biosims – A method for the Estimation of Woody Biomass for Fuel in Sweden. Swedish Univ. of Agricult. Sciences. Doct. thesis, Uppsala. 1997.

3. Status of Biomass Resource Assessments. Version 3. Del. No: D 3.6 Issue/Rev: 1. November, 2010.
 4. Baginskij V. F. Potencial ispol'zovaniâ drevesnoj massy dlâ topliva v Respublike Belarus' [Use of wood for fuel: potential in the Republic of Belarus]. *Prirodnye resursy* [Natural resources], 2005, No 4, pp. 44-50. (In Russian).
 5. Geletuha G. G., Želēzna T. A., Žovmir M. M., ta in. Ocinka energetičnogo potencialu biomasi v Ukraïni [Evaluation of biomass energy potential in Ukraine]. *Promyšlennaâ teplotehnika* [Industrial heat engineering], 2010, P. 32, No 6., pp. 58-65. (In Ukrainian).
 6. *The State Land Cadastre of the Republic of Belarus* (as of January 1, 2015). The State Property Committee of the Republic of Belarus. Minsk, 2015, 57 p. (In Russian).
 7. *The State Forest Cadastre of the Republic of Belarus* (as of 1 January 2015) [Electronic source]. Minsk, 2015. (In Russian).
 8. The Department for Energy Efficiency of the State Standardization Committee of the Republic of Belarus. Access mode: <http://energoeffekt.gov.by>. Access date: 25.04.2015. (In Russian).
 9. *Directive of the President of the Republic of Belarus No 3 "Economy and thrift – the main factors of economic security of the state" dated 14 June 2007* [Electronic source]. Access mode: <http://president.gov.by>. Access date: 25.04.2015. (In Russian).
 10. Kuznecov G. I., Moroz G. M., Zen'kovič A. I. et al. *Kadastruvaâ ocenka zemel' sel'skohožâjstvennyh organizacij i krest'ânskih (fermerskih). Raspredelenie plošadi obrabatyvaemyh zemel' po blagopriâtnosti dlâ zemledeliâ* [Cadastral valuation of lands of agricultural organizations and peasant (farm). The distribution of cultivated land by favorability for agriculture]. Minsk, Committee on Land Resources, Geodesy and Cartography at the Council of Ministers of the Republic of Belarus, 2002, 160 p. (In Russian).
 11. Kovalevič A. I., Usenâ V. V. Rol' lesnyh resursov v toplivno-energetičeskom komplekse Belarusi [The role of forest resources in the fuel and energy complex of Belarus]. *Trudy Sankt-Peterburgskogo naučno-issledovatel'skogo instituta lesnogo hožâjstva* [Proceedings of the St. Petersburg Forestry Research Institute], 2013, No 1, pp. 26-28. (In Russian).
 12. Kundas S. P., Poznâk S. S., Švec L. V. *Vozobnovlâemye istočniki ènergii* [Renewable energy sources]. Minsk, 2009, 314 p. (In Russian).
 13. Matvejko A. P., Protas P. A. Prognoz real'nyh fizičeskikh resursov drevesnogo syr'â dlâ energetičeskikh celej i ih territorial'noe raspredelenie [Forecast of actual physical resources of wood raw material for energy purposes and their territorial distribution]. *Trudy BGTU* [Proceedings of BSTU], Minsk, 2011, No 2 (140), pp. 140-142. (In Russian).
 14. *National statistical Committee of the Republic of Belarus*. Access mode: <http://belstat.gov.by>. Access date: 25.04.2015. (In Russian).
 15. *Normativnye materialy dlâ taksacii lesa Belorusskoj SSR* [Regulatory materials for forest inventory of the Byelorussian SSR]. Ed.: V.F. Baginskij. Moscow, 1984, 308 p. (In Russian).
 16. *Rekomendacii po sozdaniû toplivno-energetičeskikh plantacij bystrorastuših drevesnyh porod* [Guidelines for creating fuel and energy plantations of fast-growing tree species]. Minsk: The Forest Institute of NAS of Belarus, 2010, 15 p. (In Russian).
 17. Rusalenko A. I. *Lesy Belarusi: èkologiâ, struktura, produktivnost'* [Belarusian forests: ecology, structure, productivity]. Minsk, 2012, 346 p. (In Russian).
 18. Sidorenko G. I., Sidorenko D. G. Model' optimizacii i racional'nogo ispol'zovaniâ vozobnovlâemyh energetičeskikh resursov Karelii [Model for optimization and rational use of renewable energy resources of Karelia]. *Èkologiâ promyšlennogo proizvodstva* [Industrial ecology], 2007, No 4, pp. 10-22. (In Russian).
 19. Fedorenčik A. S., Lednickij A. V. *Ènergetičeskoe ispol'zovanie nizkokačestvennoj drevesiny i drevesnyh othodov* [The energy use of low quality wood and wood waste]. Minsk, 2010, 445 p. (In Russian).
 20. Holodkov V. S. Ispol'zovanie drevesnoj biomassy v bioenergetičeskikh proektah severo-zapadnogo regiona Rossijskoj Federacii [The use of woody biomass in bioenergy projects in North-Western region of the Russian Federation]. *Vozobnovlâemaâ ènergetika dlâ Severo-zapada Rossii* [Renewable energy for the North-West of Russia], Saint Petersburg, 2005, pp. 22-28. (In Russian).
 21. Štukin S. S. *Uskorennoe vyrašivanie sosny, eli i listvennicy na lesnyh plantaciâh* [Rapid growing of pine, spruce and larch at forest plantations]. Minsk, 2004, 242 p. (In Russian).
-

ЗМІСТ

Баран Г.	Групування районів Київської області за соціально-демографічними показниками з використанням кластерного аналізу	3
Баранова Л.	Надзвичайні ситуації природного характеру в Київській області	6
Дмитрієва К.	Територіальна організація ресторанного господарства як складової соціальної сфери в агломеративних системах розселення	12
Доан П.	Фактори формування локальної туристичної системи	18
Олійник С.	Територіальна структура форм самоорганізації населення в Україні	25
Олійник В.	Територіальні особливості розвитку сфери медичного обслуговування в межах Київської міської агломерації	30
Перегуда Ю.	Географічні особливості бідності та формування середнього класу в Україні	37
Растворова М.	Еволюція категорії «місто» в світовій науковій думці	43
Самсонюк К., Стеценко Т., Петрик О.	Регіональна диференціація послуг вищої освіти в Україні	47
Тхоревська О., Ущাপовська А.	Споживчий кошик в Україні: регіональний аспект	54
Вербило Н.	Практичне використання та проблеми оцінювання вартості території населених пунктів України	59
Воробйов Д.	Шляхи підвищення потенціалу деревної сировини як поновлюваного джерела енергії (на прикладі адміністративного району)	62

CONTENTS

Baran G.	Grouping of Administrative Raions in Kyiv Oblast Based Upon Socio-Demographic Indicators Using Cluster Analysis	3
Baranova L.	Natural Emergencies in Kyiv Oblast.....	6
Dmytriieva K.	Territorial Organization of Restaurant Facilities as a Part of the Social Sphere within Agglomerative Resettlement Systems	12
Doan P.	Factors of Local Tourist System Formation.....	18
Oliinyk S.	Territorial Structure of Forms of Population Self-Organization in Ukraine.....	25
Oliinyk V.	Territorial Organization Features of Health Care System in the Kyiv City Metropolitan Area.....	30
Pereguda J.	Geographical Features of Poverty and Formation of Middle Class in Ukraine	37
Rastvorova M.	Evolution of Category “City” in the World Scientific Thought	43
Samsonyuk K., Stetsenko T., Petryk O.	Regional Differentiation of Higher Education Services in Ukraine	47
Tkhorevska O., Ushchapovska A.	Consumer Basket in Ukraine: A Regional Aspect	54
Verbylo N.	Valuation of the Territory of Ukrainian Settlements: Practical Use and Problems	59
Vorobyov D.	Directions to increase the potential of raw wood as a renewable energy source (on the example of the administrative raion)	62

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Випуск 72

Підписано до друку 20.05.2015 р.

Авт. друк. арк. . Обл.-вид. арк. 8 Тир 300. Зам. № . Видавництво географічної літератури «Обрії». Свідоцтво Держкомінформ України ДК № 23 від 30.03.2000 р. Київ, вул. Метрологічна, 14-6, оф. 3. Телефон: (044) 492-06-22

Відповідальний редактор: Я. Б. Олійник

Заступник відповідального редактора: К. В. Мезенцев

Відповідальний секретар: О. М. Гнатюк

Верстка і художнє оформлення: А. В. Орещенко, О. М. Гнатюк

До уваги авторів

Інформацію для авторів, зокрема, вимоги до оформлення та подання статей, процедуру розгляду публікацій, рекомендації для авторів та етичні зобов'язання можна переглянути на офіційному веб-сайті збірника: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

Автори опублікованих статей несуть повну відповідальність за оригінальність та авторську автентичність опублікованих творів і захищеність прав інтелектуальної власності на твір (ст. 14 та 15 Закону України “Про авторське право та суміжні права”, Кримінальний Кодекс України, ст. 176 та Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст. 51), за підбір і точність наведених фактів, цифр, цитат, географічних назв, власних імен людей, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань на літературні джерела та інших відомостей. Редакційна колегія збірника може не поділяти думку авторів. Прийняті до друку статті проходять наукове та літературне редагування.